

Reidun Heggem

Den nye «bonden» – mellom endring og kontinuitet

Empiriske studier av rekruttering til norske
landbrukseiendommer sett i lys av det multi-
funksjonelle landbruket

Avhandling for graden philosophiae doctor

Trondheim, mai 2014

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse
Institutt for sosiologi og statsvitenskap

NTNU

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Doktoravhandling for graden philosophiae doctor

Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse
Institutt for sosiologi og statsvitenskap

© Reidun Heggem

ISBN 978-82-326-0500-2 (trykt utg.)
ISBN 978-82-326-0501-9 (elektr. utg.)
ISSN 1503-8181

Doktoravhandlingar ved NTNU, 2014:294

Trykket av NTNU-trykk

Forord

Denne avhandlinga er finansiert av Norges Forskningsråd gjennom Norsk senter for bygdeforsknings strategiske instituttprogram *Naturressurser og lokal utvikling i skogs- og fjellbygdene - mellom marginalisering, kommersialisering og vern* (Fjellbygdsip) (2004 – 2010).

Takk til veileder professor **Arild Blekesaune** for kyndig veiledning gjennom prosessen og for å bidra til en effektiv og positiv innspurt gjennom kjappe, klare og konstruktive tilbakemeldinger.

Takk til **Bygdeforskning** som har vært en fantastisk arbeidsplass i hele doktorgradsprosessen. Takk til professor **Reidar Almås** for å se potensialet i en landsens jente som søkte stipend for å skrive hovedoppgave på Bygdeforskning i 1996. Takk til alle **Bygdeforsknings ansatte** for å være et fantastisk kollegium å jobbe i. Takk til **'ni-kaffen'** for faglig påfyll, ikke-faglig påfyll og for generell mental oppbygging. Takk til de to bygdeforskningskollegane som jobbet innenfor samme instituttprogram: **Katrina Rønningen** og **Bjørn Egil Flø**. Takk til Katrina for aldri å miste troa på meg. Takk til Bjørn Egil som samtalepartner og uunnværlig kollega. Takk til **Maja Farstad** som medforfatter på en av artiklene og som god medstipendiat å dele frustrasjoner med i innspurten.

A special thanks to **Grey Osterud** for her valuable and essential comments on two of the papers.

Sist, men ikke minst, takk til de seks mennene i mitt liv; **Arne** (livsledsager), **Mathias** (sønn 1), **Asmund** (sønn 2), **Johannes** (sønn 3), **Asmund** (far) og **Vegard** (bror) som har vært trofast heilagjeng og støtteapparat.

Avhandlinga dedikeres mamma, **Hanne Marie**, som har vært med meg i tankene hele veien.

Reidun Heggem

Trondheim mai, 2014

Sammendrag

Hovedtema i denne avhandlinga er *rekruttering til norske landbrukseiendommer sett i lys av et landbruk i endring mot større fokus på alternativ bruk av gårdens ressurser*. Sentrale tema er *kjønn og tradisjon* – sett i sammenheng med definisjonene av *kompetanse* og en *god bonde*. To viktige utviklingstrekk som ligger til grunn for denne avhandlinga er utviklinga mot det *multifunksjonelle* landbruket og *maskuliniseringa* av landbruket.

Politiske signaler har siden slutten av 1990-åra vært å ta i bruk eiendommens ressurser som grunnlag for sysselsetting og inntekt, og utvikle et multifunksjonelt landbruk. Gjennom ulike typer kommersialisering av ressurser på eiendommen prøver bøndene, delvis oppmuntret av myndighetene både retorisk og delvis med hjelp av ulike tilskuddsordninger, å finne nytt inntektsgrunnlag i bygdene. *Landbruket blir utfordret på hva det er, kan og skal være.*

Siden 1970 tallet har vi sett en stadig økende trend av maskulinisering i landbruket. Kvinnene har forlatt landbruket som følge av at arbeidskrafta har blitt overflødig, først og fremst på grunn av ny teknologi og økt mekanisering («push»-fase). Samtidig har eksternt arbeidsliv utenfor bruket hatt behov for arbeidskraft («pull»-fase). I tillegg har vi sett tydelige patriarkalske strukturer som følge av oppfatninger om at landbrukseiendommene skal følge familien og gå fra far til sønn. Dette gjerne på bakgrunn av en forståelse av at menn har medfødte egenskaper som gjør dem best egnet til å innta bonderolla. Disse maskuline egenskapene skaper en hegemonisk kjønnsmakt i favør menn. På grunn av utviklinga mot nye former for næringsutvikling kreves det nye former for kompetanse som skiller seg fra den tradisjonelle maskuline kompetansen. *Bonderolla blir også utfordret på hva den er, kan og skal være.*

Gjennom avhandlingas fire artikler settes det fokus på rekrutteringsprosessen i lys av; bøndenes oppfatning av en *god bonde* med utgangspunkt i oppfattede kjønnede egenskaper (artikkel 1), *verdsettingen* av de ulike kjønnede egenskapene (artikkel 2), sammenhengen mellom produksjon av turisme/grønn omsorg på gården og rekruttering av døtre (artikkel 3) og vurderinger av *odelsloven* knyttet til ulike bondehabituser og vurderinger av loven som et hinder for en nødvendig rekruttering av bønder med riktig og oppdatert kompetanse (artikkel 4). Alle de fire artiklene dokumenterer, mer eller mindre synlig, forhandlinger rundt *det tradisjonelle* og viser potensial for *endring* i både *hegemoniske strukturer* knyttet til kjønn og *landbruksideologi* knyttet til økt fokus på tilleggsnæringer.

Begrepe *tradisjon* og *modernitet* blir sett på i lys av Giddens' og Beck's teorier om *detraditionalization* og Bourdieu's begrep *habitus*. De teoretiske perspektivene som ligger til grunn når det gjelder kjønn og kompetanse, er Jorunn Solheim's *hegemoniske kompetanse* og Raewyn Connell's *masculine hegemony*. I tillegg blir den hegemoniske kompetansen satt i sammenheng med Rosabeth Moss Kanter's *homosocial reproduction* som er med på å forklare hvordan denne rangeringen blir opprettholdt og reproduisert ved at kjønna praksis basert på kulturelle koder (*habitus*) blir ført videre gjennom sosialisering.

Sentrale funn i denne avhandlinga er at det fortsatt er en utbredt oppfatning blant bønder at menn er født med en interesse og kompetanse som omhandler traktorkjøring, maskiner og teknologi. Denne oppfatningen slår ut både i *inkludering* og *ekskludering* av kvinner i landbruket avhengig av verdsettinga av maskulin og feminin kompetanse og muligheten for å tilegne seg den kompetansen man angivelig ikke er født med. Det er en signifikant sammenheng mellom bønders vilje til å la dattera ta over gården og drift av turisme eller grønn omsorg på landbrukseiendommen.

Et landbruk i endring krever ny kompetanse som setter bonderollen og det maskuline hegemoniet i spill. Avhandlinga viser at tradisjonelle element knyttet til betydningen av familie og uformelle normer fortsatt står sentralt når avgjørelser tas og som i noen tilfeller kan medføre ekskludering av kvinner. Analysene tyder likevel på at vi samtidig kan oppleve en ny æra (etter «push» og «pull fasene») der kvinner blir inkludert i landbruket på bakgrunn av sin uformelle og formelle utdanning og oppdragelse. I lys av strukturelle endringer innenfor landbruket i retning mer utradisjonell bruk av gårdens ressurser finner man et potensial for at kvinner blir *gitt* plass og *tar* plass som følge av økt verdsetting av feminine egenskaper og kompetanse.

Avhandlinga viser at for å gi et reelt bilde av situasjonen for norske landbrukseiendommer når det gjelder rekruttering, er det essensielt å inkludere *alle* landbrukseiendommene, også de som ikke står i produksjonsregisteret. Det er her den nye aktiviteten i størst grad foregår. Av de landbrukseiendommene som driver med turisme eller grønn omsorg er det en tredjedel som ikke står i produksjonsregisteret. Når man i tillegg vet at det i størst grad er kvinner som driver med denne typen tilleggsnæring blir det åpenbart at det å ekskludere disse landbrukseiendommene vil føre til en ny usynliggjøring av kvinner i landbrukssammenheng. Denne avhandlinga bidrar derfor til å gjøre kvinner til *en synlig bonde* og landbrukseiendommer som ikke står i produksjonsregisteret, til *ikke nedlagte bruk*.

Summary

This dissertation examines *recruitment to Norwegian agricultural properties in the light of a changing agriculture focusing on alternative use of the farms resources*. Its central themes are *gender, tradition and change*, which come together in definitions of *competence* and of a *good farmer*.

Two important strains of development that underlie this dissertation are the shift towards multifunctional agriculture and the masculinization of agriculture. Since the 1990s, political rhetoric and subsidy schemes have promoted the use of farm properties' resources as a basis for employment and income generation beyond conventional agriculture. Through various kinds of commercialization, farmers try to find new sources of revenue. In this dissertation, the main focus is on tourism and green care. *Agriculture is challenged on what it is, can and should be*.

The masculinization of agriculture has been increasing since the 1970s. Women have left farming because their labour power has become superfluous, mostly because of new technology and increased mechanization («push» face). At the same time, women have been pulled out of agriculture because the labour market outside agriculture offers them new employment opportunities («pull» face). In addition, patriarchal structures and relations follow from the deeply rooted idea that agricultural property should remain in the family and be passed from father to son. This hegemonic gender power is based on an understanding that men have innate competencies that make them better suited to become farmers. With new forms of diversification, however, new types of competence are required that are distinct from traditional masculine competencies. So the definition of farmer is also called into question: *what is farmers' role, what can it be, and what should it be?*

The four articles in this dissertation focus on the process of succession in the light of: farmers' understanding of a *good farmer* in terms of perceived gendered competencies (article 1); their *valuation* of these different gendered competencies (article 2); the connection between production of tourism/green care and the potential succession of daughters (article 3); and how farmers regard the *Allodial Act* when recruitment to agriculture is slow and the larger society is undergoing detraditionalization (article 4). All four articles document more or less visible negotiations around *tradition* and show the potential for *change* in both *hegemonic structures* connected to gender and *agricultural ideology* connected to the increased focus on diversification.

The notions of *tradition* and *modernity* are seen in the light of Anthony Giddens's and Ulrich Beck's theories of *detraditionalization* and Pierre Bourdieu's concept of *habitus*. The theoretical perspectives that underlie the gendering of competencies are based on Jorunn Solheim's *hegemonic competence* and Raewyn Connell's *masculine hegemony*. In addition, hegemonic competence seen in the context of Rosabeth Moss Kanter's *homosocial reproduction* helps to explain how this ranking is maintained and reproduced, as gendered praxis based on cultural codes (*habitus*) is perpetuated through socialisation.

A key finding of this dissertation is that the understanding that men are born with interests and abilities that include driving tractors, handling machinery, and becoming skilled in technology is still widespread among farmers. This understanding translates into either the *inclusion* of women in agriculture or their *exclusion* from it, depending on the valuation of masculine and feminine competencies and the possibility of acquiring competencies that are supposedly not innate. There is a significant connection between farmers' willingness to let their daughter succeed to the farm and the production of tourism or green care on the agricultural property.

A changing agriculture demands new kinds of competence, which makes the farmer role more flexible and puts masculine hegemony in play. The dissertation shows that traditional elements connected to family and informal norms are still central when decisions are made and in some cases can bring about exclusion of women. Analysis shows, however, that we might be entering a new epoch or face (after the «push» and «pull» faces of masculinization) where women are included in agriculture because of their formal and informal education, as language studies, marketing and health education suitable for tourism and green care. In the light of the structural changes inside agriculture in the direction of finding new uses for the farm's resources, I find that women may be *given* space and *take* space because of the rising valuation of feminine qualities and competencies.

The dissertation shows that in order to obtain a realistic picture of the situation, it is essential to study *all* agricultural properties, including those that are not in the production register. That is mainly where new forms of production and income generation are going on. One third of those agricultural properties that are producing tourism or green care are not in the production register. Moreover, most of these diversified activities are managed by women, so excluding these agricultural properties renders women invisible. This dissertation contributes to making women *visible farmers*, as well as demonstrating that agricultural properties that are being utilised for diversified activities are *not abandoned farms*.

Innhold

Del 1	3
Den nye «bonden» – mellom endring og kontinuitet	4
1. Innledning	4
1.1 Hovedtema	4
2. Produktivisme – multifunksjonalitet.....	5
2.1 Fra produktivisme til post-produktivisme og multifunksjonelt landbruk.....	5
2.2 Det multifunksjonelle landbruket	7
2.3 <i>Landbruk</i> i denne avhandlinga	9
2.4 <i>Bonderolle</i> i denne avhandlinga.....	10
3. Fra <i>tradisjon</i> til <i>modernitet</i> ?	12
3.1 Detradisjonisering	13
3.2 Habitus	15
3.3 Refleksivt og standhaftig	17
4. Hegemoni og kompetanse; maskulinisering eller feminisering?.....	18
4.1 Kjønnstudier i en rural kontekst	19
4.2 Maskuliniseringa av det norske landbruket	21
4.3 Hegemonisk kjønnsmakt.....	23
4.4 Hegemonisk maskulinitet	24
5. Metodiske refleksjoner; «Mixed Methods».....	25
5.1 Kvalitativ metode og analyse.....	26
5.2 Kvantitativ metode og analyse.....	27
5.3 Mixen i praksis	30
6. Om artiklene.....	31
6.1 Artikkell 1: «Like barn leker best? Om mannlige bønders holdninger til kvinner i landbruket».....	31
6.2 Artikkell 2: «Exclusion and inclusion of women in Norwegian agriculture: Exploring different outcomes of the ‘tractor-gene’».....	31

6.3 Artikkel 3: «Diversification and Re-feminisation of Norwegian Farm Properties».....	32
6.4 Artikkel 4: «Succession - between sense and sensibility»	32
7. Avsluttende bemerkninger	33
Referanser	35
Del 2	45
Artikkel 1.....	46
Artikkel 2.....	47
Artikkel 3.....	48
Artikkel 4.....	49

Del 1

Den nye «bonden» – mellom endring og kontinuitet

1. Innledning

Bonderolla har vært i sterk endring de siste 50 – 60 åra. Kravene til bonden har endret seg radikalt, spesielt med tanke på økt teknologisering og krav til omstilling (Almås 2002). «Flukta fra landsbygda» satte sitt preg på ikke bare bygda som sådan men også bøndernes kår. Til tross for en aktiv distriktpolitikk har vi vært vitne til en sterk sentralisering i Norge (Langørgen 2007). I en periode med rekordstor befolkningsvekst ser vi at innbyggertallet i 210 av landets 430 kommuner har vært i nedgang de siste ti åra. I 1980 levde flertallet av nordmenn i rurale kommuner. Nå bor seks av ti nordmenn i eller nær en av de største byene. Spesielt påfallende er antallet kvinner i reprodutiv alder som er sterkt synkende i de mest usentrale kommunene (Brunborg og Tønnessen 2013). Norske myndigheter jobber med å dempe den sterke sentraliseringstendensen gjennom en aktiv distriktpolitikk. To av de viktigste virkemidlene har vært landbrukssubsidier og sektorstøtte (Langørgen 2007). På tross av at landbruket er blitt marginalisert, er bosetting på norske gårdsbruk fortsatt sentralt for bosettingsmønsteret. Spesielt relevant i denne avhandlinga blir det synkende tallet på kvinnelige bønder og kvinner på gårdsbrukene (Bjørkhaug 2012).

Til tross for mer likestilling i landbruket har vi sett en stor grad av maskulinisering. Jenter tar høyere utdanning og velger i større grad enn gutter å bli med flyttestrømmen inn til byene. Misforholdet mellom det bygda og gårdene kan tilby og de potensielle rekruttene ønsker for livet sitt har vist seg å bli større proporsjonalt med moderniseringsbølgen (Melberg 2002). Spesielt er misforholdet stort mellom gårdslivet og jenters ønsker, med bakgrunn i deres høye utdanningsnivå. Denne avhandlinga setter søkelyset på nettopp rekruttering til landbrukseiendommer. Den raske utviklinga innenfor landbruket i retning av færre bruk og færre drivere har ført til et press mot nytenkning i form av alternativ utnytting av ressursene som er tilknyttet landbrukseiendommen – *multifunksjonelt* landbruk. De nye formene for næringsutvikling som har hatt sterk økning både i variasjon, omfang og inntjening, har ført til at landbruket og bonderolla har måttet endre seg for å imøtekomme de nye kravene.

1.1 Hovedtema

Hovedtema i denne avhandlinga er: *Rekruttering til norske landbrukseiendommer sett i lys av et landbruk i endring mot større fokus på alternativ bruk av gårdens ressurser*. Sentrale tema er *kjønn* og *tradisjon* – sett i sammenheng med definisjonene av *kompetanse* og en *god bonde*. Økning i omfanget av

tilleggsnæringer på norske gårdsbruk utfordrer kravene til kompetanse hos bonden og definisjonen av en *god bonde* kommer derfor i spill.

Gjennom avhandlingas fire artikler settes det fokus på rekrutteringsprosessen i lys av bøndenes oppfatning av hva en *god bonde* er, med utgangspunkt i oppfattede kjønnede egenskaper (artikkel 1), *verdsettingen* av de ulike kjønnede egenskapene (artikkel 2), sammenhengen mellom produksjon av turisme/grønn omsorg på gården og rekruttering av døtre (artikkel 3) og vurderinger av *odelsloven* knyttet til ulike bondehabituser og vurderinger av loven som et hinder for rekruttering av bønder med riktig og oppdatert kompetanse (artikkel 4). Alle de fire artiklene dokumenterer, mer eller mindre synlig, forhandlinger rundt *det tradisjonelle* og viser potensial for *endring* i både *hegemoniske strukturer* knyttet til kjønn og *landbruksideologi* knyttet til økt fokus på tilleggsnæringer.

I kapittel 2 tar jeg for meg utviklinga i landbruket fra *produktivisme* til *post-produktivisme* og *multifunksjonelt* landbruk knyttet til tilleggsnæringer som handler om andre former for produksjon enn den tradisjonelle mat- og fiberproduksjonen. Dette kapitlet ender opp i definisjonene av *landbruk* og *bonde* som ligger til grunn i denne avhandlingen. I kapittel 3 blir fokus satt på *tradisjon* og *modernitet*. Disse begrepene blir sett på i lys av Giddens' og Beck's teorier om *detraditionalization* og Bourdieu's begrep *habitus*. Kapittel 4 tar for seg situasjonen for odelsjenter og kvinner i landbruket sett i lys av omdefinering av hva som er relevant kompetanse og potensialet for endring i tradisjonelle *hegemoniske* forestillinger og praksiser på norske landbrukseiendommer. De teoretiske perspektivene som ligger til grunn når det gjelder kjønn og kompetanse, er Jorunn Solheim's *hegemoniske kompetanse* og Raewyn Connell's *masculine hegemony*. I tillegg blir den hegemoniske kompetansen satt i sammenheng med Rosabeth Moss Kanter's *homosocial reproduction* som er med på å forklare hvordan denne rangeringen blir opprettholdt og reproduisert ved at kjønna praksis basert på kulturelle koder (*habitus*) blir ført videre blant annet gjennom sosialisering. I kapittel 5 gjør jeg rede for data og metode som er brukt i artiklene før jeg i kapittel 6 gir en beskrivelse av avhandlingas artikler. I kapittel 7 dras det noen konklusjoner og refleksjoner.

2. Produktivisme – multifunksjonalitet

2.1 Fra produktivisme til post-produktivisme og multifunksjonelt landbruk

I perioden etter andre verdenskrig var myndighetenes oppgave å skape et stabilt regime gjennom å sikre nok mat til befolkningen og stabile vilkår for bøndene (Almås, Bjørkhaug, Campbell og Smedshaug 2013). Dette har vært felles både for den norske landbrukspolitikken og etter hvert

det Europeiske Fellesskapet, senere EU. Regimet var naturlig nok svært produksjons- og produktivitetorientert, og særlig fra 1980-tallet ble de negative konsekvensene i form av overproduksjon og miljøødeleggelser åpenbare (Rønningen, Renwick og Burton 2012). I tillegg kom forhandlingene om internasjonale handelsavtaler gjennom WTO, som krevde en innskrenkning av subsidiene. En rask fjerning av landbruksrettede subsidier kunne ha ødeleggende konsekvenser for den rurale befolkningen. I deler av Europa fryktet man økt sosial uro, og i tillegg ville det ikke nødvendigvis redusere negative miljøkonsekvenser. Videre var det en økende forståelse for verdien av kulturlandskap, kulturarv og biologisk mangfold som fellesgoder eller kollektive goder som oppstår som bieffekter eller eksterne effekter knyttet til ulike driftsformer i landbruket (Rønningen m. fl. 2012). Løsninga ble derfor en viss omlegging av subsidiene i retning ikke-produksjonsdrivende aktivitet.

To analytiske begrep som har vært brukt for å beskrive ulike epoker eller regimer er *produktivisme* og *post-produktivisme* (eller multifunksjonalisme som jeg kommer tilbake til i neste avsnitt) (Morris og Evans 1999, Wilson 2001, Burton og Wilson 2006). Det har foregått, og foregår fremdeles, diskusjon rundt disse begrepene. Ulike disipliner har vært delaktige i denne diskusjonen og viser at begrepene inkluderer miljømessige, økonomiske, sosiale og kulturelle dimensjoner (Wilson 2001, Evans, Morris og Winter 2002). Det er stort sett bred enighet om at det *produktivistiske regimet* var preget av landbrukets hegemoniske posisjon knyttet til den rurale konteksten (Wilson 2001). Det rurale ble definert av landbruket. Den landbrukspolitiske grupperingen var liten, men tett knyttet sammen med stor intern styrke (Cox og Winter 1987, Clarke og Lowe 1992), og som norske kritikere har pekt på; med stor innflytelse i forhold til antallet aktive utøvere (Skogen, Figari og Krange 2013). Kjennetegn ved det produktivistiske landbruket var de rasjonalistiske målsettingene; industrialisering, kommersialisering, spesialisering og økt mekanisering samt nedgang i behovet for arbeidsinnsats (Wilson 2001, Almås m. fl. 2013). Bøndene ble oppmuntret til å utvide matproduksjonen, og proteksjonisme og prisgarantier var basisen for dette (Almås m. fl. 2013). Trusselen mot bygda ble sett som det urbane og industrialisering, ikke landbruket selv. På bakgrunn av at den produktivistiske landbruksmodellen var svært produksjonsorientert, fikk vi et massivt matoverskudd i de rike landene på 1980-talet. Flere motsetninger og massiv kritikk presset fram ei endring (Almås m. fl. 2013).

Det påfølgende regimet blir av flere omtalt som *post-produktivisme* og/eller *multifunksjonelt landbruk* (Marsden, Murdoch, Lowe, Munton og Flynn 1993, Schucksmith 1993, Blekesaune 1999, Wilson 2001, Burton og Wilson 2006). Den post-produktivistiske æra ble beskrevet som å legge redusert vekt på produksjon av mat og en økt interesse for bygda som en plass å forbruke, med høyt

fokus på bærekraftig miljø (Burton og Wilson 2006). Post-produktivisme ble likevel et omstridt begrep på grunn av at begrepet ikke er ensidig definert, men preget av ulike oppfatninger (Wilson 2001). Det ble satt spørsmålsteget ved den lineære framstillinga, fra produktivisme til post-produktivisme. En av hovedinnvendingene dreide seg rundt det tilsynelatende faktum at diskusjonen og bruken av begrepet post-produktivisme var dominert av politisk økonomi og strukturalistiske tilnærminger (Morris og Evans 1999, Wilson 2001, Burton og Wilson 2006). Nyttig og viktig aktororientert forskning har ikke blitt tatt med i tilnærmingen. Begrepet post-produktivisme ble derfor gjennom 1990-talet oppfattet som utilstrekkelig og utilfredsstillende (Bjørkhaug og Richards 2008, Rønningen m. fl. 2012). Post-produktivisme møtte også stor motstand fordi det i for stor grad ble definert gjennom eksogene briller. Post-produktivismen er blitt kalt for en myte (Morris og Evans 1999) og mange har spurt seg om post-produktivismen bare er en konseptuell konstruksjon som beskriver mønster på det makro-strukturelle nivå (Wilson 2001, Evans et al. 2002, Burton og Wilson 2006). Wilson (2001) definerer post-produktivisme som et speilbilde av det produktivistiske regimet. Rønningen og Burton (2013) argumenterer for at post-produktivismen ikke er en antitese til produktivismen men snarere at det åpner for en større differensiering, eller polarisering, der enkelte områder eller regimer kunne utvikle enda mer produktivistiske regimer, mens andre regioner kunne utvikle et mer mangfoldig landbruk med nye former for næringsutvikling. Det ble uansett viktig å understreke at en ny type landbruk vokste fram; det multifunksjonelle landbruket. Multifunksjonelt landbruk ble derfor brukt som merkelapp på den *politiske strategien* som ble satt i verk for å opprettholde landbruket innenfor de nye rammevilkårene.

2.2 Det multifunksjonelle landbruket

Begrepet multifunksjonelt landbruk refererer til at: «agriculture produces jointly a number of food and non-food outputs, some of which exhibit the characteristics of externalities and public goods» (Lankoski og Ollikainen 2002, s. 1). Det multifunksjonelle landbruket er et begrep som skal forklare at landbruket leverer viktige goder til samfunnet som kommer i tillegg til produksjonen av mat. Først og fremst er det snakk om samfunnsgoder (fellesgoder eller kollektive goder) som det er vanskelig å omsette i et marked. Natur- og kulturlandskap og kulturarv er slike goder (Rønningen, Fjeldavli og Flø 2005). En kan påberope at norsk landbrukspolitik har vært multifunksjonelt i sitt innhold i lang tid (Blekesaune 1999), men historien til bruken av begrepet er ganske kort (Almås 1989, 1999, Rønningen m.fl. 2005). Almås (1999, s. 14 -16) trekker fram følgende seks hovedfunksjoner for det multifunksjonelle landbruket; 1. økonomisk produksjon, 2. matvaresikkerhet, 3. menneskers helse og trygghet, 4.

etisk forsvarlig produksjon og dyrevelferd, 5. rurale områdes sosioøkonomiske levedyktighet og 6. miljø. Det er ønskelig at meningsinnholdet i *landbruk* skal omfavne forvaltning og produksjon av fellesgoder – miljø, sosiale kvaliteter og distriktsbosetting, i tillegg til mat og fiber (St. meld. Nr. 19 (1999-2000), Rønningen, Fjeldavli og Flø 2005). Formaliseringen av det multifunksjonelle landbruket i Europa har derfor vært å legge til rette for støtte som ikke er produksjonsdrivende, såkalt *grønn støtte* i WTO (Rønningen og Burton 2013). Disse grønne tilskuddene skulle oppmuntre bøndene til å produsere nye typer tjenester gjennom *diversifisering* av aktiviteten og inntektene på bruket gjennom for eksempel nisjeproduksjon, gårdsbutikker og turisme. Et underliggende tema i begrepet multifunksjonelt landbruk er hvorvidt produksjon av fellesgoder kan bidra positivt til ei ny *rural utvikling* som kompensasjon for synkende lønnsomhet og sysselsetting i det konvensjonelle landbrukets produksjon. Samtidig er det på sin plass å minne om at norsk landbruk og distriktsbosetting generelt, i stor grad har vært basert på mangesysleri (Blekesaune 1999). De fleste gårdsbrukene var for små til å gi full levevei. Selv om moderniseringa av landbruket, helt tilbake til jordskiftene på 1800- og 1900-tallet hadde den selveiende fulltidsbonden som ideal, og oppbyggingen av det moderne jordbruket etter krigen og de landbrukspolitiske målsettingene var knyttet til denne heltidsbonden, har realiteten i stor grad vært mangesysleri (Hompland 1987, Jones og Rønningen 2007).

Begrepet multifunksjonelt er i stadig endring, det er fleksibelt og har fanget opp begrepet *bygdutvikling* slik det blir brukt av miljøvern- og landbruksinteressene. Vi har sett ei utvikling der begrepet har gått fra i hovedsak å beskrive kollektive goder produsert av landbruket til å i større grad fokusere på diversifisering og ruralt entreprenørskap (Rønningen og Burton 2012). Flere er inne på at bruken av begrepet multifunksjonelt landbruk er et godt alternativ for å beskrive en viktig del av den tidsepoken vi er inne i. Dette på bakgrunn av at det multifunksjonelle landbruksregimet bedre tar inn over seg diversiteten og den ikke-lineære heterogeniteten som kan observeres i det moderne landbruket og det rurale samfunnet (Wilson 2001, Bjørkhaug og Richards 2008). I tillegg innebærer begrepet multifunksjonelt landbruk en forståelse av at det produktivistiske og det post-produktivistiske landbruket kan opptre samtidig (Blekesaune og Almås 1992, 2002, Almås 2002, Burton og Wilson 2006, Rønningen 2008), og vi ser ofte at begge strategier kan utspille seg på en og samme eiendom.

Samtidig er et ny-produktivistisk regime identifisert etter 2008, på bakgrunn av økning i matvarepriser grunnet klimaendringer, tørke og flom i store matproduserende land, en økende middelklasse i de voksende økonomiene, særlig i Asia, og økende investeringer i land og matproduksjon. Den politiske responsen har igjen vært økt fokus på produksjon (Schucksmith og

Rønningen 2011, Campbell og Almås 2012). Dette innebærer sannsynligvis ikke at multifunksjonalitet som politisk og praktisk realitet forsvinner.

Utviklinga mot det multifunksjonelle landbruket er en del av en samfunns- og strukturutvikling som innebærer at det blir rom for færre bønder innenfor det tradisjonelle landbruket. Det tradisjonelle landbruket er her å forstås som *konvensjonelt landbruk i betydning mat- og fiberproduksjon*. Politiske signaler har siden slutten av 1990-åra vært å ta i bruk så mye som mulig av eiendommens ressurser som grunnlag for sysselsetting og inntekt. Dette var spesielt tydelig i Stortingsmelding nr. 19 (1999-2000): «Om norsk landbruk og matproduksjon». Samtidig kom Stortingsmelding nr.15 (1999-2000) «Lønnsomme og konkurransedyktige reiselivsnæringer». Landbrukets og bygdenes fortrinn og muligheter i reiselivssammenheng blir også pekt på i nyere reiselivsstrategier (Nærings- og handelsdepartementet, 2007, 2012).

Gjennom ulike typer kommersialisering av ressursene på eiendommene prøver bøndene, oppmuntret av myndighetene både retorisk og gjennom ulike tilskuddsordninger, å finne nytt inntektsgrunnlag i bygdene. Låver blir gjort om til vevstuer, restauranter og internettkafeer, bønder oppretter AS Snøbrøyt eller leverer biovarme, tilbyr overnatting med elgsafari eller grønt omsorgsarbeid (Vik og Farstad 2009, Vik og McElwee 2011, Forbord, Kvam og Rønningen 2012). Dette viser at landbruksnæringa og forståelsen av det territorielle begrepet *bygd* er i utvikling, og landbruket blir utfordret på hva det er, kan eller skal være. Landbruksbegrepet blir utvidet til å omfatte aktivitet som ikke nødvendigvis er direkte knyttet til jordbruk, skogbruk eller planteproduksjon.

2.3 Landbruk i denne avhandlinga

Produktivismen og post-produktivismen er begge begrep som har tradisjonell landbruksaktivitet som premiss. Det samme gjelder begrepet multifunksjonalitet. Det multifunksjonelle landbruket har likevel et innhold som i stadig større grad blir brukt som markedsføring av *den nye bygda*, der næringsutvikling knyttet til f. eks. reiseliv, jakt og fiske, gårdsopplevelser, lokal mat og grønn omsorg har vokst fram (Almås, Haugen, Rye og Villa 2008, Forbord, Kvam og Rønningen 2012, Frisvoll 2014). Vi ser at i noen sammenhenger går denne tilleggsbiten over til å bli hovednæring (se f. eks. Brandth og Haugen 2011). Noen landbrukseiendommer har stor aktivitet, men har ingen form for konvensjonell landbruksdrift.

En av hovedfunksjonene for det multifunksjonelle landbruket er som skissert av Almås (1999) å sikre rurale områders sosioøkonomiske levedyktighet. Det skal ha fokus på miljø, sosiale kvaliteter og distriktsbosetting. En annen mulig positiv effekt av det mangfoldige

multifunksjonelle landbruket er at landbrukseiendommen kan bli mer attraktiv for neste generasjon og øke sannsynligheten for at noen tar over, bosetter seg og benytter den i delvis ny, delvis tradisjonell landbruksmessig sammenheng (Rønningen og Burton 2013, Vistad, Skjeggedal, Berglann, Bugge, Norderhaug, Rønningen, Swensen og Øian 2013).

For å si noe om utviklinga av bygde-Norge og gårdsbrukets rolle i denne utviklinga er en avhengig av å favne vidt nok for å synliggjøre den reelle rolla landbrukseiendommene har i et bygdesamfunn. Man må inkludere de gårdsbrukene som blir holdt i hevd ved produksjon av aktiviteter som ikke nødvendigvis er basert på tradisjonell landbruksproduksjon, men som er av en slik art at de opprettholder viktige funksjoner som tidligere var tillagt det tradisjonelle landbruket (bosetting, forvaltning av naturressurser, redusere fraflytting, modernisering av bygda). I tillegg må det nevnes at de fleste landbrukseiendommer innehar plikter på linje med gårdsbruk med subsidierrettigheter. De har bo- og driveplikt og eierne av landbrukseiendommene er pliktige til å forvalte eiendommen forsvarlig.

Mange av gårdsbrukene uten konvensjonell drift, men med stor vekt på produksjon av tilleggsnæringer, er på basis av lovverk, regelverk og forskrifter definert som *nedlagt i statistikken*. Slik statistikk, for eksempel produksjonsregisteret, ligger til grunn for mange, for ikke å si de fleste, av utredningene og forskninga som skal ta temperaturen på landbruket og på gårdsbrukene. I denne avhandlinga vil dermed *gårds*-begrepet omfatte *alle* landbrukseiendommer uavhengig av hvilken produksjon som foregår på gården. Landbrukseiendommer er i offisiell statistikk (SLF 2006, Flemsæter, Storstad og Kroken 2011) definert som eiendommer med minst 5 dekar dyrket areal eller minst 25 dekar annet areal, for eksempel skog. Begrepet *landbruk* omfatter i denne avhandlinga aktivitet på gårdsbruk som *forvalter naturressurser og gårdens ressurser på en slik måte at det medfører bosetting og vitalitet på landbrukseiendommene*.

2.4 Bonderolle i denne avhandlinga

Det nye rammeverket for landbruket krever endringer ikke bare når det gjelder innholdet i dagens landbruk men også innholdet i bonderolla, spesielt når det gjelder *kompetanse*. De 'nye' formene for gårdsbasert aktivitet krever kompetanse som ligger utenfor kompetansen som tradisjonelt landbruk knyttet til produksjon av mat og fiber krever. For at bøndene skal bli i stand til å tilegne seg denne kompetansen, må de bevege seg ut av den før definerte bonderolla uten at de faller ut av den praktiske betydningen av det å være bonde. Ved å utvide terminologien, gir en plass til folk som har kompetanse tilpasset den nye situasjonen og en synliggjør aktører som før ikke har

vært synlige. I mange sammenhenger er dette kvinner som utfører viktig aktivitet på disse eiendommene.

Det har vist seg å være en tung prosess å omdefinere bonderolla (Burton 2004). Det er nærliggende å forvente motstand mot en endring når den fører til en etterspørsel etter nye og annerledes roller som ikke stemmer overens med det dominerende landbruksmiljøets oppfatning og definisjon av passende bondeadferd. Tidligere forskning har satt fokuset på økonomiske og strukturelle faktorer som forklaring (Allison 1996, Burgess, Clarke og Harrison 2000, Burton og Wilson 2006), men det blir stadig tydeligere at bønder kan motsette seg endringer på basis av et forventet tap av identitet og mening eller sosial/kulturell belønning, som tradisjonelt er blitt videreført gjennom konvensjonell landbruksadferd (Burton 2004). Oppfatningen av *god bondeadferd* er fundert på erfaringsbasert kompetanse og den omslutter møteplasser og arenaer for interaksjon og utveksling av ideer, egenskaper og praktisk kunnskap (Vedeld, Krogh og Vatn 2003). I tillegg blir en god bonde av mange vurdert til å være en mann med landbruksfaglig bakgrunn og som har arvet gården etter sin far (Daugstad 1999, Saugeris 2002 a, c). Definisjonen av en *god bonde* blir utfordret med det nye rammeverket. Det må derfor settes økt fokus på den symbolske verdien av produksjonsorientert, maskulin aktivitet. En må se på hvordan denne symbolske verdien blir forhandlet, videreført og brutt med i landbruket. Alle artiklene i denne avhandlinga tar for seg dette temaet.

Flere studier viser at bøndene først og fremst ønsker å være matprodusenter. Mye av motstanden mot de nye elementene som ligger i det multifunksjonelle landbruket er at de strider mot selvforståelsen som bønder. Det må understrekes at mange av de nye aktivitetene oppfattes som positive, og at de bidrar til liv og røre i mange bygdesamfunn, og i enkelte områder kan det gi status å bli oppfattet som en gründer og etablerer (Daugstad, Rønningen og Skar 2006). Til tross for dette opplever mange at stoltheten forsvinner ut av yrket om ikke inntektene – og selvforståelsen – skal være knyttet til matproduksjon (Rønningen 1999). Det bidrar ikke til status i landbruksmiljøet (Burton, Kuczera og Schwarz 2008). Det er ikke noe å hente fra en idealistisk multifunksjonell posisjon om det fremdeles er barrierer for å implementere de sentrale egenskapene knyttet til multifunksjonalitet på gårdsnivå (Bjørkhaug og Richards 2008).

Overføring av kroppsliggjort kompetanse blir avhengig av utvikling av «..[i]dential categories of perception and appreciation' with other farmers, such that the embodied 'skills' can be recognised by others and rewarded with other forms of capital – for example, by generating social capital for the individual through enhanced status» (Burton, Kuczera og Schwarz 2008, s. 20). Medlemskap i ei gruppe blir utviklet og opprettholdt gjennom å ha forpliktelser til den

samme symbolske meningen som resten av gruppa, gjennom for eksempel finansiell investering i signifikante symbol, sosialt passende oppførsel eller ved å korrigere de som forfekter en annenledes mening. Innenfor det produktivistiske regimet kan en tenke seg at bondeidentiteten var mer ensarta og at det var klarere for bonden hvilken adferd som medførte positive sanksjoner og tilbakemeldinger. Innenfor det post-produksjonistiske og det multifunksjonelle landbruket blir bondens rolle mer uklar og statusen synker. De politiske målsettingene fører til at bonden må gjennomføre endringer i utøvelsen av bonderolla. Samtidig er det ikke sikkert at tilbakemeldingene fra andre bønder står i stil med forventningene og etterspørselen fra politisk hold. Dette kan gjøre det vanskelig for bøndene å gjennomføre den nødvendige 'forvandlingen'.

Et viktig utgangspunkt for denne avhandlinga er at politikk og føringer legger opp til multifunksjonalitet, moderne mangesyssleri og bygdeutvikling. Dette er bidrag til en villet strukturutvikling med færre og større- og implisitt mer effektive – landbruksenheter. Samtidig overses betydningen av hva som skjer på aktørnivå. Mitt utgangspunkt er at det er behov for forskning på aktørnivå med utgangspunkt i mentale og kulturelle endringer. Det er behov for et teoretisk rammeverk som kan favne om mangfoldet blant bønder og mangfoldet innenfor landbruksbegrepet. Burton og Wilson fant i sin studie at det er manglende samsvar mellom makronivå og mikronivå når det gjaldt overgangen fra det produktivistiske til det post-produktivistiske regimet. Det har ikke skjedd en endring av bøndenes oppfatning av seg selv som produsenter av mat og fiber over til å i tillegg bli miljøforvaltere og produsenter av areal for rekreasjon og underholdning. Betydningen her er at «society in advanced economies will have to change its thousand-year-old notions of both what the term 'farmer' means and what 'farming' is about» (Burton og Wilson 2006, s. 111).

I de neste kapitlene belyses det teoretiske rammeverket for avhandlinga. Hovedproblemstillinga er å se på rekrutteringsprosessen på norske landbrukseiendommer i lys av det endrede rammeverket for landbruket. Vurderinga av riktig kompetanse og hvordan denne riktige kompetansen skal oppnås og videreføres blir sentralt. Vi snakker her om forskjellige typer *bonde-habitus*, hierarkiseringa av dem og videreføringa av, eventuelt bruddet med, forskjellige former for bonde-habituser. Det neste kapitlet går nærmere inn på dette.

3. Fra *tradisjon* til *modernitet*?

I alle de fire artiklene som denne avhandlinga består av kommer det tydelig fram at rekrutteringsprosessen i stor grad er påvirket av *tradisjon*, og at *tradisjonalismen* samtidig blir

utfordret ved at definisjonen av en 'god bonde' endres. I denne avhandlingen blir tradisjon sett på som «...[a] set of practices, a constellation of beliefs, or a mode of thinking that exists in the present, but was inherited from the past» (Gross 1992, s. 8). Tradisjon handler her om videreføring av tankesett og praksiser som setter sitt preg på prosesser på gårdsbruk, i denne sammenhengen rekrutteringsprosessen, og utkomme av dem. I alle de fire artiklene finner man at bøndene føler på en ambivalens i forhold til å følge sin egen rasjonalitet samtidig som de gjerne vil opprettholde sine forpliktelser ovenfor familiegården. Denne følelsen av forpliktelse er et resultat av tradisjon som ønske om videreføring og opprettholdelse, på godt og vondt. I artiklene kommer det fram at tradisjon som forpliktelse ikke nødvendigvis fører til et stagnert sluttprodukt og defensive konklusjoner. Tradisjonelle tankesett og praksiser gjør seg gjeldende i holdninger til kvinnelige bønder (artikkel 1), kjønning av kompetanse samt rangering av kompetansen (artikkel 2 og 3) og i holdninger og tilnærminger til odelsloven, den formelle regulatoren av rekruttering til landbrukseieendommer (artikkel 4). I alle artiklene ser vi samtidig at de tradisjonelle tankesettene og praksisene blir utfordret, eller kanskje heller videreutviklet, av et refleksivt tankesett som baserer seg på de endrede realitetene i landbruket, nemlig *endring i produksjon* på gården og *manglende rekruttering*.

Bruken av begrepet tradisjon i denne avhandlingen inneholder ingen form for rangering i forhold til det moderne, det legger heller ikke opp til en dualisme mellom by og bygd. Det går en tidsakse, men tradisjon beveger seg *med* utviklingen. Den ligger der og puster utvikling og modernitet i nakken og er med på å legge føringer.

Anthony Giddens' og Ulrich Beck's teorier om *detradisjonalisering* og Pierre Bourdieu's *habitus* står sentralt i denne avhandlingen. Disse teoretiske perspektivene og begrepene er fruktbare for å få fram prosessene og handlingene som foregår i bondehusholdene, eller på landbrukseieendommene, rundt kompetanse og tradisjon i lys av pågående strukturendringer som krever fornyelse.

3.1 Detradisjonalisering

Detradisjonalisering blir av mange samfunnsvitere sett på som et av de mest sentrale trekk ved dagens samfunn (Beck 1992, Giddens 1997, Baumann 2001). Vi er i ferd med å løsrive oss fra tidligere tradisjonelle bånd og tankesett. Valg og avgjørelser må tas uten å argumentere med tidligere generasjoners erfaringer. Argumentene skal bygge på rasjonalitet og refleksivitet (Brannen og Nilsen 2005). Tradisjon kan rettferdiggjøres, men bare i lys av kunnskap som ikke i seg selv er klagjort eller underbygget av tradisjon (Giddens 1997). Kravet om fornuft har

erstattet kravet om tradisjon. Giddens understreker at det til alle tider har vært kontinuitet mellom det tradisjonelle og det moderne, og at det blir feil om man stiller disse to størrelsene opp mot hverandre (Giddens 1997, s. 13), men han understreker at detradisjonalisering er en grunnleggende tilbøyelighet ved den endringsfasen vi nå er inne i, først og fremst når det gjelder *tempo*, men også når det gjelder *omfang* (s. 14). Individualisering som et resultat av frislippet fra de tradisjonelle båndene til familie, nabolag og uformelle lover og regler og dermed økt refleksivitet, er det som kjennetegner overgangen fra det tradisjonelle samfunnssystem til det moderne. Mennesket må bygge opp sin identitet eller selvbiografi etter «do it yourself» prinsippet (Beck og Beck-Gernsheim 2002, s. 7) og ikke med utgangspunkt i uformelle spilleregler basert på erfaringer og rettleiding av kollektive element som familie og lokalsamfunn. Individualisering kan ses på som forvitring av slike kollektive fellesskap (Krange 2004).

Tradisjonalt i landbruket kan både knyttes til *ideologi*, som i praksis, og *identitet*, som i yrkesidentitet hos bonden. Bondeidentiteten har stort sett blitt definert ut fra å være noe statisk og homogent og utviklet ut fra landbruks rådende ideologi, *agrar ideologi*, oftest koblet til produktivistisk landbruk (Bryant 1999, Burton 2004, Kuehne 2013) og en tradisjonell kjønnsdelt arbeidsfordeling (f. eks. Alston 1998). På bakgrunn av de strukturelle endringene nevnt i kapittel 2 kommer både den tradisjonelle landbruksideologien og den tradisjonelle bondeidentiteten under press. Stadig flere landbrukseiendommer tar i bruk gårdens ressurser på nye og kreative måter, samtidig som at omfanget av tradisjonell drift i form av produktivistisk mat- og fiberproduksjon går ned. Deler av landbruket endrer seg i større grad i retning av en multifunksjonell ideologi. I sin ytterste konsekvens kan gårdsbrukene ende opp med å kun produsere alternative produkt i form av f. eks. service, turist- og matopplevelser. I så fall faller de ut av produksjonsregisteret og blir i statistikken definert som nedlagt. Denne avhandlingen har som nevnt tidligere inkludert alle landbrukseiendommer for å synliggjøre at endringer først og fremst skjer på de landbrukseiendommene som ikke lengre mottar subsidier knyttet til tradisjonell drift. I avhandlingas artikler blir det tydelig at både produksjonen og bondeidentiteten er i ferd med å endre seg på en sann måte at det gir konkrete utslag i rekrutteringsprosessen. Den tradisjonelle patriarkalske rekrutteringssystematikken ser ut til å bli utfordret basert på verdsettelsen av de oppfattede feminine formene for kompetanse og egenskaper, og forståelsen av mulighetsrommet for å tilegne seg kompetanse man i utgangspunktet tilsynelatende ikke var født med (Heggem 2014 a, b). I artikkel 3 ser vi at det først og fremst er på landbrukseiendommer som ikke har søkt subsidier at viljen til å la datter ta over gården er størst. I artikkel 4 ser vi i tillegg at det er de som *ikke* har søkt produksjonstilskudd som i *minst* grad vil at odelsloven skal opprettholdes. Det å ha falt ut av produksjonsregisteret kan ses på som et signal

på at de også faller ut av de tradisjonelle retningslinjene som lå til grunn og at de i større grad tar nye, kall det gjerne, refleksive valg. Man ser her tegn på detradisjonisme også innenfor landbruket i form av at enkelte tar valg og har holdninger som bryter med tidligere oppfatninger av hva som definerer landbruket og hva en *god bonde* er.

Tradisjonaliteten i landbruket kommer derimot til syne i bøndernes vurderinger av det formelle *lovverket* som ligger til grunn for sentrale prosesser i organisering og videreføring av landbruket og landbrukseiendommene. I denne avhandlinga er det odelsloven som har fokus. Odelslovens historikk og opprinnelsesgrunn har utgangspunkt i en kontekst og familiestruktur som har klare likhetstrekk med det Beck og Beck-Gernsheim omtaler som «the pre-industrial family which activities were closely co-ordinated with one another and subordinated to a common goal. The pre-industrial family were defined as a ‘community of need’ held together by an ‘obligation of solidarity’» (Beck og Beck-Gernsheim 2002, s. 88). I artikkel 4 blir det tydelig at loven fortsatt har en effekt i forhold til å sette i gang prosesser basert på en følelse av forpliktelse og videreføring av familietradisjonene og familiegården.

Som nevnt knytter det seg problemer til tesen om det individualiserte samfunnet, først og fremst med tanke på bruddet med subjektforståelsen som har ligget til grunn for sosiologien og som sier at all individualitet forutsetter det sosiale (Krange 2004). På bakgrunn av mine data og mine analyser ble det nødvendig å finne et perspektiv som tok opp i seg de statiske og reproduktive elementene som jeg til stadighet fant at levde i beste velgående. For å fylle dette hullet vil det neste avsnittet ta for seg Bourdieus begrep *habitus*.

3.2 Habitus

Bourdieus *habitus*-begrep vektlegger sosialiseringprosessen og betydningen av våre før-refleksive erfaringer. Bourdieu selv understreker at noen av *habitus*-begrepets viktigste funksjoner er for det første å avvise at en handling er en mekanisk virkning av de ytre årsakers tvang og for det andre at aktøren handler helt fritt (Bourdieu 1999, s. 144). *Habitus* gjør det mulig for aktører å utføre handlinger styrt av praktisk kunnskap, basert på «...[l]okalisering og undersøkelse av betingede og konvensjonelle stimuli som de er disponert for å reagere på, og som samtidig gjør det mulig...[å] fremkalle tilpassede strategier som hele tiden fornyes, men innenfor de strukturelle begrensninger som de er produkter av, og som definerer dem» (Bourdieu 1999, s. 144). Bourdieus begrep *felt*, handler om de sosiale omstendighetene, eller den sosiale konteksten der *habitus* blir strukturert. Samtidig er *habitus* med på å gi det sosiale feltet innhold (McNay 1999). Feltet består av nettverk av gjensidig avhengighet, konkurranse og makt mellom individ eller grupper, og er fokusert på

spesielle goder som utveksles mellom dem og som krever verdsetting ved hjelp av dem. Bourdieu anerkjenner likheten mellom *felt* og *spill*. Ulike spill, som ulike felt, krever forskjellig kompetanse, disposisjoner og ressurser hos deltakerne. Det kreves aktører utstyrt med en habitus som forutsetter kunnskap og anerkjennelse av feltets iboende regler (Bourdieu 1990).

Et annet sentralt element i Bourdieu's arbeider som er relevant for denne avhandlingen er *den praktiske sans*. Det er takket være den praktiske sans at man kan handle korrekt uten å måtte «...følge en regel for oppførelse» (Bourdieu 1999, s. 145). Gjennom oppdragelse og utdanning blir disposisjoner inkorporert. Disposisjonene setter subjektet i stand til å «tilpasse seg delvis modifiserte kontekster, konstruere situasjonen som en meningsfull helhet, i en praktisk utøvelse av en nesten kroppslig foregripelse av feltets immanente tendenser» (Bourdieu 1999, s. 145, Aarseth 2009, s. 17).

Habitus er med andre ord ikke bare et produkt av en inkorporering av feltets spilleregler, men kan foregripe disse spillereglene, gjennom en umiddelbar oppfattelse av feltet som en forståelig verden som kaller på visse handlinger (Bourdieu og Wacquant 1995). Aarseth (2009) beskriver habitus' evne til foregripelse på denne måten : «Siden denne meningen genereres innenfor et bestemt materielt handlingsfelt, habitat, føler habitus seg hjemme i det habitat den er produsert i og bor og lever i: Når habitus er hjemme, og står ovenfor forhold som tilsvarer de forholdene den ble produsert under, er habitus «faktisk perfekt tilpassa heilt utan noko slags medviten eller intensjonell søking etter tilpassing» - den har det «som fisken i vatnet» (Bourdieu og Wacquant 1995, s. 114 – 115)» (s. 17).

Bourdieu's begreper muliggjør en analyse av sammenhengen mellom en bondens posisjon i feltet (relative posisjon sammenlignet med andres) ut fra hvilke verdier og status som henger sammen med de ulike posisjonene (Rosenlund 2002, Bjørkhaug 2006). Bjørkhaug fant i sine studier en bondehabitus som bestod av verdier som «working the land» (for å gjøre den mer produktiv), «knowing the land from the inside» (fra fødselen av), «ownership to the land» (innad i familien over tid), «freedom» (disponere tiden og arbeidet på eget initiativ) og til sist «hard work» (Bjørkhaug 2006, s. 126). Denne bondehabitusen fikk merkelappen «typical farmer habitus» og var knyttet til bønder som var rekruttert innenfra, som hadde tatt over gården på odell. På denne måten hadde de lært gårdsarbeid og tillagt seg gårdshabitusen fra tidlig barndom. Få hadde høyere utdanning eller annen arbeidserfaring (s. 127). I tillegg ble andre habituser registrert som «farmers without a family connection to the farm», «female farmers» og «farmers with a previous or existing career outside farming» (s. 127).

Disse bondehabituserne ble synlig i de fire artiklene i denne avhandlinga. Den produktivistiske bondehabituserne kom spesielt til syne i artikkel 3 og 4. I artikkel 3 ble det tydelig at bønder som ikke drev med tilleggsnæringer som turisme og grønn omsorg men som var fokusert på tradisjonell mat- og fiberproduksjon, i mindre grad enn bønder som drev tilleggsnæring i nevnte retning, var positive til at dattera skulle ta over gården. I artikkel 4 ble det funnet signifikante sammenhenger mellom positiv holdning til opprettholdelse av odelsloven og produktivistiske trekk som høy inntekt fra gården, høy produksjon på gården og effektiv utnyttelse av jorda. I begge disse artiklene kan man si at den produktivistiske bondehabituserne er med på å reproducere tradisjoner innenfor det norske landbruket som går på en kjønnsfordeling der det er mannen som er bonde og som viderefører gården til sin sønn, en patriarkalsk rekrutteringsprosess. Samtidig viser artiklene at en ny struktur og ønske om et multifunksjonelt landbruk som tilbyr produkt som grønn omsorg og turisme, kan føre til endringer både når det gjelder bondehabituser og konkret praksis. Artikkel 1 og 2 synliggjør at det foregår forhandlinger rundt innholdet i termen *en god bonde* i den forstand at kvinner blir vurdert som kapable, både i lys av medfødte egenskaper (kvinner nyttig i seg selv med feminine egenskaper som blir etterspurt i det multifunksjonelle landbruket) og med tanke på mulighetene for å tilegne seg de nødvendige egenskapene.

3.3 Refleksivt og standhaftig

Analysene i avhandlingas artikler viser at bøndene befinner seg i et spenningsfelt mellom tradisjon og modernitet, mellom situerthet og selvrefleksivitet, bevaring og vilje til endring. Jeg har derfor i denne avhandlinga ved hjelp av Beck og Giddens' teorier om detradisjonisering og individualisering, og Bourdieus' habitus, funnet teoretiske verktøy som kaster lys over spenningsfeltet som bøndene befinner seg i. I følge Aarseth (2009) retter Bourdieu blikket mot relasjonen mellom habitus og felt og finner der meningen i den gjensidige tilpasningen mellom agenten og feltet. Problemet blir her den logiske videreføringa av at meningen forsvinner den dagen feltet ikke lengre harmonerer med habituserne, når spillerne ikke lengre spiller etter feltets regler. Når landbruket beveger seg fra et produktivistisk paradigme og over i et multifunksjonelt paradigme endrer feltet seg og det som en gang definerte en god bonde i forhold til kompetanse og gjeldene spilleregler, endrer innhold. Det er her motstanden slår ut i et manglende samsvar mellom det som etterspørres (i det multifunksjonelle landbruket) og det bøndene selv oppfatter som ønsket endring. Bøndernes «dispositions to act» endrer seg sakte og gradvis (Schucksmith og Herrmann 2002, s. 40). Det har ikke skjedd en endring av bøndene sin oppfattelse av seg selv som produsenter av mat og fiber over til i tillegg å bli miljøforvaltere, produsenter av areal for rekreasjon og underholdning (Burton og Wilson 2006).

Rekruttering av yngre generasjoner vil avhenge av nettopp en fleksibilitet i næringa når det gjelder å tilpasse seg det nye feltet og spille etter de nye spillereglene. De unges mulighet til å ta relevant utdanning og til å kunne bruke den på og utenfor gården må utnyttes og legges til rette for (Melberg 2002). Artikkel 4 viser hvordan tradisjon, i form av følelser og overleverte verdier, lever i beste velgående og kan i en del sammenhenger stagnere tilpasning til nye strukturer. I følge Jervell (2011) finnes det restriksjoner i familielandbruket når det gjelder nytenkning, delvis basert på familienormer og –verdier knyttet til gården som familiens bosted og økonomiske fundament (s. 69). Samtidig ser vi at det er i endringstider, som ved et generasjonsskifte, at nytenkning finner sted. Konflikter som kommer til syne når tradisjon kolliderer med nytenkning og refleksjon (endring i spillets regler) kan både være uheldig for rekrutteringen samtidig med at det kan være en positiv prosess (Jervell 2002, s. 106).

Habitus kan vise hvordan praksis reproduseres basert på innøvde og underliggende spilleregler mens individualiseringstenen belyser økende muligheter for individuelle mer løsevede valg basert på endring i omliggende strukturer. Bøndene må ses som sosiale subjekt som både kan reflektere over og tolke verden samtidig som denne evnen til refleksjon og fortolkning er et produkt av det samme samfunnet og historien. Subjektet produseres av og produserer historie og samfunn (Eriksen 1994, 2003, Holst og Aarseth 2011). Både Beck, Giddens og Bourdieu skriver seg inn i en slik tradisjon. Det er i møtepunktet mellom bøndenes levde erfaring og underliggende strukturer at makt og hegemoni synliggjøres. «Man må forstå hvordan strukturelle og kulturelle krefter og institusjonelle føringer former subjektets og gruppens erfaringer og handlingsorienteringer og vice versa» (Holst og Aarseth 2011, s. 160).

Innenfor kjønnsforskninga er ikke denne subjektforståelsen nødvendigvis så akseptert eller selvsagt. Dette er tema i neste kapittel.

4. Hegemoni og kompetanse; maskulinisering eller feminisering?

Under innsamlinga av det kvalitative materialet som er brukt i denne avhandlinga ble det etter hvert tydelig at bøndene har klare oppfatninger av at det eksisterer naturgitte forskjeller mellom kvinner og menn. Disse oppfatningene lå direkte til grunn for de ulike vurderingene av egnetheten av kvinner som bønder. Artikkel 1, 2 og 3 setter fokus på dette. Artikkel 1 satte tonen for denne avhandlinga og består av en deskriptiv analyse av mannlige bønders vurderinger av det de anså som kvinnelige egenskaper sett i lys av rolla som *god bonde*. I artikkel 2 blir denne analysen tatt et steg videre og satt inn i en større helhet med tanke på hvordan disse holdningene slår ut i

praksis ved å sette søkelyset på forhandlingene som skjer i familier med tanke på rekruttering av odelsjenter eller odelsgutter. I artikkel 3 settes funnene i artikkel 1 og 2 i direkte sammenheng med produksjon av tilleggsnæringer med tanke på feminine og maskuline karakteristikk og egnetheten innenfor ulike landbruksparadigmer.

Artiklene viser at bondens (odelsbarnas) kjønn og den medfølgende koblinga mellom kjønn og kompetanse ble sentralt. Kvinner og menn blir sett på som innehavere av ulike kompetanse og ulike karakteristikk (det feminine og det maskuline). Samtidig blir den ulike kompetansen og de ulike karakteristikkene *rangert* forskjellig og i mange sammenhenger blir den maskuline kompetansen vurdert som viktigst, den får en hegemonisk status og blir dermed reproduert. Den produktivistiske, fortidsretta bondehabitusen lever i beste velgående. Samtidig finner artiklene tydelige tegn på *endring* og individualistisk preget produksjon av biografi i lys av de strukturelle endringene som skjer i landbruket. Vi finner argumentasjon for å endre verdsettingen av de feminine egenskapene og samtidig sette søkelys på mulighetene for å tilegne seg kompetanse som i utgangspunktet blir sett på som ikke naturgitt.

4.1 Kjønnstudier i en rural kontekst

Kjønnsforskning i en rural og landbruksmessig kontekst har hatt en oppblomstring de fire siste tiåra (Brandth 2002, Little og Panelli 2003, Bock 2006, Riley 2009). Den første grunnleggende forskningen som ble gjort på relasjonen mellom gårdsarbeid og kjønn på 1970- og 80-tallet, hadde stort fokus på en empirisk tilnærming for å dokumentere og kvantifisere rolla kvinner har hatt innenfor landbruket (Riley 2009). Disse studiene avdekket kvinners viktige rolle i landbruket som inntil da hadde blitt oversett og undervurdert (Boserup 1970, 1989, Syme og Marsden 1983, Gasson 1992). Dette arbeidet trakk kvinner fram som «den usynlige bonden» (Sachs 1983) og utfordret dominerende ideologier av *bondekone* og *en-manns bruk* (Riley 2009). Forskningen sammenfalt med den pågående bølgen av feminisme som satte søkelyset på kjønnsforskjeller og ulikhet (Little og Panelli 2003). Arbeidet som ble gjort av Davidoff et al (1976) blir sett på som et viktig bidrag med tanke på å identifisere rurale vestlige samfunn som en dominerende ideologi, som posisjonerte menn på toppen av et «naturlig hierarki» og kvinner som en huslig, underordnet opprettholder av hverdagslivet og de sosiale formasjoner (familie, samfunn, bygd). I tillegg ble det satt søkelys på kjønninga av bonderoller og de patriarkalske strukturer som støttet opp under slike prosesser (Bock 2006, s. 665).

På 1980 tallet begynte forskere å kritisere landbrukspolitikken og den generelle troen på modernisering. De avdekket hvordan modernisering istedenfor å forbedre kvinners posisjon

gjennom frigjøring fra tungt landbruksarbeid resulterte i en fremmedgjøring av kvinners kompetanse og en devaluering av deres bidrag og posisjon (Rooij 1994). Kvinner som assistent, kone og hjemmehjelp gjorde fortsatt hennes arbeid usynlig og sekundært i forhold til mannens arbeid. Denne forskjellen ble beskrevet med teorier som tok utgangspunkt i sosialisering som noe som forberedte menn og kvinner til å innta forskjellige roller og leve opp til forskjellige sosiale normer, verdier og forventninger (Little og Panelli 2003).

Ved å bruke post-strukturalistiske og post-moderne teorier har mye av forskningen prøvd å dekonstruere hvordan kjønnsidentitet og utførelse/forestillinger er konstruert, utfordret og noen ganger oppfunnet på ny (Little og Panelli 2003, s. 281). Denne forskningen begynte å avdekke hvordan kvinners opplevde underordning ikke bare resulterer fra biologiske forskjeller, men også fra de sosialt og kulturelt konstituerte meningene som er knyttet til disse forskjellene (Saugeres 2002b). Bøndernes forståelse av sterk kobling mellom bonden og jorda, og mellom bonden og traktoren var med på å opprettholde en patriarkalsk arvepraksis (Liepins 2000, Saugeres 2002c, Price 2012). Ideen om å overvinne naturen for å benytte den til landbruksformål impliserte maskuline kvaliteter som fysisk styrke og aggressivitet (Brandth 1995, Brandth og Haugen 1997, Liepins 2000, Little og Jones 2000). Lise Saugeres (2002a, b, c) konkluderte at i det franske familielandbruket ble menn sett på som å ha en medfødt innsikt i og kunnskap om jorda, mens kvinner ble sett på som å mangle denne forståelsen. I tillegg ble kvinner vurdert til å mangle kroppslig kunnskap om teknologi mens menn ble sett vurdert til å være født med slik kunnskap.

Forskere begynte å konseptualisere menn og kvinner og deres relasjoner som sosialt konstruert gjennom kjønna meninger og praksiser (Brandth 2002) og ikke gitte kategorier. Post-strukturalistene avviste *kvinne* som en universell kategori for å gi plass til det individuelle og situasjonelle ved kvinnelig eksistens. Uttrykket kvinne ga en for snever forståelse av hva en kvinne kan være (Bondevik og Rustad 2006). Det ble utviklet forskjellige klassifiseringer av bondekvinner som illustrerte mangfoldet og diversifiseringa *mellom* kvinner når det gjaldt makt og posisjon (Haugen 1990, Bock 1994). I tillegg til å vise mangfoldet, fikk disse klassifiseringene fram mulighetene for endring (O'Hara 1998). Konseptet rundt det *forskjellige* ble mer nyansert, og det var ikke lengre nok å skille mellom menn og kvinner, man måtte også anerkjenne forskjellene mellom kvinner.

Det å ta avstand fra ideen om universell kvinnelig erfaring, vakte stor oppstandelse hos feminister som var avhengig av å kunne definere felles politiske krav for kvinner som gruppe. Den poststrukturalistisk orienterte kjønnsforskningen forholder seg kritisk til 'synliggjøringsprosjektet', i

den grad dette har handlet om gruppeidentiteter og det feministiske fokus på identitetspolitikk (Bondevik og Rustad 2006).

Post-strukturalismen har møtt kritikk for å ha undervurdert eksistensen og viktigheten av de patriarkalske mønstrene innenfor familielandbruket (Price 2010). Som Price (2012) uttrykte det: «Clearly, not all sons will want to stay in farming and there are females who identify themselves as ‘farmers’, but it is the overall pattern of farming which is of interest here, and this, is suggested, remains patrilineal» (s. 355).

Oppmerksomheten rundt patriarkalske strukturer og kjønnsroller får ny empirisk innpakning etter hvert som oppmerksomheten er rettet mot den framvoksende rolla kvinner har innenfor det restrukturerte ‘nye’ landbruket basert på å vise hvilken rolle kvinner har i det diversifiserte landbruket (Evans og Ilbery 1996, Prugl 2004, Riley 2009, Brandth og Haugen 2010, Heggem 2014 a, b) i tillegg til arbeid utenfor gården (Kelly og Shortall 2002). Gloria J. Leckie uttrykker det slik: «the gendering of farm work is not a process that is fixed in space and time...[s]ocial definitions of what roles are appropriate for men and women in agricultural production change over time» (1996, s. 309). Denne avhandlinga skriver seg inn i denne siste seksjonen ved å ta for seg patriarkalske strukturer og endring i kvinners rolle innenfor landbruket sett i lys av en ny kontekst i retning av mer (som i viktigere og mer komplekse) tilleggsnæringer i form av turisme og grønn omsorg.

For å øke forståelsen for forhandlingene som kommer til syne i artiklene når det gjelder kjønn og kompetanse vil jeg i det neste avsnittet gjøre rede for det som av forskninga blir kalt maskuliniseringsprosessen i norsk landbruk og som er av stor betydning for dagens situasjon.

4.2 Maskuliniseringa av det norske landbruket

Maskuliniseringa av landbruket er opplevd i hele det europeiske landbruket i andre halvdel av det tjuende århundre (Liepins 1998, Saugeres 2002a, 2002b, Prugl 2004). I Norge har denne prosessen foregått i to hovedperioder (Almås 1983). Økt grad av mekanisering var årsaken til den første perioden («push era») i 1950- og 1960-åra som *dyttet* kvinner ut av landbruket ved å gjøre tradisjonelt kvinnearbeid overflødig. Den andre perioden («pull era») i 1970-åra kom som et resultat av etterspørselen etter arbeidskraft i de raskt voksende sektorene innenfor offentlig helsevesen og det offentlige skoleverket. Dette skapte nye arbeidsmuligheter for kvinner utenfor landbruket, som igjen førte til at kvinner ble *dratt* ut av gårdsbrukene (Almås 1983, Almås og Haugen 1991). Push/pull faktorenes innvirkning på de rurale kvinnenes liv varierte avhengig av

kvinnenes posisjon i det rurale samfunnet. De første som forsvant var den betalte arbeidskrafta som ble overflødig på grunn av mekaniseringa, deretter forsvant kvinnelige slektinger og til slutt ble bondekona dratt ut av et økende arbeidsmarked utenfor landbruket. Det er menn som står for det meste av arbeidet på gården og vi ser en struktur blant norske gårdsbruk som teller flest menn på en-manns bruk mens kvinner i større grad har arbeid utenfor bruket (Almås 1983, Almås og Haugen 1991, Bjørkhaug og Blekesaune 2007, Bjørkhaug og Blekesaune 2008).

Studier har vist hvordan periodene med maskulinisering har ført til at landbruket ble et yrke kontrollert av menn (Melberg 2002), en prosess som har gitt begrepet *bonde* en maskulin betegnelse i Norge (Haugen 1998, Brandth 2002, Brandth og Haugen 2005). Maskuliniseringsprosessen foregår fortsatt i den forstand at det er menn som i størst grad utfører landbruksarbeidet. På gårdsbruk drevet av kvinner er det mest sannsynlig at hun driver gården sammen med ektefelle (Bjørkhaug og Blekesaune 2007). I tillegg er det i større grad kvinner som har arbeid utenfor gården (Jervell og Løyland 1998, Jervell 1999, Bjørkhaug og Blekesaune 2008).

Det er også verdt å merke seg at rekrutteringsprosessene på norske gårdsbruk fortsatt er preget av maskulinisering i den forstand at det er guttene som i størst grad ser seg selv som overtager av gården (Eldby 1997, Rogstad og Jervell 2002, Fischer 2007, Andgård, Eldby, Hillestad og Klem 2009). På basis av det faktum at landbruket er underlagt større grad av tradisjonisme enn mange andre miljø, er søkelyset satt på signifikansen av patriarkalske arvemønster og lovverk i støpinga av disse mønstrene (Shortall 1992, s. 1999, Riley 2009). Opprettholdelsen av en patriarkalsk arvepraksis settes i sammenheng med denne tradisjonismen (Liepins 2000, Saugeres 2002c, Price 2012).

Avhandlinga setter fokus på det faktum at vi fortsatt finner klare patriarkalske strukturer i landbruket. Hvordan opprettholdes de patriarkalske strukturene i norsk landbruk og hvordan blir de utfordret? De sentrale teoretiske perspektivene når det gjelder forhandlinger og prosesser rundt kjønn i landbruket, er Jorunn Solheim's *hegemoniske kompetanse* og Raewyn Connell's *masculine hegemony*. Disse to teoretiske posisjonene setter søkelyset på hvordan noen strukturer, verdier og holdninger får et slør av normalitet og generalitet over seg ved at de på et usynlig vis blir ordnet hierarkisk og tillagt ulik verdi. Kompetanser som er tillagt maskulin verdi blir rangert over såkalt feminin kompetanse. I tillegg blir den hegemoniske kompetansen satt i sammenheng med Rosabeth Moss Kanter's *homosocial reproduction* som er med på å forklare hvordan denne rangeringen blir opprettholdt og reproduisert ved kjønna praksis basert på kulturelle koder (habitus) ført videre blant annet gjennom sosialisering (Bourdieu 1990) og videreføring av det McNay (1999) omtaler som *dype narrativer*.

4.3 Hegemonisk kjønnsrett

Jorunn Solheim nærmer seg spørsmålet om kjønnsrett i det moderne arbeidslivet gjennom *hegemoni*-begrepet. Ved å benytte dette begrepet, setter hun søkelyset på en symbolsk struktur der noen verdier og forestillinger omslutter andre og legger dem under seg. En allmenngjøring av det særegne der det som er kulturelt kodet som mannlig framtrer som det overordnet menneskelige og dermed også det generelle og normale (Solheim 2002, s. 110).

Solheims utgangspunkt er at maktstrukturene handler om institusjonelle former for praksis hvor kjønnsaspektet er innebygd på mer subtile måter, og hvor hovedspørsmålet dreier seg om hvordan arbeidet selv er kjønnet. Det er disse kulturelle kjønnskonstruksjonene, som innebærer at spesifikke arbeidsoppgaver og kompetansefelt i seg selv framstår som henholdsvis mannlige og kvinnelige. Dette fenomenet er tydelig innenfor landbruket. Bestemte former for teknologiske nyvinninger er og blir designet for menn og blir presentert med et språk og en symbolikk som gir dem en maskulin natur (Brandth 1995). Kvinner har blitt sett på som å mangle kroppslig kunnskap om teknologi, mens menn blir vurdert som naturlig utstyrt med slik kunnskap (Saugeres 2002 a, b).

Solheim setter hegemonibegrepet inn i en utvidet symbolteoretisk ramme. Et slikt perspektiv avgrensar ikke spørsmålet om kjønnsmessig over- og underordning til å handle om kvinner og menn som personer. Det symbolteoretiske perspektivet forflytter fokus til kjønn som symbolsk kategori, som et sett av tegn og meningsforbindelser som ordner og sorterer en rekke fenomener av ulike slag ved å tilskrive dem bestemte kjønnede egenskaper. Selve innholdet i denne symbolske kategorisering kan variere, hva som til enhver tid oppfattes som kvinnelig eller mannlig er som kjent så ymse. Hegemonisk kjønnsrett vil i dette perspektivet være knyttet til en hierarkisk rangering av verdier og meningskategorier som har en kjønnet referanse. Det er altså ikke bare antakelsene rundt spesielle former for kompetanse som knyttet til menn og kvinner som gjør seg gjeldene, men også *rangeringa* av de ulike kompetansene som er tilskrevet menn og kvinner. Problemet er ikke bare knyttet til sosialiseringen av kvinner til feminitet og menn til maskulinitet, men den sosiale meningen som er gitt disse to formene og rangeringen av det maskuline over det feminine (Gatens 1996, Saugeres 2002 a, b).

Kjernen i Solheim's hegemonibegrep er hvordan symbolske verdier blir produsert og ordnet i et hierarkisk system gjennom ulike former for sosial praksis. De arbeidsoppgavene som er vurdert som maskuline og som blir utført av menn, er de arbeidsoppgavene som oppnår høyest status i landbruket (Saugeres 2002 a, b, c). De symbolske verdiene er i bevegelse og befinner seg i et

spenningsfelt mellom eksisterende kulturelle normer og regler (Solheim 2002) og i dette tilfellet et landbruk i endring med potensielt nye betydninger og arbeidsoppgaver.

Tidligere forskning viser staheten som ligger i de patriarkalske strukturene (Price 2010, 2012). De sosiale praksisene gjentar seg og reproduseres. 14% av dagens registrerte bønder er kvinner. Artiklene i avhandlinga viser at sosialisering, i tråd med strukturene som ligger til grunn for habitus, fortsatt i stor grad fører til videreføring i tråd med den agrare ideologi eller de produktivistiske prinsipper. I artikkel 1 supplerer vi Solheims teori om hegemonisk kjønnsmakt med Rosabeth Moss Kanter's begrep om *homososial reproduksjon* (Kanter 1977). Dette for å synliggjøre konseptet med at menn reproduserer seg selv i sitt bilde, i denne sammenhengen mannlige bønder som definerer det de oppfatter som kvinnelig kompetanse som utilstrekkelig og underlagt den mannlige kompetansen. Kanter bygger på Wilbert Moore's begrep «bureaucratic kinship system» for å beskrive en bedrift, et slektskapssystem som er basert på reproduksjon innenfor gruppa menn. Hun mener at begrepet er passende på den måten at det virker som at sosial likhet er viktig for menn i visse posisjoner og situasjoner (Kanter 1977, s. 48). Homososial reproduksjon viser med andre ord til en prosess hvor de som rekrutterer folk inn i nye roller og oppgaver, velger nye medlemmer som ligner dem selv, for eksempel av samme kjønn. Artikkel 1 viser at en gruppe mannlige bønder argumenterer for at kvinner som følge av mangel på medfødte egenskaper knyttet til landbruk ikke egner seg som bønder. Disse oppfattede mannlige egenskapene blir satt i sammenheng med og rangert på topp på bakgrunn av en produktivistisk og agrar definisjon av landbruk. Fysisk styrke, teknologisk interesse og økonomisk rasjonalitet blir trukket fram som viktige egenskaper i det produktivistiske landbruket. I tillegg ser vi i artikkel 3 at eiere av landbrukseiendommer som driver tradisjonelt landbruk i form av mat- og fiberproduksjon i signifikant *mindre* grad enn eiere av landbrukseiendommer som driver former for mer *moderne* tilleggsnæringer er villig til å se dattera som arvtaker.

4.4 Hegemonisk maskulinitet

For å kunne se nærmere på ulike former for feminin og maskulin kompetanse i norsk landbruk, benytter jeg begrepet *hegemonisk maskulinitet*, utviklet av Raewyn Connell (1987). Connells begrep blir av mange brukt om den maskuliniteten som okkuperer den hegemoniske posisjon i et gitt kjønna mønster. Begrepet tilbyr en måte å forstå maskulin makt som blir sosialt produsert og som samtidig varierer dramatisk innenfor forskjellige miljø. Det er ikke et fastlåst begrep, det er i stadig endring avhengig av konteksten og settingen den befinner seg i. Hegemonisk maskulinitet er den versjonen av maskulinitet som oppfattes som den legitime, 'naturlige' og utvilsomme i et sett av kjønnsrelasjoner. Maskulinitet blir her subjektive ideer og former for praksis som gjør

enkelte menn i stand til å oppnå og forsvare en hegemonisk posisjon (Law, Campbell og Schick 1999, s. 25-27). Hegemonisk maskulinitet viser hvordan en form for dominerende maskulinitet blir legitimert og naturliggjort, og dermed usynlig (Campbell og Bell 2000).

For det første representerer hegemonisk maskulinitet et brudd med *kjønnsroller* som ble kritisert for å fokusere på attributter i stedet for praksis. For det andre søker hegemonisk maskulinitet å forstå den maskuline makts *usynlighet* som noe som aktivt konstrueres. Hegemonisk maskulinitet forsvarer at den sosiale konstruksjonen av maskuliniteten varierer innenfor forskjellige konfigureringer, til forskjellige historiske tider og steder (Campbell og Bell 2000, s. 536).

Når det gjelder *rural maskulinitet* er det viktig å fastslå at det her er snakk om skjæringspunktet mellom det rurale og det maskuline på et symbolsk nivå. Campbell og Bell skiller mellom det maskuline i det rurale og det rurale i det maskuline («the masculine in the rural» og «the rural in the masculine») (Campbell og Bell 2000, s. 539). Konstruksjonen av maskulinitet i det rurale feltet kan både være merket og umerket, synlig og usynlig. For eksempel er bonden vanligvis konstruert som en *han* selv om kvinners arbeidsinnsats i landbruket er sentral og omfattende. Definisjonen av en god bonde er bygd opp rundt mannens tradisjonelle arbeidsoppgaver på gården. Maskulinitet blir her en markert kategori innenfor det rurale som fremmer kvinners usynlighet. Med det rurale i det maskuline menes det at forestillinger om det rurale er med på å konstituere forestillinger om det maskuline. For eksempel er det vanlig å bruke bilder av *tommerhoggeren* som symbol på en *ekte mann*. Vi har sett en rådende hegemonisk maskulinitet innen landbruket som har ført til generell maskulinisering i form av menn på en-manns bruk (Bjørkhaug og Blekesaune 2007, 2008).

5. Metodiske refleksjoner; «Mixed Methods»

Denne avhandlingen bygger på prinsippene for «Mixed Methods Research». Bakgrunnen for denne metodikken er å legitimere bruken av ulike metoder for å svare på forskningsspørsmålene for å unngå å legge restriksjoner og begrensninger på forskeren. Det er forskningsspørsmålet som er det fundamentale, forskningsmetoden skal følge forskningsspørsmålet på en slik måte at man oppnår nyttige og troverdige svar (Johnson og Onwuegbuzie 2004). I denne avhandlingen brukes både kvalitative og kvantitative data for å nyansere forskningsspørsmålene.

5.1 Kvalitativ metode og analyse

De kvalitative dataene i denne avhandlinga består av dybdeintervju med bønder, nærmere bestemt hoveddriver av gården. Intervjuene ble gjennomført i samarbeid med datainnsamling på to prosjekt jeg deltok i som forsker ved Norsk senter for bygdeforskning. Det ene prosjektet dreide seg rundt temaet *rekruttering til landbruket* og det andre prosjektet dreide seg rundt temaet *kvinner i landbruket*. Intervjuene ble gjennomført i ni kommuner fordelt i Øst-, Vest, Nord- og Midt-Norge.

Områdene ble valgt med utgangspunkt i dominerende produksjon, og produksjonsforholdene (kyst, innland, fjellet). Det var også sentralt for oss å inkludere gårdsbruk ut fra distanse til byer og kommunesentre. Utvalget ble gjort i samarbeid med landbruksavdelingen i de ulike kommunene. De valgte ut ca 40 gårdsbruk etter de utvalgskriteriene vi ga dem. Disse 40 gårdsbrukene mottok så et kort spørreskjema fra oss som de fylte ut og sendte tilbake. Ut fra de svarene vi fikk på spørreskjemaet kunne vi plukke ut gårdsbruk som utfylte hverandre med tanke på ulike kjennetegn som produksjon, størrelse på bruket og alder og kjønn på bruker. Retningslinjene for utvalg var dermed basert på en *strategisk utvalgsmetodikk* (Patton 1990).

35 dybdeintervju ble gjennomført med 21 menn og 14 kvinner. Det konkrete antallet intervju som ligger til grunn for hver av artiklene varierer ut fra hvilke intervju som var relevante i forhold til forskningsspørsmålet som var i fokus. I utgangspunktet var vi interessert i å intervju den på gårdsbruket som identifiserte seg som hovedbruker, men i flere tilfeller var også partner til stede under intervjuet. Intervjuene ble gjennomført hjemme hos informantene og det var som regel to forskere tilstede ved hvert intervju. Intervjuene tok mellom 1,5 og 2 timer. Intervjuene ble tatt opp på bånd og transkribert etter tillatelse fra informantene. Intervjuguiden var åpen og inndelt i tema heller enn konkrete spørsmål. Teamene fokuserte rundt produksjon på gården, gårdens framtidsutsikter, rekruttering (hvem og hvorfor) og generell holdning i forhold til hvilken kompetanse en bonde burde inneha. I og med den åpne inngangen inviterte vi bøndene til selv å legge fokus der de ville. Dette resulterte i at intervjuene til en viss grad kunne ta ulike retninger.

I artikkel 1 la vi til grunn 20 intervju og kun intervju med menn. Dette fordi vi i denne artikkelen var interessert i å se nærmere på mannlige bønders holdninger til kvinnelige bønder sett i lys av 'riktig' kompetanse. En faktor som bør nevnes i sammenhengen med det temaet som var belyst, er muligheten for at informantene ble påvirket av det faktum at de ble intervjuet av to kvinner. Dette kan føre til en mulig feilkilde ved at de mannlige informantene tilkjennega en mer positiv holdning enn de ville ha gjort ovenfor to mannlige intervjuere. Vi mener at dette ble unngått så mye som mulig på grunn av at samtalen også innebar oppfølgingsspørsmål der informanten ble

bedt om å grunngi svarene sine samt at vi fulgte opp med å snakke om den konkrete praksisen på gården.

I artikkel 2 ble 28 av intervjuene lagt til grunn basert på at vi i disse intervjuene gikk i retning av samtaler rundt kjønn, kompetanse og rekrutteringspraksis. I denne artikkelen var fokus også på kjønn og kompetanse, men her satte vi i større grad søkelyset på oppfattede forskjeller mellom jenter og gutter når det gjaldt medfødte egenskaper og karakteristikk, og konsekvensene disse forskjellene kunne ha når det gjaldt rekruttering.

I artikkel 4 ble også 28 av intervjuene lagt til grunn. Her var fokuset på holdninger til odelsloven sett i sammenheng med rekruttering av rekrutter landbruket trenger. Det interessante her som vi fikk tak i takket være kvalitative verktøy, var ambivalensen som dukket opp mellom refleksive tanker rundt odelslovens tradisjonelle og konservative element, og viktigheten av å videreføre nettopp de samme tradisjonene som odelsloven var en del av.

Likt for alle tre artiklene som benyttet kvalitative data var en analyseteknikk inspirert av *Grounded theory* (Strauss og Corbin 1990). Denne teknikken innebærer at forskeren jobber med ett intervju av gangen, isolerer og sorterer relevante episoder i en kronologisk rekkefølge i hvert intervju. Når denne prosessen er gjennomført for alle intervjuene, zoomer forskeren inn, identifiserer de underliggende antakelsene for hvert intervju og navngir eller koder dem. Spesielle case blir så valgt for å illustrere mønster, utstrekning og variasjon (Reissman 2008). Utgangspunktet her er at man leter etter nøkkelkonsept og sentrale tema i materialet heller enn å tre et forhåndsbestemt teoretisk rammeverk ned over data. Jeg begynte med åpen, aksial og selektiv koding av de transkriberte intervjuene. I artikkel 2 gikk jeg i tillegg videre med en mer case-basert analyse som er spesifikt nyttig i forhold til å se på hvordan fenomener fungerer og hvilke konsekvenser de kan ha (Yin 2009).

Resultater og nærmere beskrivelse av analyseteknikk kommer jeg tilbake til under de ulike seksjonene i kapittel 6 og i metoddelen i artiklene.

5.2 Kvantitativ metode og analyse

Sentralt i denne doktorgraden har vært *synliggjoring* av relevante informanter. Det ble viktig å inkludere alle landbrukseiendommer der det ble drevet en eller annen form for næringsvirksomhet, men som ikke nødvendigvis var mottakere av landbrukssubsidier, og som var bebodde. Det kvantitative materialet er derfor et utvalg fra *landbrukseiendomsregisteret*. Landbrukseiendomsregisteret er et landsdekkende register over landbrukseiendommer,

driftsenheter i jordbruket, og eiere og brukere. I landbruksregisteret er definisjonen av en landbrukseiendom: «...en eiendomsenhet som er benyttet eller kan benyttes til jord- eller skogbruk...» med et «...arealgrunnlag utover det som trengs for den nødvendige bebyggelse, samt areal til adkomst og avløpsgrunn» (SLF 2006, s. 12-13). Landbrukseiendomsregisteret skal ha med alle landbrukseiendommer med minst 5 dekar jordbruksareal og/eller minst 25 dekar produktivt skogareal. Disse landbrukseiendommene skal være med uansett om det foregår landbruksaktivitet eller ikke på eiendommen. Mindre landbrukseiendommer, som er grunnlag for gartneri eller husdyrhold, skal også være med når produksjonsomfanget oppfyller minimumsgrensene for offisiell landbruksstatistikk. Landbrukseiendommen er bygget opp omkring en eiendomsrett, som er hjemlet en eller flere eiere, og da med eiers juridiske så vel som fysiske råderett. Landbrukseiendomsregisteret forvaltes av Statens landbruksforvaltning (SLF 2006). I denne avhandlinga omtales landbrukseiendommene også som *gårder/gårdsbruk*.

Spørreskjemaet som det kvantitative datamaterialet bygger på er relativt omfattende og inneholder flere spørsmål om tema knyttet til selve eiendommen (produksjon på bruket, tilstand på bygninger, størrelse osv.) og eieren (bakgrunnsvariabler, holdninger osv.). Spørreskjemaet ble sendt ut første gang 28. april 2008, og det ble gjennomført en puring. Utvalget besto av 8 000 eiere av landbrukseiendommer. Vi mottok totalt 3 329 ferdigutfylte skjema, det vil si en svarprosent på 42 (Storstad m. fl. 2009, Flemsæter, Storstad og Kroken 2011). I de ulike analysene (artikkel 3 og 4) er det kun de landbrukseiendommene som er bebodd som er inkludert, vi satt da igjen med 2289 respondenter.

I artikkel 3 benyttes dette datasettet til å se på sammenhengen mellom eiere av landbrukseiendommers syn på hvem som skal ta over gården og hvilken type produksjon som foregår på eiendommen. Logistisk regresjonsanalyse ble valgt for å analysere data. Den avhengige variabelen i analysen bygger på følgende spørsmål i spørreskjemaet: «Hvem av barna dine tror du det er mest sannsynlig at kommer til å ta over eiendommen?». De opprinnelige svarkategoriene for dette spørsmålet var «eldste sønn», «eldste datter», «yngre sønn», «yngre datter», «ingen av barna» og «vet ikke». Disse svarkategoriene ble kodet til to kategorier; «sønn tar over» (eldste pluss yngre sønn) og «datter tar over» (eldste pluss yngre datter). De av respondentene som svarte «ingen av barna» eller «vet ikke», ble utelatt fra analysen. Bakgrunnen for en slik koding var at jeg var interessert i bøndenes overordna vurderinger av sønn eller datter som best skikket eller som mest sannsynlig kom til å overta gården. Etter denne omkodinga satt jeg igjen med 1 184 respondenter.

Den mest sentrale uavhengige variabelen gikk på hvilken form for produksjon som foregikk, eller var i ferd med å startes opp, på gården. Vi delte her inn i tre kategorier: 1. de som kun drev tradisjonelt landbruk (mat- og fiberproduksjon), 2. de som også drev en eller annen form for tilleggsnæring koblet til turisme, opplevelse, jakt- og fiske eller grønn omsorg og 3. de som drev andre former for tilleggsnæring knyttet til biobrensel, brøyting, gårdssag, leiekjøring osv. I de to gruppene som drev en eller annen form for tilleggsnæring kunne det være landbrukseiendommer som *kun* drev med dette eller som også drev tradisjonelt landbruk i tillegg. Grunnen til denne todelingen av tilleggsnæringer var at innholdet i dem krevde ulike former for kompetanse. I gruppe to var det tilleggsnæringer som krevde kompetanse i tilknytning til vertskapsrolla, markedsføring og serviceproduksjon, mens i gruppe tre var det tilleggsnæringer som krevde mer eller mindre en utvidet variant av den tradisjonelle landbrukskompetansen i form av bruk av landbruksmaskineri. I tillegg ble det inkludert andre uavhengige variabler som var koblet til beskrivelse av landbrukseiendommen eller de som eide eiendommen; kjønn, utdanning, inntekt fra eiendommen, størrelse på eiendommen og om hvorvidt de hadde søkt produksjonstilskudd. Nærmere beskrivelse av resultatene av analysen kommer jeg tilbake til under seksjon 6.3

Fordelen ved å benytte seg av kvantitativ metode og kvantitative data i denne artikkelen var at jeg kunne dokumentere signifikante og generaliserbare sammenhenger mellom type produksjon og potensialet for rekruttering av jenter til landbruket. Disse funnene komplementerer fint de kvalitative dataene (både i denne avhandlingen, men også andre studier) som indikerer en sammenheng mellom kjønna kompetanse og produksjonstype.

I artikkel 4 ble de samme kvantitative data benyttet. I denne artikkelen brukes dataen til å vise sammenhenger mellom karakteristikk av bruker og gårdsbruket, og holdninger til odelsloven. Den avhengige variabelen her bygger på følgende spørsmål i spørreskjemaet; «Mener du at odelsloven bør opprettholdes?». Svarkategoriene her var «ja», «nei» og «vet ikke». Denne variabelen ble ved hjelp av bivariat analyse testet opp mot uavhengige variabler som kan plasseres i tre kategorier: 1. mål på produktivisme 2. mål på familietilknytning og 3. mål på bondeidentitet. Kategori 1 bestod av følgende variabler; kjønn, søkt om produksjonstilskudd, inntekt fra bruket, størrelse på bruket og hvor mye av arealet som ble drevet, leid ut eller lå brakk. Kategori 2 bestod av følgende variabler; om de selv hadde tatt over gården på odel, om det var pliktfølelse som lå bak at de bodde på gården, om de hadde vokst opp på gården og om hvorvidt de hadde tilknytning til gården gjennom familien. Kategori 3 bestod av følgende variabler; om de anså seg selv som bonde og om de passet inn i den tradisjonelle definisjonen av bonde. Nærmere beskrivelse av analysen kommer jeg tilbake til under seksjon 6.4.

5.3 Mixen i praksis

I denne avhandlinga, gitt avhandlingas forskningsspørsmål, var valget av mixed methods riktig. Ved å bruke både kvalitative og kvantitative metoder har avhandlinga gitt svar som man ellers ikke ville fått tak i ved bruk av enten det ene eller det andre. Ved hjelp av kvalitative intervju der man fikk innblikk i både de 'politiske korrekte' holdningene og gjennom spørsmål om praksis, de 'virkelige' holdningene, fikk man et grundig innblikk i forhandlingene som foregår på norsk elandbrukseiendommer og hvordan disse forhandlingene og holdningene slår ut i praksis i rekrutteringsprosessen. Dette er subtile prosesser som det ikke er mulig å få tak i ved hjelp av kvantitativ metodikk. I artikkel 1 og 2 fikk vi ved hjelp av kvalitativ metode belyst eksistensen av bønderes holdninger til feminine og maskuline egenskaper og kompetanser. Man fikk i tillegg tak i hvordan disse kjønna egenskapene ble rangert og man fikk sett at vurderingene og rangeringen varierer ut fra hvilken logikk som blir benyttet i argumentasjonen. Disse artiklene ga oss innsikt i et potensial for rekruttering av jenter på basis av at innholdet i bonderolla er i ferd med å endre seg med tanke på hva som produseres på norske landbrukseiendommer. I artikkel 3 blir det derfor satt fokus på kvantitativ analyse for å se om det var signifikante sammenhenger mellom nettopp vurderingene av odelsgutten og odelsjenta, og tilleggsnæringer av typen grønn omsorg og turisme. Her fikk man bekreftet en signifikant sammenheng mellom potensialet for at jenta skulle ta over gården og produksjon av grønn omsorg og turisme. Basert på hvordan argumentasjonen utviklet seg i artikkel 1 og 2, blir det nærliggende å dra konklusjonen at de antatte feminine egenskapene blir rangert høyere og blir mer vektlagt når produksjonen på gården endrer seg fra produktivistisk mat- og fiberproduksjon til multifunksjonell produksjon av service og turisme. I den siste artikkelen kobles kvalitativ og kvantitativ metodikk sammen på en litt annen måte. Her får vi først ved hjelp av bivariate sammenhenger innsikt i holdninger til odelsloven koblet til den tradisjonelle produktivistiske bondehabitusen. Når vi så går videre inn i den kvalitative analysen finner vi bakgrunnen for holdningene til odelsloven. Vi får også her tak på argumentasjonsrekkene, vi får et glimt av ambivalensen som preger alle artiklene i avhandlinga, mellom forståelsen av behovet for endring og nytenkning men samtidig den dype følelsen av forpliktelse til familien og til gården i lys av videreføring.

6. Om artiklene

6.1 Artikkel 1: «Like barn leker best? Om mannlige bønders holdninger til kvinner i landbruket»

Denne artikkelen er trykt som et kapittel i boka «Den nye bygda» (Almås, Haugen og Johnsen (red.) 2008). Artikkelen var den første som ble skrevet til denne avhandlinga. Medforfatter her var Maja Farstad. Det var på mange måter denne artikkelen som satte tonen for det som ble innholdet i de andre artiklene. Artikkelen setter fokus på mannlige bønders holdninger til kvinnelige bønder med tanke på å fylle rolla som 'en god bonde'. Vi fant en stor grad av samstemmighet når det gjaldt de mannlige bøndenes beskrivelse av det de mente var kvinnelige egenskaper, eller kvalifikasjoner. Disse kvalifikasjonene ble derimot vurderte forskjellig. Det åpenbarte seg to ulike argumentasjoner som vi kalte *fortidsrettet* og *fremtidsrettet argumentasjon*. Bakgrunnen for disse gruppene var at selve argumentasjonen knyttet an til på den ene siden hvordan landbruket har brukt å blitt drevet og på den andre siden hva landbruket vil kunne komme til å trenge av kompetanse og egenskaper. Vurderingen av kvinners oppfattede medfødte egenskaper fikk ulikt fortegn med tanke på hvilken form for argumentasjon som ble benyttet. Den fortidsrettede argumentasjonen la vekt på en tradisjonell maskulin bonderolle som krever fysisk styrke, teknisk kompetanse og økonomisk innsikt. Her ser vi tydelig den produktivistiske bondehabitusen. Disse kompetansene ble knyttet til en medfødt interesse. På den andre siden fokuserte den framtidsretta argumentasjonen på de antatt kvinnelige egenskapene som omsorg og familiære prioriteringer som positivt bidrag til landbruket og som noe landbruket bør ta inn over seg for å rekruttere de ungdommene landbruket trenger. Her ble interessekortet utlignet ved å understreke at kompetanse og kvalifikasjoner kan læres.

6.2 Artikkel 2: «Exclusion and inclusion of women in Norwegian agriculture: Exploring different outcomes of the 'tractor-gene'».

Denne artikkelen er publisert i nivå 2 tidsskriftet «Journal of Rural Studies». Artikkelen er en videreføring av artikkel 1. Her ser man tydelig at ulike typer kompetanse tilegnes kvinner og menn. Dette er også her først og fremst artikulert som en medfødt forskjell der gutter blir vurdert som mer teknisk og flinkere til å kjøre traktor mens jentene blir vurdert til å ha kvalifikasjoner i retning av omsorg og dyrevelferd. Det interessante her er hvordan de ulike, antatt medfødte, kompetansene blir håndtert. Ulike håndteringer fører til ekskludering og inkludering av kvinner til landbruket. Artikkelen benytter en case-basert analyse og går i dybden på tre av intervjuene for å vise hvordan ulike argumentasjonsrekker med samme utgangspunkt ender opp i ulike konsekvenser. Konsekvensene blir ulike, basert på hvordan feminine og maskuline kvalifikasjoner

blir rangert og på hvordan mulighetene for å tilegne seg de ikke medfødte kvalifikasjonene blir lagt til rette for. Vi ser her tydelig at de maskuline egenskapene og kompetansene ikke får tillagt den samme hegemoniske posisjon i to av intervjuene. Vi ser at kvinnelig kompetanse blir vurdert som *nyttig* og at kvinner er i stand til å *tilegne* seg de nødvendige maskuline kvalifikasjonene når det blir lagt til rette for det. Dette kan tyde på at vi vil se en endring i den hegemoniske kompetansen mot mer feminin kompetanse med tanke på utviklinga innenfor landbruket mot mer alternativ næringsaktivitet.

6.3 Artikkel 3: «Diversification and Re-feminisation of Norwegian Farm Properties»

Denne artikkelen er publisert i nivå 2 tidsskriftet «Sociologia Ruralis». Her følger jeg opp funnene i artikkel 1 og 2, og ser nærmere på sammenhengen mellom tilleggsnæringer i retning turisme/grønn omsorg og potensialet for at dattera skal ta over gården. Artikkelen finner at det er en sammenheng mellom bønders vurdering av dattera som potensiell overtager og produksjonen som foregår på landbrukseiendommen. Man ser at det er signifikant større sannsynlighet for at foreldre vurderer dattera som den kommende overtageren når det er drift av turisme eller grønn omsorg på gården. Dette korresponderer med andre kvalitative studier som gir slike indikasjoner, men blir nå slått fast som *statistisk signifikant*. Dette antyder at det maskuline hegemoniet er i ferd med å bli utfordret av et landbruk i endring. Denne artikkelen viser at vi kan stå ved inngangen til en tredje æra, som følger i kjølvannet av Almås' (1983) to æra som er basert på "push" og "pull" faktorer. Den hegemoniske maskuliniteten på norske landbrukseiendommer møter motstand når nye former for diversifisering som er tilpasset høyere og annerledes utdanning enn den tradisjonelle landbruksaktiviteten. Den etterspurte utdanninga er ofte knyttet til kvinner. Dette kan endre den hegemoniske kjønnsmakta som er koblet til kompetanse, og dermed skape et rom for at døtre kan bli vurdert som den best egnede overtageren. Det viktigste hinderet for odelsjenter - foreldres tro på at sønnen er best egnet – kan være i ferd med å smuldre bort.

6.4 Artikkel 4: «Succession - between sense and sensibility»

Denne artikkelen er til vurdering i tidsskriftet «Sociologia Ruralis». Spørsmålet som stilles i artikkelen er; Hvordan slår plasseringen i skjæringspunktet mellom kontinuitet, tradisjon og fornyelse ut når det gjelder gamle institusjonelle ordninger som odelsloven? I den kvantitative analysen i artikkelen finner vi tre former for karakteristikk som har innvirkning på holdninger til odelsloven. Kategori 1 dreier seg rundt karakteristikk av den produktivistiske bonden. Faktorer som slår ut her er kjønn - mannlige bønder - som inngår i subsidieordningen og som har de største gårdene, den største inntekten og som driver mesteparten av jorda de eier. Det er denne gruppa som i størst grad er positiv til opprettholdelse av odelsloven. Kategori 2 handler

om familiær tilknytning til gården gjennom odelsvertakelse, oppvekst på gården eller annen familiær tilknytning. En slik tilknytning forsterker positive holdninger til odelsloven. I kategori 3 ser vi at egen vurdering av seg selv som bonde og en oppfatning av at man passer inn i den tradisjonelle definisjonen av bonde følger med seg positive holdninger til odelsloven.

I den kvalitative analysen i artikkelen ser vi at bøndene uttrykker at de vurderer odelsloven som gammeldags, noe som tvinger odelsbarn inn i næringa og dermed hindrer nye motiverte mennesker i å komme inn. På tross av dette slår *følelser* inn som et vetoargument som tydelig viser at familiær tilknytning til landbrukseiendommen og emosjonelle forhold fortsatt har stor betydning for rekrutteringen. Dette viser at også innarbeidede bondehabituser knyttet til det produktivistiske landbruket og den familiære koblinga fortsatt har betydning i forhold til syn på gårdsvertakelse. Norske bønder er klar over spenninga mellom *tradisjon* og *modernitet* når de diskuterer rundt temaet overdragelse. De deler noen av holdningene til tradisjon som noe som er knyttet til ignoranse, som noe konservativt og til og med bakstrevs. I tillegg bekrefter de den følelsesmessige knytningen til familiegården og til en moralsk forpliktelse for å videreføre gården til neste generasjon i bedre stand enn den var da de selv tok over. For bøndene er det fundamentale spørsmålet hvorvidt odelsloven fører med seg en rekruttering av de som er best egnet og forberedt til å videreføre landbruket i framtida.

7. Avsluttende bemerkninger

Til tross for mer likestilling i landbruket har vi vært vitne til en maskuliniseringstendens. Antallet kvinnelige bønder har riktignok hatt en viss økning siden odelsloven ble kjønnsnøytral (7% kvinnelige bønder i 1969) men har siden 2002 (12 % kvinnelige bønder) stått mer eller mindre på stedet hvil (14% i 2012). Det er menn som står for det meste av arbeidet på gården og vi ser en struktur blant norske gårdsbruk som teller flest menn på en-manns bruk. Kvinnene har forlatt landbruket som følge av at arbeidskrafta har blitt overflødig og at eksternt arbeidsliv utenfor bruket har hatt behov for denne arbeidskrafta. I tillegg har vi sett tydelige patriarkalske strukturer som følge av oppfatninger om at landbrukseiendommene skal følge familien og gå fra far til sønn. Dette på bakgrunn av en forståelse av at menn har medfødte egenskaper som gjør dem best egnet til å innta bonderolla. Disse maskuline egenskapene skaper en hegemonisk kjønnsrett i favor for menn. Og det er den produktivistiske bondehabitusen som inntar plassen som den hegemoniske maskuliniteten.

I lys av strukturelle endringer innenfor landbruket i retning multifunksjonelt landbruk ser vi derimot etterspørsel etter en ny kompetanse. Dette skaper et potensial for at kvinner blir *gitt* plass og *tar* plass som følge av oppgradering av de såkalte feminine egenskapene og kompetansene. Tre av artiklene i avhandlinga tar for seg nettopp dette potensialet for endring. Oppfattede kvinnelige egenskaper får ny verdi både i seg selv som etterspurt kompetanse men også ved verdsetting i relasjon til oppfattet maskulin kompetanse. Samtidig viser to av artiklene at tradisjonelle kategorier som familie, moral og formelle/uformelle normer og regler fortsatt er aktive. Dette fører til, på den ene siden en positiv stabilitet og forutsigbarhet, men også til stagnasjon og irrasjonalitet som kan være med på å holde kvinner utenfor landbruket.

Spørsmålet blir derfor om det maskuline hegemoniet endrer seg eller om menn vil innta også de nye formene for verdsatt kompetanse som hittil har blitt tillagt kvinner? Vil vi se en fortsatt maskuliniseringsprosess også innenfor turisme og grønn omsorg? Landbruket har tidligere blitt karakterisert av frafall av kvinner og kvinners roller som et ledd i maskuliniseringa av landbruksaktiviteter. Det er derfor rimelig å spørre seg om dette vil skje igjen innenfor de nye og utvidete formene for tilleggsnæringer. Som det blir poengtert er dette en mulig utvikling med tanke på at kompetansens bidrag til den hegemoniske maskulinitet er kontekstuell og mobil.

For å gi et reelt bilde av situasjonen for norske landbrukseiendommer når det gjelder rekruttering, er det uansett essensielt å inkludere alle landbrukseiendommene, også de som ikke står i produksjonsregisteret. Det er her 'det nye' i størst grad foregår. Av de landbrukseiendommene som driver med turisme eller grønn omsorg er det en tredjedel som ikke står i produksjonsregisteret. Dette er en betydelig andel. Når man i tillegg vet at kvinnelige brukere i større grad driver med denne typen tilleggsnæring¹ blir det åpenbart at det å ekskludere disse landbrukseiendommene vil føre til en ny usynliggjøring av kvinner i landbrukssammenheng. Denne avhandlinga bidrar derfor til å gjøre kvinner til *en synlig bonde* og landbrukseiendommer som ikke står i produksjonsregisteret, til *ikke nedlagte bruk*.

---

¹63% av de kvinnelige bøndene som deltok i spørreundersøkelsen som er presentert i kapittel 5.2 og som ligger til grunn for artikkel 3 og 4, svarte at de driver med (eller har planer om å starte i nærmeste framtid) en eller annen form for turismevirksomhet eller grønn omsorg.

Referanser

- Allison, L. (1996): «On planning a forest: theoretical issues and practical problems», *Town Planning review* 67 (2) s. 131-143
- Almås, R. (1983): *Maskulint og feminint på bygda i dag*, Notat no. 3/83 (Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning)
- Almås, R. (1989): «Characteristics and Conflicts in Norwegian Agriculture», *Agriculture and Human Values* VI (1/2)
- Almås, R. (1999): *How to secure a multifunctional agriculture in Norway?*, Rapport no. 11/99 (Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning)
- Almås, R. (2002): *Norges Landbrukshistorie IV Frå bondesamfunn til bioindustri* (Oslo: Det Norske Samlaget)
- Almås, R. og M. S. Haugen (1991): «Norwegian gender roles in transition. The masculinisation hypothesis in the past and in the future», *Journal of Rural Studies* 7 (1-2) s. 79-83
- Almås, R., M. S. Haugen og J. P. Johnsen (red.) (2002): *Bygdeforskning gjennom 20 år* (Trondheim: Tapir)
- Almås, R., M. S. Haugen, J. F. Rye og M. Villa (red.) (2008): *Den nye bygda* (Trondheim: Tapir)
- Almås, R., H. Bjørkhaug, H. Campbell og A. Smedshaug (red.) (2013): *Fram mot ein berekraftig og klimatilpassa norsk landbruksmodell* (Trondheim: Akademika Forlag)
- Alston, M. (1998): «Farm women and their work: why is it not recognized? », *Journal of sociology* 34 (1) s. 23-34
- Andgård, A., H. Eldby, M. E. Hillestad og L. Klem (2009): *Rekruttering til landbruket. Odelsbarns holdninger til overtakelse av gård*, Rapport no 2 (Oslo: Landbrukets utredningskontor)
- Bauman, Z. (2001): *The individualized society* (Cambridge: Polity Press)
- Beck, U. (1992): *Risk Society* (London: Sage)
- Beck, U. og E. Beck-Gernsheim (2002): *Individualization* (London: Sage Publications)

- Bjørkhaug, H. (2006): «Sustainable agriculture in the Norwegian farmers' context: exploring farming habitus and practice on the Norwegian agricultural field», *International Journal of Environmental, Cultural, Economic and Social Sustainability* (2) s. 123–131
- Bjørkhaug, H. (2012): «Exploring the sociology of agriculture: Family farmers in Norway – future or past food producers? » i D. Ersaga (red.): *Sociological landscape: Theories, realities and trends*. InTeck s. 283-303
- Bjørkhaug, H. og A. Blekesaune (2007): «Masculinisation or professionalisation of Norwegian farm work: A gender neutral division of work on Norwegian Family Farms?» *Journal of Comparative Family Studies* XXXVIII (3) s. 423-434
- Bjørkhaug, H. og A. Blekesaune (2008): «Gender and work in Norwegian family farm businesses», *Sociologia Ruralis* 48 (2) s. 152-165
- Bjørkhaug, H. og C. Richards (2008): «Multifunctional agriculture in policy and practice? A comparative analysis of Norway and Australia», *Journal of Rural Studies* 24 (1) s. 98-111
- Blekesaune, A. (1999): *Agriculture's importance for the viability of rural Norway*, Rapport no. 8 (Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning)
- Blekesaune, A. og R. Almås (1992): «Bondehusholdets ulike strategier for å overleve» i J. Simonsen og A. Vatn (red.): *Landbruk i endring - fra opptrapping til omstilling* (Oslo: Universitetsforlaget)
- Blekesaune, A. og R. Almås (2002): «Fra reguleringsiver til markedslogikk – bondehusholdets ulike strategier for å overleve», i R. Almås, M. S. Haugen og J. P. Johnsen (red.): *Bygdeforskning gjennom 20 år* (Trondheim: Tapir)
- Bock, B. (1994): «Female Farming in Umbrian Agriculture» i L. Van der Plas og M. Fonte (red.): *Rural gender studies in Europe* (Assen: Van Gorcum)
- Bock, B. (2006): «Introduction: Rural Gender Studies in North and South» i B. B. Bock og S. Shortall (red.): *Rural Gender Relations. Issues and Case Studies* (UK: Cromwell Press)
- Bondevik, H. og L. Rustad (2006): «Humanvitenskapelig kjønnsforskning» i J. Lorentzen og W. Mühleisen (red.): *Kjønnsforskning. En grunnbok* (Oslo: Universitetsforlaget)
- Boserup, E. (1970): *Woman's Role in Agricultural Development* (New York: St. Martin's Press)

- Boserup, E. (1989): «Population, the status of women, and rural development», *Population and Development Review* 15 s. 45–60
- Bourdieu, P. (1990): *The Logic of Practice*, translated by Richard Nice (Cambridge: Polity Press)
- Bourdieu, P. og L. J. Wacquant (1995): *An Invitation to Reflexive Sociology* (Cambridge: Polity Press)
- Bourdieu, P. (1999): *Meditasjoner* (Oslo: Pax Forlag)
- Brandth, B. (1995): «Rural masculinity in transition. Gender images in tractor advertisements», *Journal of Rural Studies* 11 (2) s. 123-133
- Brandth, B. (2002): «Gender identity in European family farming: A literature review», *Sociologia Ruralis* 42 (3) s. 181–200
- Brandth, B. og M. S. Haugen (1997): *Gender relations in forestry discourse*. Paper no. 2/97 (Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning)
- Brandth, B. og M. S. Haugen (2005): «Doing rural masculinity – From logging to outfield tourism», *Journal of Gender Studies* 14 (1) s. 13-22
- Brandth, B og M. S. Haugen (2010): «Doing farm tourism: the intertwining practices of gender and work», *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 35 (2) s. 425-446
- Brandth, B. og M. S. Haugen (2011): «Farm diversification into tourism – what implications for social identity? », *Journal of Rural Studies* 27 (1) s. 35-44
- Brannen J. og A. Nilsen (2005): «Individualization, choice and structure: a discussion of current trends in sociological analysis», *Sociological Review* 53 (3) s. 412-428
- Brunborg, H. og M. Tønnesen (2013): «Befolkningsutviklingen», *Økonomiske analyser* no. 2/2013 (Oslo: SSB)
- Bryant, L. (1999): «The detraditionalization of occupational identities in farming in South Australia», *Sociologia Ruralis* 39 (2) s. 236-261
- Burgess, J., J. Clarke og C. Harrison (2000): «Knowledge in action: an actor network analysis of a wetland agri-environment scheme», *Ecological economies* 35 s. 119-132

- Burton, R. J. F. (2004): «Seeing through the ‘Good farmer’s’ eyes: Towards developing and understanding of the social symbolic value of ‘productivist’ behavior», *Sociologia Ruralis* 44 (2) s. 195-215
- Burton, R. J. F. og G. A., Wilson (2006): «Injecting social psychology theory into conceptualisations of agricultural agency: Towards a post-productivist farmer self-identity?», *Journal of Rural studies* 22 s. 95-115.
- Burton, R. J. F., C. Kuczera og G. Schwarz (2008): «Exploring farmers’ cultural resistance to voluntary agri-environmental schemes», *Sociologia Ruralis* 48 (1) s. 16–37
- Campbell, H. og M. M. Bell (2000): «The question of rural masculinities», *Rural Sociology* 65 (4) s. 532-546
- Campbell, H. og R. Almås (red.) (2012): *Rethinking agricultural policy regimes. Food security, climate change and the future resilience of global agriculture* (UK: Emerald)
- Clarke, J. og P. Lowe (1992): «Cleaning up agriculture: environment, technology and social science», *Sociologia Ruralis* 32 (1) s. 11-29
- Connell, R. W. (1987): *Gender and power* (Sydney: Allen and Unwin)
- Connell, R. W. og J. W. Messerschmidt (2005): «Hegemonic Masculinity. Rethinking the Concept», *Gender and Society* 19 (6) s. 829-859
- Cox, G. og M. Winter (1987): «Farmers and the state: a crisis for corporatism», *Political Quarterly* 58 s. 73-81
- Daugstad, G. (1999): *Til odel og eige? Slektskap, jord og arv på gardsbruk i ei vestnorsk bygd* (Bergen: Hovedfagsoppgave, Inst. for sosialantropolog)
- Daugstad, K., K. Rønningen og B. Skar (2006): «Agriculture as an upholder of cultural heritage? Conceptualisations and value judgements – A Norwegian perspective in international context», *Journal of Rural Studies* 22 (1) s. 67-81
- Davidoff, L., J. L’esperance og H. Newby (1976): «Landscape with figures: home and community in English society» i J. Mitchell og A. Oakley (Red.): *The Rights and Wrongs of Women* (London: Penguin)

- Eldby, H. (1997): *Rekruttering til landbruksnæringen*, Rapport no. 3 (Oslo: Landbrukets utredningskontor)
- Eriksen, S. (1994): *En kultursosiologisk studie av matvaner blant bønder*, Rapport no. 1 (Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning)
- Eriksen, S. (2003): «Bønder, mat og kultur» i M. Haugen og E. P. Stræte (red.): *Ut i verden og inn i bygda* (Trondheim: Tapir Akademiske forlag)
- Evans, N. og B. Ilbery (1996): «Exploring the influence of farm-based pluriactivity on gender relations in capitalist agriculture», *Sociologia Ruralis* 36 (1) s. 74–92
- Evans, N., C. Morris og M. Winter (2002): «Conceptualizing agriculture: a critique of post-productivism as the new orthodoxy», *Progress in Human Geography* 26 313
- Fischer, H. (2007): *Succession on Scottish family farms: socialisation processes and the construction of farmer identities*, Unpublished PhD Thesis (Aberdeen: University of Aberdeen)
- Flemsæter, F. , O. Storstad og A. Kroken (2011): «Det handler om følelser», Rapport no. 3/2011 (Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning)
- Forbord, M., G. T. Kvam og M. Rønningen (2012): «Turisme i distriktene –typer, perspektiver og tematiske tilnærminger» i M. Forbord, G. T. Kvam og M. Rønningen (red.): *Turisme i distriktene*. (Trondheim: Tapir akademiske forlag)
- Frisvoll, S. (2014): *Beyond the idyll: Contested spaces of rural tourism* (Trondheim: PhD thesis)
- Gatens, M. (1996): *Imaginary bodies. Ethics, power and corporeality* (London: Routledge)
- Gasson, R. (1992): «Farmers' wives and their contribution to the farm business», *Journal of Agricultural Economics* 43 s. 74–87
- Giddens, A. (1997): *Modernitetens konsekvenser* (Oslo: Pax Forlag)
- Gross, D. (1992): *The Past in Ruins: Tradition and the Critique of Modernity* (Massachusetts: Univ of Massachusetts Press)
- Haugen, M. S. (1990): «Female farmers in Norwegian agriculture – from traditional farm women to professional farmers», *Sociologia Ruralis* 30 (2) s. 197-209

- Haugen, M. S. (1998): «The gendering of farming: The case of Norway», *European Journal of Women's Studies* 5 (2) s. 133-53
- Heggem, R. (2014a): «Exclusion and inclusion of women in Norwegian agriculture: exploring different outcomes of the 'tractor-gene'», *Journal of Rural Studies* 34 s. 263-271
- Heggem, R. (2014b): «Diversification and re-feminization of Norwegian farm properties», *Sociologia Ruralis*. DOI: 10.1111/soru.12044
- Holst, C. og H. Aarseth (2011): «Poststrukturalisme og kjønnsforskning – slik to sosiologer ser det», *Tidsskrift for kjønnsforskning* 35 (2) s. 154 - 163
- Hompland, A. (1987): *Scenarier 2000: Tre fremtidsbilder for Norge* (Oslo: Universitetsforlaget)
- Jervell, A. M. (1999): «Changing patterns of family farming and pluriactivity? », *Sociologia Ruralis* 39 (1) s. 100-116
- Jervell, A. M. (2002): «Tradisjon og forandring – generasjonsskifte som rekruttering til landbruk», i T. Rødseth (red.): *Landbruket ved en korsvei* (Bergen: Fagbokforlaget)
- Jervell, A. M. (2011): «The family farm as a premise for entrepreneurship», i G. A. Alsos, S. Carter, E. Ljungberg og F. Welter (red.): *The Handbook og Research on Entrepreneurship in Agriculture and Rural Development* (UK: Edward Elgar)
- Jervell, A.M. og J. Løyland (1998): «Endringer i jordbrukshusholdenes inntekt utenfor bruket 1986–96», *Landbruksøkonomisk Forum* 15 (4) s. 63–75
- Johnson, R. B. og A. J. Onwuegbuzie (2004): «Mixed Methods Research: A Research Paradigm Whose Time Has Come», *Educational Researcher* 33 (7) s. 14–26
- Jones, M. og K. Rønningen (2007): «Jordskifte og kulturlandskap», i Ø. Ravna (red.) *Areal og eiendomsrett*. NJKF 100 års jubileum, s.371-390
- Kanter, R. M. (1977): *Men and women of the corporation* (New York: BasicBooks)
- Kelly, R., og S. Shortall (2002): «'Farmer's wives': Women who are off-farm breadwinners and the implications for on-farm gender relations», *Journal of Sociology* 38 (4) s. 327–43
- Krange, O. (2004): *Grenser for individualisering. Ungdom mellom ny og gammel modernitet*, Rapport 4 /04 (Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring [NOVA])

- Kuehne, G. (2013): «My decision to sell the family farm», *Agric Hum Values* 30 s. 203–213
- Langørgen, A. (2007): «Sentralisering – årsaker, virkninger og politikk», *Samfunnsspeilet 2* (Oslo: Statistics Norway)
- Lankoski, J. og M. Ollikainen (2002): *Multifunctional Agriculture: A Framework and Policy Design*. Paper prepared for presentation at the Xth EAAE Congress 'Exploring Diversity in the European Agri -Food System', Zaragoza (Spain), 28-31 August 2002
- Law, R., H. Campbell og R. Schick (1999): «Introduction», i R. Law, H. Campbell og J. Dolan (red.): *Masculinities in Aotearoa/New Zealand* (Palmerston North, NZ : Dunmore Press)
- Leckie, G. (1996): «'They never trusted me to drive': Farm girls and the gender relations of agricultural information transfer», *Gender, Place & Culture: A Journal of Feminist Geography* 3 (3) s. 309-326
- Liepins, R. (1998): «The gendering of farming and agricultural politics: A matter of discourse and power», *Australian Geographer* 29 (3) s. 371-388
- Liepins, R. (2000): «Making men: The construction and representation of agriculturebased masculinities in Australia and New Zealand», *Rural Sociology* 65 s. 605-620
- Little, J., og O. Jones (2000): «Masculinity, gender and rural policy», *Rural Sociology* 65, s. 621–639
- Litte, J. og R. Panelli (2003): «Gender Research in Rural Geography», *Gender, Place and Culture* 10 (3) s. 281–289
- Marsden, T., J. Murdoch, P. Lowe, R. Munton og A. Flynn (1993): *Constructing the countryside* (London: UCL Press)
- McNay, L. (1999): «Gender, habitus and field: Pierre Bourdieu and the limits of reflexivity», *Theory, Culture and Society* 16 s. 95–117
- Melberg, K. (2002): «Landbruket som livsform-enlivsstilsanalyse av norske landbrukseiendom», i T. Rødseth (red.): *Landbruket ved en korsvei* (Bergen: Fagbokforlaget)
- Morris, C. og N. J. Evans (1999): «Research on the geography of agricultural change: redundant or revitalized?», *Area* 31 (4) s. 349-358
- Næring og handelsdepartementet (2007): *Verdifulle opplevelser, Nasjonal strategi for reiselivsnæringen* (Oslo: Nærings- og handelsdepartementet)

- Nærings og handelsdepartementet (2012): *Destinasjon Norge, Nasjonal strategi for reiselivsnæringen* (Oslo: Nærings- og handelsdepartementet)
- O'Hara, P. (1998): *Partners in production; women, farm and family in Ireland* (New York/Oxford: Berghahn Books)
- Patton, M. Q. (1990): *Qualitative Evaluation and Research Methods*, 2nd ed. (Newbury Park: Sage Publications)
- Price, L. (2010): «'Doing it with men': feminist research practice and patriarchal inheritance practices in Welsh family farming», *Gender, Place & Culture* 17, s. 81–97.
- Price, L. (2012): «The emergence of rural support organisations in the UK and Canada: Providing support for patrilineal family farming», *Sociologia Ruralis* 52 (3) s. 353–376
- Prugl, E. (2004): «Gender orders in German agriculture: From the patriarchal welfare state to liberal environmentalism», *Sociologia Ruralis* 44 (4) s. 349-372
- Reissman, C. K. (2008): *Narrative Methods for the Human Science* (California: Sage Publications)
- Riley, M. (2009): «Bringing the 'invisible farmer' into sharper focus: gender relations and agricultural practices in the Peak District (UK)», *Gender, Place and Culture* 16 s. 665 – 682
- Rogstad, B. og A. M. Jervell (2002): «Kvinner i landbruket – Status etter 25 år med likestilling etter Odelsloven», *Utsyn over norske landbruk. Tilstand og utviklingstrekk 2002* (Oslo: NILF)
- Rooij, S. de (1994): «Work of the Second Order» i M. van de Burg and M. Endevelde Marina (red.): *Women on Family Farms. Gender Research, EC Policies and New Perspectives* (Wageningen: Wageningen University)
- Rosenlund, L. (2002): «Regelmessigheter i den postmoderne uorden», *Sosiologi i dag* 32 s. 51-91
- Rønningen, K. (1999): «Miljøverdier i jordbrukets kulturlandskap i Norge», *Landbruksøkonomisk Forum* 99 (4) s. 27-38
- Rønningen, K. (2008): «Bærekraftige fjellbygder? Noen framtidsbilder», i (R. Almås, M. S. Haugen, J. F. Rye og M. Villa (red.): *Den nye bygda* (Trondheim: Tapir akademiske forlag)
- Rønningen, K., E. Fjeldavli og B. E. Flø (2005): *Multifunksjonelt landbruk – hva slags legitimitet har fellesgodeproduksjon innad i landbrukssektoren?* Rapport no 8/05 (Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning)

- Rønningen, K., A. Renwick og R. J. F. Burton (2012): «Western European approaches to and interpretations of multifunctional agriculture – and some implications of a possible neo-productivist turn», i R. Almås and H. Campbell (red.): *Rethinking agricultural policy regimes. Food security, climate change and the future resilience of global agriculture* (UK: Edward Elgar)
- Rønningen, K. og R. Burton (2013): «Multifunksjonelt landbruk under nyproduktivismen? Et vesteuropeisk perspektiv» i R. Almås, H. Bjørkhaug, H. Campbell og C. A. Smedshaug (red.): *Fram mot ein berekraftig klimatilpassa norsk landbruksmodell* (Trondheim: Akademika forlag)
- Sachs, R.E. (1983): *The Invisible Farmers: Women in Agricultural Production* (Totowa, NJ: Rowman & Allanheld)
- Saugeres, L. (2002a): «Of tractors and men: masculinity, technology and power in a French farming community», *Sociologia Ruralis* 42 (2) s. 143-159
- Saugeres, L. (2002b): «The cultural representation of the farming landscape: Masculinity, power and nature», *Journal of Rural Studies* 18 (4) s. 373 – 384
- Saugeres, L. (2002c): «‘She’s not really a woman, she’s half a man’: gendered discourses of embodiment in a French farming community», *Women’s Studies International Forum* 25 s. 641-650
- Schucksmith, M. (1993): «Farm household behaviour and the transition to post-productivism», *Journal of Agricultural Economics* 44 (3) s. 466–78
- Schucksmith, M. og V. Hermann (2002): «Future changes in British agriculture: projecting divergent farm household behaviour», *Journal of Agricultural Economics* 53 (1) s. 37-50
- Schucksmith, M. og K. Rønningen (2011): «The uplands after neoliberalism? The role of the small farm in rural sustainability», *Journal of Rural Studies* 27 (3) s. 275-287
- Shortall, S. (1992): «Power analysis and farm wives: an empirical study of the power relationships affecting women on Irish farms», *Sociologia Ruralis* 32 (4) s. 431-451
- Skogen, K., H. Figari og O. Krange (2013): *Ulvekonflikter. En sosiologisk studie* (Oslo: Akademika forlag)
- SLF (2006): *Landbruksregisteret Håndbok* (Oslo: Statens landbruksforvaltning)

- Solheim, J. (2002): «Kjønn, kompetanse og hegemonisk makt», i A. L. Ellingsæter og J. Solheim (red.): *Den usynlige hånd? Kjønnsmakt og modern arbeidsliv* (Oslo: Gyldendal Norske Forlag)
- Strauss, A. og J. Corbin (1990): *Basics of Qualitative Research. Grounded Theory Procedures and Techniques* (Thousand Oaks: Sage Publications)
- Storstad, O., M. Forbord og R. Almås (2009): *Boplikt i landbruket – bolyst eller botvang?* Rapport no. 2/09 (Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning)
- Stortingsmelding nr. 19 (1999-2000): *Om norske landbruk og matproduksjon*
- Stortingsmelding nr. 15 (1999-2000): *Lønnsomme og konkurransedyktige reiselivsnæringer*
- Symes, D.G. og T.K. Marsden (1983): «Complementary roles and asymmetrical lives – Farmers wives in a large farm environment», *Sociologia Ruralis* 23 (3–4) s. 229–41
- Tomalin, C. (1998): *Jane Austen, a life* (New York: Alfred A. Knopf)
- Vedeld, P., E. Krogh og A. Vatn (2003): *Good agronomy. Social institutions among Norwegian farmers and public sector governance*. Paper XX Congress of the European Society for rural Sociology 18-22 August. Ireland: Sligo.
- Vik, J. og M. Farstad (2009): «Green care governance: between market, policy and intersecting social worlds», *Journal of Health Organisation and Management* 23 (5) s. 539-553
- Vik, J. og G. McElwee (2011): «Diversification and the entrepreneurial motivations of farmers in Norway», *Journal of Small Business Management* 49 (3) s. 390-410
- Vistad, O.I., T. Skjeggedal, H. Berglann, H. C. Bugge, A. Norderhaug, K. Rønningen, G. Swensen, H. Øian. (2013): *Grønt partnerskap i landskapsforvaltning – erfaringer fra prosjektet «Utvalgte kulturlandskap i jordbruket»*. <http://www.utmark.org>, 1:2013
- Wilson, G. A. (2001): «From Productivism to Post-Productivism... and Back again? Exploring the (Un)changed Natural and Mental Landscapes of European Agriculture», *Transaction of the Institute of British Geographers* 26 (1) s. 77-102
- Yin, R. K. (2009): *Case study research. Design and methods* (4th ed.) (Thousand Oaks, CA: Sage Publications)
- Aarseth, H. (2009): «Situert refleksivitet: det narrative selv mellom tilhørighet og distanse», *Sosiologi i dag* 39 (4) s. 7–28

Del 2

Artikkel 1

«Like barn leker best? Om mannlige bønders holdninger til kvinner i landbruket»
Farstad, M. og R. Heggem (2008) i R. Almås, M. S. Haugen, J. F. Rye og M. Villa
(red.): *Den nye bygda*. Trondheim: Tapir Akademiske Forlag

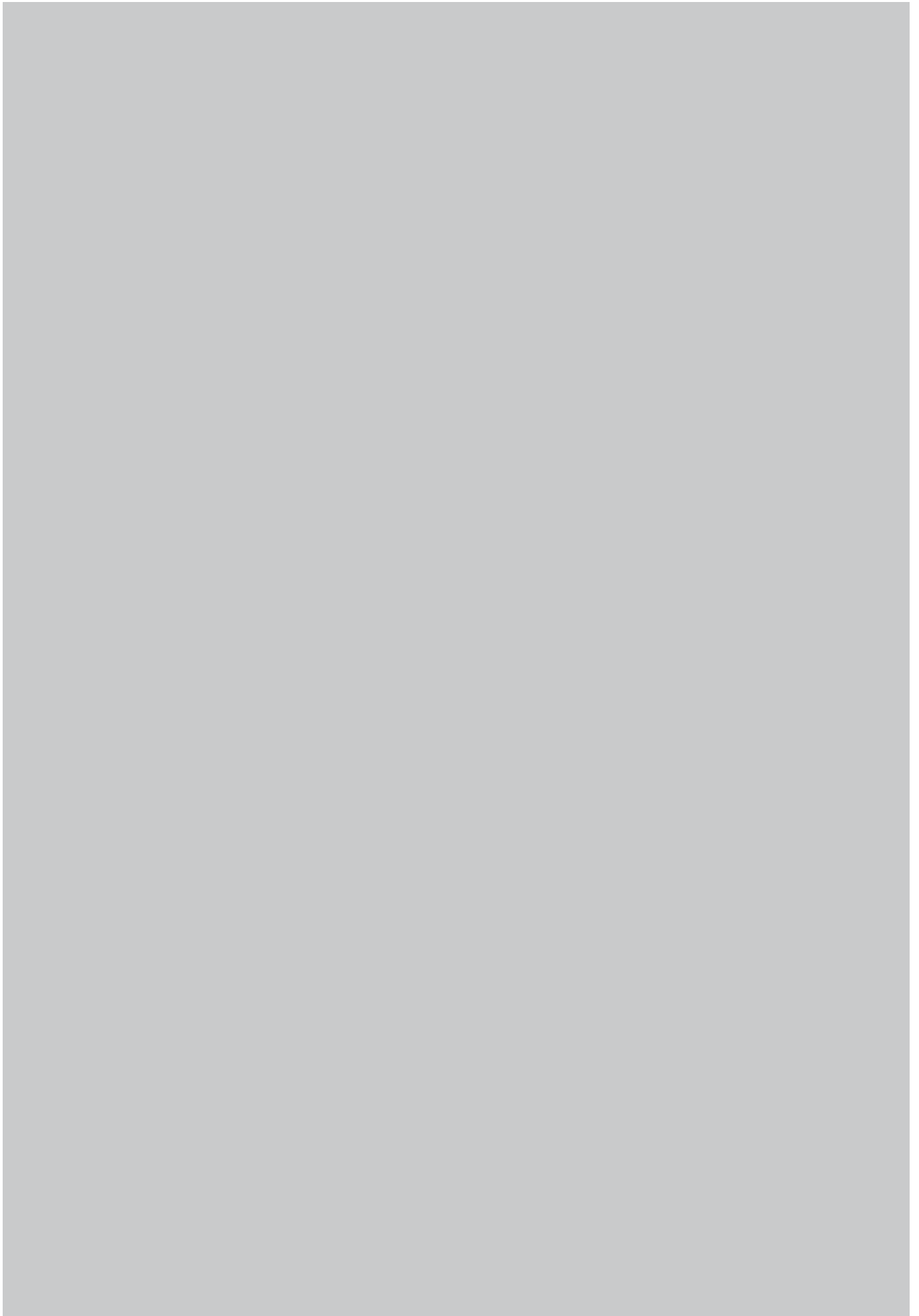

Maja Farstad og Reidun Heggem

Like barn leker best?

Om mannlige bønders holdninger til kvinner i landbruket

«Norske sjefer ansetter helst venner. Derfor taper ungdom, kvinner og innvandrere» (Dagbladet, 15. januar 2007). I norske medier ble det for en stund siden rettet oppmerksomhet mot at arbeidsgivere i ulike sektorer av arbeidslivet foretrekker å rekruttere og ansette venner eller kontakter som man kjenner fra før. Dette kan henge sammen med at arbeidsgivere gjerne søker å redusere usikkerhet ved å rekruttere personer som ligner dem selv, i forhold til blant annet kjønn, utdanning og etnisk bakgrunn (Wiers-Jenssen, 2005). Denne tendensen fører til at vi får et kjønnssegregert arbeidsliv. Kvinner og menn går i stor grad inn i forskjellige utdanninger og profesjoner (Håland & Daugstad, 2003). Faktisk blir det norske arbeidslivet beskrevet som spesielt kjønnssegregert sammenlignet med andre vestlige land, og denne beskrivelsen blir ofte tolket som et paradoks, i og med at Norge og de andre skandinaviske landene blir sett på som pionerer i likestilling på den internasjonale arenaen (Teigen, 2006).

Norsk landbruk har vært gjennom en maskuliniseringsprosess (Almås & Haugen, 1991). Det er derfor en jobbarena hvor mannsdominansen er stor, selv om revideringen av odelsloven i 1974 ga kvinner økt mulighet til å ta over gården og bli bonde. Lovendringen fikk tilbakevirkende kraft fra 1. januar 1965, og ga eldste barn, uavhengig av kjønn, beste odell. Før loven ble revidert, var det den eldste sønnen som hadde førsterett til å overta familiegården, uavhengig av eventuelle eldre søstre. I dag er 14 prosent av hoveddriverne kvinner (Vik & Rye, 2006), og slik utgjør kvinner fortsatt en tydelig minoritet blant norske bønder.

Den moderate rekrutteringen av kvinner til landbruket kan forstås som problematisk, sett i sammenheng med de endringer som skjer i landbruket i dag. Rammevilkårene for det norske landbruket endrer seg stadig. Det multifunksjonelle landbruket er et begrep som gjerne blir brukt om den politiske strategien som er satt i verk for å legitimere landbruket og fortsatte overføringer innenfor de nye rammevilkårene. Begrepet innebærer at landbruket, i tillegg til

å produsere mat og fiber, fyller andre viktige funksjoner ved at det produserer kulturlandskap, biologisk mangfold og bidrar til sysselsetting og bosetting i distriktene (Rønningen et al., 2005). Det oppfordres også til nye typer matproduksjon som et alternativ til den tradisjonelle volumproduksjonen. Det tradisjonelle landbruksbegrepet utvides slik til å omfatte aktivitet som ikke nødvendigvis er direkte knyttet til landbruk. Denne utviklingen fører til at det blir rom for stadig færre bønder i det tradisjonelle landbruket, og en omlegging fra tradisjonell gårdsdrift innebærer at bøndene må tilegne seg nye typer kompetanse og kvaliteter (Brandth & Haugen, 2005; Forbord & Johnsen, 2004).

Tidligere forskning viser at det er forskjeller mellom mannlige og kvinnelige bønder når det gjelder nettopp omstillingsvilje (Heggem & Bjørkhaug, 2006). På spørsmål om vilje til endring på flere områder er det et gjennomgående trekk at mannlige bønder svarer at de vil opprettholde situasjonen slik den er, mens kvinner uttrykker ønske om og vilje til å gjennomføre endringer. Det ser altså ut til at det er kvinner som i størst grad har en mentalitet som passer overens med den utviklingen som skjer i dagens norske landbruk. Da er det uheldig for næringen at kvinneandelen er såpass lav.

I denne artikkelen har vi valgt å fokusere på mannlige bønder og deres holdninger til og tanker om kvinnelige bønder. I lys av at arbeidsgivere i ulike sektorer av arbeidslivet helst rekrutterer medarbeidere som har de samme kvalitetene som dem selv, er vi interessert i å finne ut hvorvidt dette fenomenet også gjør seg gjeldende i landbruket: Eksisterer det en overordnet forståelse blant mannlige bønder om at kvinner ikke innehar den riktige kompetansen eller de riktige kvalifikasjonene som bønder bør ha? Dersom det er slik, vil det være nærliggende å se dette i sammenheng med den moderate rekrutteringen av kvinner i næringen. I og med at det er mennene som dominerer landbruket, vil de i stor grad ha innflytelse i forhold til hvem som rekrutteres til næringen.

Kjønnssegregering og hegemonisk kjønnsmakt

Kjønnsforskningen har i stor grad fokusert på hvordan kjønnede prosesser bidrar til reproduksjon av kjønshierarkier og kjønnedeling på tvers av sektorene i arbeidsmarkedet (Teigen, 2005). Ett perspektiv på hvordan kjønnssegregerte strukturer opprettholdes i arbeidslivet generelt og innenfor enkelte yrker spesielt, omtales som homososial reproduksjon (Bird, 1996; Kvande & Rasmussen, 1993). Homososialitet kan defineres som søken etter, eller preferanse for, samvær med folk av samme kjønn (Bird, 1996; Lipman-Blumen, 1976). Homososialitet fremmer klare distinksjoner mellom kvinner og menn

gjennom segregering i sosiale institusjoner (Lipman-Blumen, 1976), ved at stereotype fortolkninger av hvilket kjønn som er best egnet for bestemte arbeidsoppgaver, reproduseres. Ved mer eller mindre ubevisst å rekruttere personer som ligner en selv, verifiserer arbeidsgivere sine egne posisjoner og deres evne til å ta beslutninger. På denne måten blir følelsen av usikkerhet minimert gjennom homososial praksis (Kanter, 1977). Paula Nicolson (1996) fremhever i tråd med dette hvordan eldre menn ofte velger folk som ligner dem selv eller som de beundrer, som sine etterkommere i arbeidslivet. Dette fenomenet er ufordelaktig for ulike minoritetsgrupper, og Nicolson poengterer hvordan mange kvinner som forsøker å komme seg oppover karrierestigen, blir avvist under slike omstendigheter.

Når homososialitet resulterer i en ekskludering av kvinner fra ulike områder på arbeidsmarkedet, kan dette forstås som en form for maktutøvelse. I den forbindelse vil vi videre fokusere på hegemonisk kjønnsrett, med utgangspunkt i Jorun Solheims (2002) forståelse av begrepet. I allmenn betydning er hegemoni en form for kulturell dominans, som innebærer at forestillinger som i prinsippet representerer bestemte gruppers interesser og erfaringer, fremstår som normative (Solheim, 2002:110). Ved å koble dette til Louis Dumonts (1980; 1986) definisjon av hierarki, viser Solheim hvordan hegemoni innebærer at visse verdier og forestillinger generaliseres, ved at de overordnes andre verdier og forestillinger. I lys av kjønnsrett samsvarer dette med den type kjønnskulturell asymmetri som ofte omtales som «mannlighet som norm». Karakteristikkene som er kulturelt kodet som mannlige, fremstår da som de overordnede trekkene ved det menneskelige, og derfor som det generelle og normale (Solheim, 2002). Dette synes også å være tilfellet i det norske landbruket. Begrepene bonde og gårdbruker assosieres gjerne med menn, og menn har utviklet mannlige normer for hvordan bønder bør være, når de opp gjennom tiden har utformet bondens arbeidsrolle (Haugen & Brandth, 1994).

Solheim, som fokuserer på kjønnete maktstrukturer i arbeidslivet, tar avstand fra et klassisk syn på hegemoni, som vektlegger et interessemotiv i forbindelse med hegemonisk makt (hvilket er tilfellet hos Laclau & Mouffe, 1985; Lukes, 1974; Gramsci, 1971). Ifølge den klassiske tradisjonen innebærer hegemonisk makt at visse grupper lykkes i å artikulere sine spesifikke interesser og mål på en måte som kamouflerer dem som generelle, normative standarder. På denne måten forstås hegemoni å innebære en strukturell makt som i utgangspunktet er intensjonell, og som imøtekommer bestemte aktørers bevisste målsettinger (Solheim, 2002:112).

Solheim hevder i stedet at kjernen i hegemonibegrepet er hvordan symbolske verdier eller meningskategorier produseres og rangeres i et hierarkisk

system gjennom institusjonelle former for praksis. Kjønnsspektet er slik bygget inn på mer subtile måter. Hun argumenterer for at produksjonen av mening ofte foregår uten å være knyttet til erkjennelsen av ens egne eller andres interesser, og at den i prinsippet er uintensjonell. I stedet kan meningsproduksjonen sees som en type kulturell tvang eller makt som aktiveres på aktørnivå gjennom sosial praksis. Videre poengterer Solheim at det er viktig å ikke begrense spørsmålet om kjønn overordning og underordning til å omhandle kvinner og menn som personer. I stedet må man forstå kjønn som en symbolsk kategori, i form av et sett av tegn og meningssammenhenger som organiserer og sorterer ulike fenomener ved å tilskrive dem bestemte kjønne kvaliteter (Solheim, 2002).

Solheims fokus i forbindelse med forståelsen av hegemonisk kjønnsmakt i arbeidslivet er kodingen og forståelsen av *kompetanse* – i form av evner, kunnskap og kvalifikasjoner knyttet til visse personer. Dette begrunnes hovedsakelig med at kompetanse kan forstås som det viktigste fundamentet for kjønn kategorisering og rangering i arbeidslivet (Solheim, 2002). Solheim beskriver den kjønne rangeringen i arbeidslivet som en rangering som blir formidlet gjennom en relativ verdsetting av ulike typer kompetanse. Hun poengterer at det ikke er kvinner og menn som sådan som blir rangert, men at det i stedet er deres antatte karakteristikk, evner, kunnskap og yrkesmessige kvalifikasjoner som blir tilskrevet ulike verdier, og som slik inngår i hierarkiske relasjoner (Solheim, 2002:115).

I analysen vil vi undersøke hvorvidt en hegemonisk forståelse av kjønn eksisterer i landbruket, ved å se hvordan mannlige bønder vurderer kvinnelige bønders kompetanse og deres egnethet som bønder.

Utvalg og metode

Datamaterialet i denne artikkelen baserer seg på samtaleintervjuer med bønder fra ni kommuner fordelt på Øst-, Vest-, Nord- og Midt-Norge. Vi ønsket at ulike deler av landet skulle være representert, da betingelsene for å drive gårdsbruk varierer fra sted til sted, både klimatisk, topografisk og kulturelt. Intervjuene ble gjort i forbindelse med et forskningsprosjekt¹ som omhandlet rekrutteringsprosessene i landbruket, og ett av målene med intervjuene var å avdekke kvinnelige bønders betingelser og posisjon i landbruket.

Med utgangspunkt i lister over navn på bønder utstedt fra landbrukskontoret i de aktuelle kommunene, sendte vi ut spørreskjemaer til et tilfeldig utvalg bønder (rundt 40 personer i hver kommune). Spørreskjemaene inneholdt spørsmål om ulike personalia og trekk ved gårdsdriften, hvorvidt bøndene selv hadde

oppnådd eierskap til gården gjennom odel eller fritt kjøp, hvorvidt de hadde potensielle overtakere til gården, samt et spørsmål om de var villige til å la seg intervjuet. Ut fra den informasjonen vi mottok om bøndene og brukene deres gjennom de besvarte spørreskjemaene, kunne vi velge ut informanter med ulike bakgrunn, brukssituasjon og fremtidsutsikter. Det var i denne sammenheng et mål at informantene skulle representere et mangfold av norske bønder.

Intervjuene ble hovedsakelig gjennomført med hoveddriveren av bruket alene. Intervjuguiden var strukturert med tanke på å fange opp fire hovedaspekter; forhold ved husholdningen, forhold til lokalsamfunnet, landbrukspolitiske synspunkter, samt bøndenes egne tanker rundt temaet rekruttering og kvinner i landbruket. Det samlede datamaterialet består av intervjuer med 28 bønder (20 menn og 8 kvinner), med variasjon i forhold til blant annet alder og produksjonstype. I denne artikkelen har vi imidlertid valgt å bruke kun 20 av intervjuene, da vi ønsket å fokusere på de mannlige informantene.

En faktor som kunne hatt innflytelse på dataene når det gjelder temaet kvinner i landbruket, er at informantene ble intervjuet av kvinnelige forskere. Dette er noe som kunne ha ført til at de mannlige informantene bevisst ønsket å vektlegge de positive sidene ved kvinnelige bønder. Vi opplevde imidlertid at bøndene formidlet både positive og negative holdninger i denne sammenheng. I tillegg ble informantene bedt om å utdype og grunngi svarene sine, noe vi mener har bidratt til å øke troverdigheten i det som ble sagt.

Mannlige bønders holdninger til kvinner i landbruket

Utgangspunktet for denne artikkelen er at langt færre kvinner enn menn rekrutteres inn i landbruksnæringen, til tross for at kvinner synes å ha en mentalitet som det nye landbruket fordrer i særlig grad. I analysen vil vi fokusere på hvordan mannlige bønder vurderer kvinner i landbruket, for på den måten å undersøke om det eksisterer en overordnet forståelse om at kvinner som kategori ikke innehar den riktige kompetansen eller de riktige karakteristikkene.

Omsorg som kvinnelig kvalitet

Mange av de mannlige bøndene fokuserte på omsorg som en kvinnelig kvalitet, noe som er en utbredt og allmenn oppfatning. Ifølge Else Skjøsberg (1995) eksisterer det to typer rasjonalitet; en formålsrettet rasjonalitet som måler, veier og estimerer hva som vil resultere i så mye makt som mulig, og en omsorgsrasjonalitet som er frigjort fra teknisk, instrumentell mening. Skjøsberg poeng-

terer at omsorgsrasjonaliteten ikke er kjønns spesifikk, men viser til hvordan kvinner som gruppe er mer preget av omsorgsrasjonell hensynstaking enn menn som gruppe i dagens samfunn. Informantenes fokus på at kvinner er opptatt av omsorg, kan illustreres ved sitatet nedenfor:

Hvis du ser på de yrkene som kvinnfolkene velger seg, så går det ofte i retning omsorg, og det synes ikke jeg at er så unaturlig, for jeg tror at kvinnfolk stort sett er bedre omsorgspersoner enn det vi er. Det er det som er forholdet.

Denne bonden utdypet videre at det ikke er noen motsetning mellom omsorg og landbruk, men at inntektsnivået i dagens landbruk i mange tilfeller ikke gir rom for at både mannen og kona jobber på gården. I denne sammenheng mente han at det var mest naturlig om mennene tok seg av gårdsdriften, noe han eksemplifiserte på denne måten:

Kona mi steller inne, og jeg steller ute. I dag har jeg flyttet på store paller, og av og til måtte jeg ut av traktoren for å løfte litt på dem, og det er for tungt for henne, og sånn er det bare. Men så kan hun mange ting som ikke jeg kan. Skal vi ikke bare bli enige om at det er litt forskjell på oss da, og heller prøve å samordne disse forskjellene og heller ha glede av det, i stedet for å tvære ut det med at vi skal være absolutt like, for vi er da ikke like.

Denne bonden mener at kvinner ikke bør strebe etter å jobbe i landbruket, fordi han oppfatter deres kvaliteter som bedre egnet innenfor andre yrker. Slik argumenterer han samtidig for at landbruket som jobbarene er best egnet for menn.

En annen bonde fokuserte også på omsorg som en sentral kvinnelig kvalitet, men han uttrykte et annet syn på hvordan denne kvaliteten burde utnyttes:

Et sånt gammelt ordtak i området her er i hvert fall at du ser godt på kalvene om det er damer med i fjøset eller ikke. [...] Karene har ofte vært litt mer sånn tekniske, at de har hatt litt mer moro av traktoren enn av akkurat den pussinga og dyrestellet – hvilket for så vidt er litt feil innstilling, i hvert fall når du er husdyrbruker, for da er det husdyra du skal tjene penger på.

Han mener at kvinner i kraft av sitt fokus på dyrevelferd har en kvalitet som kan bidra mer positivt til driftsøkonomien enn mennenes generelle tekniske fascinasjon. Slik forstår han kvinner som en særegen ressurs innenfor landbruket. Også en annen bonde mente at kvinners omsorgsrasjonalitet kan være et positivt bidrag til landbruket:

Jeg tror de kan tilføre litt nye måter å tenke på. Tidligere så ble det sett på som at du var en god gårdbruker hvis du jobbet hele tiden og hadde lite fritid og var utslitt før du var 50, da hadde du vært en god gårdbruker liksom. Jeg tror kanskje at kvinner kan få inn litt mer av det her å ha tid til familieliv, og at kvinner er flinkere til å knytte det å være gårdbruker opp mot det å være en innbygger i det samfunnet man lever i. Når det gjelder fritid og andre aktiviteter og sånn. Det skal ikke være sånn at det at du er gårdbruker gjør at du ikke kan fungere relativt normalt i forhold til andre aktiviteter og sånne ting.

Denne bonden setter pris på at kvinnelige bønder i kraft av sin omsorgsrasjonalitet i større grad enn menn fokuserer på mulighetene til å kombinere gårdsdrift med familieliv og annen sosial aktivitet.

Vi ser slik at omsorg som tilskrevet kvinnelig kvalitet blir vurdert på to forskjellige måter av de mannlige bøndene; som en ressurs som egner seg bedre på andre jobbarener enn landbruket, eller som en ressurs man i større grad bør nyttiggjøre seg av i dagens landbruk.

Kvinner som mindre økonomisk orienterte

Noen av bøndene uttrykte en oppfatning av at kvinner er mindre økonomisk orienterte enn menn. En av disse bøndene uttrykte at dette er med på å forhindre at kvinner oppnår en karriere i landbruket:

Jeg tror det blir vanskelig for kvinner å komme inn i landbruket. Det blir sånn stordrift, vet du – som sitter på så få bender. For storskalalandbruk blir veldig sånn business. Og der er det sånn at de regner i kroner og øre, og de har veldig stor gjeld, for å få det til å gå rundt.

Denne bonden mener at det sterke økonomiske fokuset innenfor storskalalandbruket gjør kvinner mindre egnet til å arbeide i landbruket, fordi de i mindre grad fokuserer på økonomi. Han understreker viktigheten av en formålsrettet rasjonalitet, som han hovedsakelig knytter til menn, og slik forstår han menn som bedre egnet til å arbeide innenfor landbruket.

Også en annen bonde mente at kvinner ikke har økonomien som førsteprioritet, da han ble bedt om å utdype hvordan kvinners driftspraksis eventuelt skiller seg fra menns: «Det med dyreomsorgen, kanskje, og de legger ofte litt mer vekt på – i hvert fall i enkelte tilfeller – at dyra skal ha det bra sjøl om det går litt utover økonomien.» At denne kvaliteten er noe som denne bonden verdsetter, ble senere fremhevet gjennom hans svar på spørsmålet om hva

som er det viktigste målet ved hans egen drift: «Dyrevelferd skal ikke gå på bekostning av at jeg skal tjene mest mulig penger. Det er uakseptabelt.» I motsetning til den forrige bonden fokuserer han på det positive aspektet ved det han oppfatter som kvinnelige bønders lavere grad av økonomisk kalkulering. Denne bonden verdsetter prioritet av dyrevelferd høyest, noe som kan sees som en motsetning til den formålstjenelige rasjonaliteten som vanligvis knyttes til menn (Skjønsberg, 1995).

Basert på sitatene ovenfor har vi sett at det eksisterer to typer vurderinger av kvinner som mindre økonomisk fokusert. Enkelte av mennene definerer kvinner ut av landbruket, ved å fremheve høy økonomisk prioritering som den viktigste kvaliteten innenfor landbruket, samtidig som de poengterer at kvinner ikke innehar denne egenskapen i samme grad som menn. Fra et annet perspektiv blir det mennene oppfatter som kvinners mer humane hensyn i forbindelse med beslutningstaking, verdsatt som en særegen ressurs innenfor landbruket.

Mangel på fysisk styrke

Et annet fokus blant en del av informantene var kvinners fysikk. I flere tilfeller ble kvinners fysiske svakhet vurdert som en hindring i forhold til landbruksarbeid. Som en av bøndene sa:

Hvis vi liksom tenker på den tida hvor jeg har drevet, hvis det skulle vært en dame som skulle ha drevet på den måten som jeg har drevet, så – ikke for å være noe sånn... mannsjåvinist selv, men det tror jeg hadde blitt for tungt da. [...] Du tenker bakover, og du vet jo åssen det har vært – det har vært slitsomt mange ganger. Noen ganger, når du sto og lempa silo – det er liksom ikke – det er ikke noen lett jobb da, og det trengs fysisk styrke og alt sånt.

Denne bonden har drevet gården på en måte som har krevd stor grad av muskelstyrke, og basert på egne erfaringer anser han kvinner som mindre egnet for landbruksarbeid fysisk sett. Også en annen bonde var opptatt av kvinnes mangel på fysisk styrke:

Innimellom, i ulike landbruksmagasiner, så er det et bilde av en pen dame med verneutstyr og motorsag som er ute i skogen og sager ned et tre, kanskje for fotografens skyld. Men hvor mange tømmerbuggere av det kvinnelige kjønn har vi i Norge i dag, som er aktive tømmerbuggere? Jeg har ikke oversikten, men jeg har en liten mistanke om at de er ganske få. De kan sitte inne i en skogsmaskin og gjøre sånn ja

(demonstrerer med små fingerbevegelser), med joystick, men jeg snakker om tømmerbugging med motorsag og vendbake – gammeldags tømmerbugging. Dem finnes det ikke mange av, vil jeg tro.

Han uttrykker slik at kvinner ikke har like gode forutsetninger som menn til å utføre skogsarbeid. Selv om han erkjenner at nye tekniske hjelpemidler har gjort det enklere for kvinner å utføre denne typen gjøremål, fremhever han likevel hvordan kvinners svakere fysikk utgjør en hindring når det gjelder de metodene som tidligere ble brukt i forbindelse med skogsarbeid. På denne måten fokuserer han på hvordan ting tradisjonelt er blitt utført når han vurderer kvinners egnethet i landbruket, og derav mener han at kvinner kommer til kort i denne sammenheng.

En tredje bonde ble spurt om kvinner trenger å erverve seg noe spesielt for å kunne arbeide innenfor landbruket, sammenlignet med menn, og kom i denne sammenheng inn på kvinners fysikk: «Nei, det vil jeg ikke tro altså. Det kan være forskjell på fysisk styrke mellom kvinner og menn, men teknologien har kommet såpass langt i dag at den kompenserer for det.» Denne bonden mener også at kvinner relativt sett er fysisk svakere enn menn, men i motsetning til de to forrige bøndene vektlegger han hvordan nye teknologiske løsninger overkommer denne potensielle hindringen. I relasjon til dette viser tidligere forskning hvordan elektronikk er en form for teknologi som ikke bare bryter med de tunge maskinene, men som også bryter med *mannligheten* knyttet til manuelt arbeid (Brandth, 1995; Lie, 1991).

Sitatene om kvinners relative fysiske svakhet viser at det eksisterer to forskjellige perspektiver også når det gjelder denne kvinnelige karakteristikken. Én gruppe mannlige bønder tenderer mot å definere kvinner ut av landbruket, ved å vise til den tradisjonelle, manuelle måten å drive landbruk på. Andre definerer kvinner inn i landbruket, ved å fokusere på hvordan teknologiske hjelpemidler kan overkomme kvinners dårligere utgangspunkt fysisk sett.

Kvinnens tilegnelse av kompetanse

Mannlige bønders utsagn om kvinner i landbruket avdekket også forskjellige oppfatninger av kvinners vilje og evne til å tilegne seg landbruksfaglig kompetanse. En av bøndene uttalte: «Kvinner liker å være i fjøset hos dyrene og såne ting. Jeg tror ikke kvinner er så interessert i maskiner og sånn, de er ikke så teknisk interesserte.» Når han ble spurt om han mente dette er noe som hindrer dem i utføringen av landbruksarbeid, svarte han:

Ja, jeg skal ikke si noe galt om kvinner, men jeg – det føles som – det er ikke alle, men jeg tror gutter er flinkere til å snekre og reparere og sånn da. Og det er egentlig ganske viktig i landbruket, sånn sett. Så hvis det er – hvis du sier at det er en kvinne som driver gården alene, så er det en fordel å ha en far eller en – liksom en mann da, som kan ta noen småreparasjoner. For det er veldig mange ting som må repareres hele tida, liksom – sveises og ordnes. Det er enkelte jenter som klarer det altså. Men det er liksom – det er ofte en gutteting å drive og reparere og sånn da.

Basert på hans oppfatning av at menn har mer interesse av, og slik et bedre utgangspunkt for, å utføre tekniske gjøremål, mener denne bonden at kvinnelige bønder er avhengige av menn som kan hjelpe dem med slike oppgaver. På spørsmål om kvinner egner seg til ordinært gårdsarbeid, fokuserte en annen bonde i stedet på hvilke muligheter kvinner har til å tilegne seg kunnskap som er nødvendig i landbruket:

Ja, hvis de får erfaring i forhold til de enkelte oppgavene, og at de får prøve seg på egen hånd, særlig i oppveksten. Det er mye bedre i hvert fall, for de har slitt litt med at de ikke får være med på de daglige gjøremålene i barndommen.

Han poengterer hvordan kvinner i oppvekstsårene i mange tilfeller er blitt hindret i å tilegne seg den samme kunnskapen som guttene, men mener at kvinner har de samme ferdighetene som menn har, så lenge de får tilgang til denne kunnskapen. I sammenheng med dette var det en annen bonde som poengterte følgende:

Det har blitt mer likestilling [...], i motsetning til hvordan det var for 20 år siden. Da var det guttene som skulle ta over gården, og da var det de som gikk i hælene på faren. I dag så kan kvinnfolkene også tilegne seg den samme kunnskapen gjennom skolen, og det arrangeres jo kurs både på det ene og det andre, sånn at de som er interesserte kan lære seg det, og det er positivt.

Denne bonden er også bevisst på at jenter ofte får mindre trening i gårdsarbeid enn det gutter får. Samtidig uttaler han at kunnskap og ferdigheter ikke nødvendigvis trenger å være basert på erfaring i oppveksten, selv om den tradisjonelle måten å overføre kunnskap på innenfor norsk landbruk har vært fra en generasjon til den neste (Vedeld et al., 2003). I stedet mener han at andre løsninger, i form av utdanning og kursing, også gjør det mulig for kvinner å tilegne seg den samme kunnskapen som menn generelt lettere får tilgang til i oppveksten.

Vi har slik sett at informantene har ulike oppfatninger rundt kvinners til-egnelse av landbruksfaglig kompetanse. Enkelte bønder forstår menn som de mest kompetente personene, basert på en oppfatning av at menn har større interesse for ulike gjøremål. I motsetning til dette poengterer en annen gruppe av mannlige bønder at kvinner ofte ikke har fått den samme *muligheten* som menn til å tilegne seg kunnskap og erfaring i oppveksten, og fremhever i stedet alternative måter som kvinner kan tilegne seg den nødvendige kunnskapen på.

Oppsummering av funn

I analysen har vi fokusert på fire karakteristikk som de mannlige bøndene trakk frem når de snakket om kvinnelige bønder; omsorg, økonomi, fysisk styrke og tilegnelse av landbruksfaglig kompetanse. Alle disse karakteristikkene kan gå inn under Solheims (2002) kompetansebegrep, som hun ser som det viktigste fundamentet for kjønnet kategorisering og rangering i arbeidslivet. Solheim beskriver den kjønnede rangeringen i arbeidslivet som en rangering som blir formidlet gjennom en relativ verdsetting av ulike typer kompetanse. Det interessante ved funnene er at de mannlige bøndene hadde samme oppfatning av hvilke karakteristikk som var typiske for kvinner, men at de likevel vurderte disse karakteristikkene ulikt. Kompetanse som symbolsk verdi ble slik tillagt ulik mening.

De mannlige bøndene som tenderte mot å definere kvinner ut av landbruket, argumenterte for at kvinner passer dårligere inn i landbruket enn det menn gjør. De mente blant annet at landbruket fordrer en økonomisk bevissthet som de i større grad knytter til menn, og en generell landbruksfaglig kompetanse og fysisk styrke som kvinner ikke innehar i samme grad som menn.

En annen gruppe mannlige bønder vurderte det de anså som kvinnelige karakteristikk som noe positivt, og som noe det er behov for i landbruket. I stedet for å definere omsorgsrasjonaliteten ut av landbruket, knyttet de denne egenskapen til dyrevelferd, og det ble antydnet at kvinners omsorg for dyr i større grad enn menns tekniske fascinasjon kan bidra positivt til driftsøkonomien. Den samme dyrevelferdstankegangen ble sett i sammenheng med oppfattelsen av at kvinner er mindre økonomisk kalkulerende. Disse bøndene anerkjente ny teknologi for å ha gjort landbruksarbeid enklere for kvinnelige bønder, og for å frigjøre kvinnene fra avhengigheten av fysisk styrke.

Slik fant vi to typer argumentasjon blant de mannlige bøndene når det gjaldt vurderingen av kvinners kompetanse. Den ene argumentasjonen definerer kvinner som utilstrekkelige i landbruket, og her er det tydelig at mannlighet

som norm legges til grunn for vurderingene. Den andre typen argumentasjon setter mannlighet som norm til side, og vurderer kvinners tilskrevne kvaliteter som et positivt bidrag til dagens landbruk.

Vi velger å omtale disse to argumentasjonene som henholdsvis *fortidsrettet* argumentasjon og *fremtidsrettet* argumentasjon, basert på den meningskonstruksjonen som de synes å gjenspeile. Argumentasjonen som definerer kvinner ut av landbruket, synes i stor grad å vektlegge tradisjonelt verdsatte egenskaper som grunnleggende betingelser for god gårdsdrift. Denne argumentasjonen kan betegnes som fortidsrettet, ved at den i stor grad tar utgangspunkt i hvordan landbruket tidligere har blitt utøvd, og slik behandler nåtiden som uatskillelig fra fortiden. Introduksjon av ny teknologi eller nye driftsmetoder som innebærer et signifikant brudd med tidligere landbrukspraksis, tillegges mindre vekt. Dette kan eksemplifiseres med bonden som fremhevet kvinners fysikk som en hindring, ved å fokusere på håndtering av gammeldags, manuelt skogbruksverktøy i stedet for å fokusere på de løsningene som teknologiske nyvinninger tilbyr i dag. Vektleggingen av erfaringsbasert kunnskap fra oppvekstsårene, samt fremstillingen av omsorg som en mindre viktig kvalitet i landbruket, er også et tegn på det samme.

Argumentasjonen som definerer kvinner inn i landbruket kan i motsetning til dette forstås som mer fremtidsrettet, ved at den ser bort fra tidligere landbrukspraksis, og i stedet fokuserer på hvordan kvinner passer inn i landbruket slik det er i ferd med å utvikle seg. Denne argumentasjonen synes å fremheve nye typer teknologi og praksis ut fra deres potensial til å overkomme nåtidens hindringer og til å imøtekomme fremtidens realiteter. Slik fokuseres det på fornyelse av kunnskap fremfor akkumulering av kunnskap gjennom erfaring. Enkelte av de mannlige bøndenes kobling mellom omsorg og dyrevelferd reflekterer et nytt fokus på landbrukets betydning utover kvantitativ produksjon, og fokuset på nye typer kompetansetilegnelse som et alternativ til erfaring i oppveksten, reflekterer en frigjørelse fra tidligere praksiser. Det samme gjør den positive holdningen til teknologiske nyvinninger som letter kvinners utøvelse av gårdsarbeid.

Analysen viser at den fortidsrettede argumentasjonen legitimerer mannlighet som norm. Ved å bruke tidligere landbrukspraksis som referanseramme, fremstår kvinners tilskrevne kvaliteter som utilstrekkelige. Siden homososialitet, i betydningen preferanse for personer av samme kjønn, resulterer i eksklusjon av kvinner fra ulike arenaer i arbeidslivet, kan dette forstås som en form for maktutøvelse. Solheim (2002) hevder at hegemonisk kjønnsrett generelt sett er uintensjonell. Dette synet samsvarer med Kanters (1977) forklaring på homososialitet i arbeidslivet, om hvordan enkelte arbeidsgivere *ubevisst* rekrut-

terer personer som er lik seg selv for på denne måten å verifisere sin egen posisjon og ens egne evner til å gjøre vurderinger, og dermed minimere ens egen følelse av usikkerhet. Når det gjelder bøndene som var mindre positive til det de oppfattet som kvinnelige egenskaper, så har de ikke nødvendigvis en bevisst interesse av å definere kvinner ut av landbruket, men de kan forstås som å ha interesse av å forsvare sin egen posisjon og type kompetanse – med andre ord å definere *seg selv inn* i landbruket. Dette skjer ved at de definerer det de anser som mannlige kvaliteter inn, og kvinnelige kvaliteter ut av landbruket.

Solheim beskriver kjønnet rangering i arbeidslivet som en rangering som formidles gjennom en relativ vurdering av ulike typer kompetanse. Det er ikke kvinner og menn som sådan som blir rangert, men i stedet er det deres antatte karakteristikk, evner, kunnskap og yrkesmessige kvalifikasjoner som tilskrives forskjellige verdier, og som slik inngår i hierarkiske relasjoner (Solheim, 2002). Dette er noe som kommer tydelig frem i våre data. Informantene fokuserte på kvinnelige karakteristikk som de enten definerte som viktige for landbruket, eller som overflødige/mindre egnet for landbruket. Forholdet mellom disse argumentasjonene synes å ha betydning for kvinners videre muligheter til å involvere seg i norsk landbruk.

Konklusjon

Kvinner spesielt er i besittelse av en mentalitet som dagens landbruk etterspør, ved at de uttrykker større vilje til omstilling enn menn. Likevel er andelen kvinner som rekrutteres inn i landbruket, lav. Vi ønsket å finne ut om dette kan relateres til et fenomen som vi ser tendensen av i deler av norsk arbeidsliv, hvor mannlige arbeidsgivere helst ansetter folk med samme kvaliteter som dem selv. I den forbindelse har vi undersøkt hvorvidt det eksisterer en overordnet forståelse blant mannlige bønder om at kvinner som kategori ikke innehar den riktige kompetansen eller de riktige karakteristikkene som bønder bør ha.

Ved å undersøke mannlige bønders holdninger til kvinnelige bønders egnethet i landbruket, fant vi en gruppe bønder som vurderte kvinners kompetanse som utilstrekkelig, ved at de la mannlighet som norm til grunn for vurderingen. Dette ble legitimert ved at de benyttet tidligere former for landbrukspraksis som referanseramme, noe vi har omtalt som fortidsrettet argumentasjon. Det er nærliggende å anta at denne forståelsen av at det i hovedsak er menn som innehar kompetansen som er nødvendig for landbruket, er en medvirkende årsak til at andelen kvinner som rekrutteres inn i landbruket, er såpass lav som den er.

Vi fant imidlertid også en annen gruppe mannlige bønder, som verdsatte de egenskapene som ble tilskrevet kvinner, og som fokuserte på løsninger fremfor hindringer i forhold til kvinners innpass i landbruket som jobbarena. Denne gruppen bønder benyttet det vi har vi omtalt som en fremtidsrettet argumentasjon. Ved å se bort fra tidligere landbrukspraksiser uttrykte de en vilje til å tenke nytt og ta inn over seg de endringer som det fremtidige landbruket nødvendigvis vil føre med seg. Denne argumentasjonen setter kvinners tilskrevne kvaliteter i et positivt lys, og en forståelse av landbruksfaglig kompetanse basert på mannlighet som norm synes derfor ikke å være så overordnet som man kanskje skulle anta.

Den todelingen i forhold til vurdering av kvinners kompetanse som analysen vår har avdekket, kan sees i sammenheng med Solheims (2002) forståelse av kjønnspekt som «bevegelig» hegemonisk struktur. Kjønnssymbolske hegemonier kan variere mellom ulike kontekster, og de er i prinsippet både bevegelige og stabile. Solheim beskriver studiet av hegemonisk kjønnspekt som «[...] en analyse av symbolske systemer i bevegelse – i et vedvarende spenningsfelt mellom eksisterende kulturelle kodifiseringer og en verden av potensielt nye betydninger» (Solheim, 2002:137). Det kan se ut til at den norske bonden befinner seg nettopp i dette spenningsfeltet. Landbruket har lang tradisjon som mannsdominert arena, og har slik utviklet en kjønnsmessig arbeidsdeling som er formidlet gjennom et bestemt kompetansehierarki. Til grunn for dette ligger det noen kulturelle forestillinger om hva kvinner og menn forvalter av kvaliteter og karakteristikk, og hvilke kvaliteter som egner seg i bondeyrket. På grunn av store strukturelle endringer i det norske landbruket blir disse tradisjonelle kulturelle forestillingene nå utfordret.

Strukturelle endringer fordrer endringer på mikronivå, ved at bonden selv må tilpasse seg de nye rammevilkårene. Det nye rammeverket for landbruket krever endringer både når det gjelder innholdet i dagens landbruk, og samtidig innholdet i bondens kompetanse. Det multifunksjonelle landbruket utfordrer en del av de mannlige bondenes etablerte landbrukspraksis, noe som gjør at de må imøtekomme krav om praksiser og ideer som ofte kan være uforenelige med tidligere eksisterende forståelser av hva som er god gårdsdrift. Det har vist seg at det er en vanskelig og seig prosess å omdefinere bonderollen (Burton, 2004), og det er nærliggende å forvente motstand mot endring når det etterspørres nye og andre roller som ikke stemmer overens med bondens etablerte oppfatning av hva som er god yrkesrelatert kompetanse (Burton, 1998; Lockie, 1998).

Gruppen med mannlige bønder som var positive til kvinners kompetanse i landbruket reflekterer imidlertid holdninger som bryter med den tradisjonelle

forståelsen av landbruksfaglig kompetanse. Etter hvert som landbruket i stadig større grad fordrer bønder som tenker nytt og annerledes, kan man kanskje forvente at holdninger som tenderer til å definere kvinner ut av landbruket, vil avta på sikt.

Noter

- 1 Norges forskningsråd, Levekårsprogrammet for landbruk, var oppdragsgiver for prosjektet «Rekruttering til landbruket – et spørsmål om landbrukets rekrutter eller rekruttenes landbruk». Prosjektet hadde varighet fra 2003–2006.

Referanser

- Almås, R., og Haugen, M. S. (1991). Norwegian gender roles in transition: The masculinization hypothesis in the past and in the future. *Journal of Rural Studies*, 7 (1–2), 79–83.
- Bird, S. R. (1996). Welcome to the men's club: Homosociality and the maintenance of hegemonic masculinity. *Gender and Society*, 10 (2), 120–132.
- Brandth, B. (1995). Rural masculinity in transition. Gender images in tractor advertisements. *Journal of Rural Studies*, 11 (2), 123–133.
- Brandth, B., og Haugen, M. S. (2005). Doing rural masculinity – from logging to outfield tourism. *Journal of Gender Studies*, 14 (1), 13–22.
- Burton, R. J. F. (1998). *The role of farmer self-identity in agricultural decision making in the Marston Vale Community Forest* (upublisert PhD-avhandling). Leicester: DeMontfort University.
- Burton, R. J. F. (2004). Seeing through the «good farmer's» eyes: Towards developing an understanding of the social symbolic value of «productivist» behaviour. *Sociologia Ruralis*, 44 (2), 195–215.
- Dagbladet* (15. januar 2007). Norske sjefer ansetter helst venner. Lastet ned den 19. januar 2007 fra <http://www.dagbladet.no/tekstarkiv/pdf.utv.php?pa=A&d=2007-01-15&p=01&read=1>
- Dumont, L. (1980). *Homo hierarchicus: The caste system and its implications*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dumont, L. (1986). *Essays on individualism: Modern ideology in anthropological perspective*. Chicago: University of Chicago Press.
- Forbord, M., og Johnsen, J. P. (2004). *Political rhetoric, conception of «the farmer», and implications for recruitment* (Paper 9/04). Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the prison notebooks*. London: Lawrence & Wishart.
- Haugen, M., og Brandth, B. (1994). Gender differences in modern agriculture: The case of female farmers in Norway. *Gender and Society*, 8 (2), 206–229.
- Heggem, R., og Bjørkhaug, H. (2006). *Kvinner i landbruket – tilpasning til eller utfordring av en etablert mannlig driftskultur?* (Rapport 13/06). Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.

- Håland, I., og Daugstad, G. (2003). Den kjønnsdelte arbeidsmarknaden. *Samfunnsspeilet*, 2003 (6), 15–21.
- Kanter, R. M. (1977). *Men and women of the corporation*. New York: Basic Books.
- Kvande, E., og Rasmussen, B. (1993). *Nye kvinneliv – kvinner i menns organisasjoner*. Oslo: Ad Notam.
- Laclau, E., og Mouffe, C. (1985). *Hegemony and socialist strategy: Towards a radical democratic politics*. London: Verso.
- Lie, M. (1991). *Technology as masculinity* (Paper 6/91). Trondheim: SINTEF-IFIM.
- Lipman-Blumen, J. (1976). Toward a homosocial theory of sex roles: An explanation of the sex segregation of social institutions. *Signs*, 1 (3), 15–31.
- Lockie, S. (1998). Environmental and social risks, and the construction of «best-practice» in Australian agriculture. *Agriculture and Human Values*, 15 (3), 243–252.
- Lukes, S. (1974). *Power: A radical review*. London: Macmillan.
- Nicolson, P. (1996). *Gender, power and organisation. A psychological perspective*. London: Routledge.
- Rønningen, K., Flø, B. E., og Fjeldavli, E. (2005). *Multifunksjonelt landbruk. Hva slags legitimitet har fellesgodeproduksjon innad i landbrukssektoren?* (Rapport 8/05). Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.
- Skjønsberg, E. (1995). *Omsorgsrasjonalitet – fremtidens fornuft*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Solheim, J. (2002). Kjønn, kompetanse og hegemonisk makt. I A. L. Ellingsæter og J. Solheim (red.), *Den usynlige hånd? Kjønnsmakt og moderne arbeidsliv* (s. 110–140). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Teigen, M. (2005). Kunnskap om det kjønnsdelte arbeidsliv. *Søkelys på arbeidsmarkedet*, 22 (2), 283–291.
- Teigen, M. (2006). *Det kjønnsdelte arbeidslivet. En kunnskapsoversikt* (Rapport 2/06). Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Vedeld, P., Krogh, E., og Vatn, A. (2003). *Good agronomy. Social institutions among Norwegian farmers and public sector governance*. Paper presentert ved XX Congress of the European Society for Rural Sociology, 18.–22. august, Sligo, Irland.
- Vik, J., og Rye, J. F. (2006). *Trender i norsk landbruk 2006* (Frekvensrapport. Rapport 11/06). Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.
- Wiers-Jennsen, J. (2005). *Utbytte av utdanning fra utlandet. Overgang fra utdanning til arbeid blant nordmenn med høyere utdanning fra utlandet* (Rapport 3/05). Oslo: NIFU STEP.

Artikkel 2

«Exclusion and inclusion of women in Norwegian agriculture: Exploring different outcomes of the 'tractor-gene'».

Heggen, R. (2014): *Journal of Rural Studies* 34, s. 263–271

Contents lists available at ScienceDirect

Journal of Rural Studies

journal homepage: www.elsevier.com/locate/jrurstud

Exclusion and inclusion of women in Norwegian agriculture: Exploring different outcomes of the 'tractor gene'

Reidun Heggem*

Centre for Rural Research NO-7491 Trondheim, Department of Sociology and Political Science, Norwegian University of Science and Technology, NO-7491 Trondheim, Norway

ABSTRACT

Keywords:
Gender
Masculinity
Femininity
Succession
Patriarchal inheritance
'Good farmer'
Gender equality

Forty years after the Norwegian Allodial Law was amended to give firstborn girls and boys equal rights to succeed their parents as farmers, only 14 percent of Norwegian farmers are women. Gender relations on farms are still shaped by adherence to patriarchal inheritance practices and the masculine designation of the occupation 'farmer'. This article draws on in-depth interviews to explore how Norwegian farmers' assumptions of gendered competence and the notion of a 'good farmer' can have different outcomes. Many farmers—both male and female—ascibe an innate interest in machinery, a metaphorical 'tractor gene', to boys and see girls as better at caring for animals. This set of gendered notions has complex consequences. It can be used as a rationale to *exclude* daughters from agriculture, as has often been observed. At the same time, farmers who hold these ideas apply and reinterpret them in ways that allow the *inclusion* of women. In order to question hegemonic gender power that is based on a devaluation of qualities that are constructed as feminine and the belief that specific abilities are innate, they must see competence as something that can be learned and/or value competencies regarded as feminine as useful for agriculture.

© 2014 Elsevier Ltd. All rights reserved.

1. Introduction

Despite recent processes of agricultural and rural restructuring in the West, gender relations on farms are still shaped by adherence to patriarchal inheritance practices and the masculine designation of the occupation 'farmer' (Saugeres, 2002a; Silvasti, 2003; Fischer, 2007; Price, 2010, 2012). Norway's allodial law previously reserved the right of succession to firstborn boys; only if there were no sons would a daughter be eligible to take over the family farm. In 1974, the allodial act was amended; the eldest child, without regard to gender, has priority in taking over the family farm, and if he or she relinquishes that right, then the next eldest becomes the successor. Eight out of ten Norwegian agricultural properties are handed down to the next generation in keeping with the allodial law (Logstein, 2012).¹ Since the allodial law was made gender-neutral, a

new group of female farmers has managed to construct an identity built partly on tradition and partly on a modern professional identity (Haugen, 1998). Still, only 14% of Norwegian farm owners are women (Logstein, 2012).²

In Norway, the masculinisation of agricultural work occurred during two main periods (Almås, 1983). First, in the 1950s and 1960s, mechanisation made many of women's traditional tasks redundant, effectively pushing them out of agriculture. Then, in the 1970s, the non-agricultural labour market, particularly the rapidly growing health and education systems, offered new employment opportunities for rural women, drawing them away from the farm (Almås, 1983; Almås and Haugen, 1991; Djurfeldt and Waldenström, 1998). Agriculture became a profession controlled by men (Melberg, 2002) and associated with masculinity (Haugen, 1998; Brandth, 1995, 2002).

The persistence of patriarchal inheritance practices and the masculine designation of 'farmer' also result from farmers' assumption that there are close connections between the farmer and the land and between the farmer and the tractor (Liepins,

* Tel.: +47 73 59 81 27.

E-mail address: Reidun.heggem@rural.no.

¹ These numbers are based on the Production Register, which only covers agricultural properties that have applied for and are eligible for production subsidies—a blanket term for a range of subsidy schemes for which businesses conducting food- and fibre-based production on a certain minimum scale can apply (Kristiansen, 2009).

² In 1969, three years before the Allodial Law became operative, 7% of farmers were female (Central Bureau of Statistics, 1973)).

2000; Saugeres, 2002c; Price, 2012). The idea of conquering nature to utilise it for agricultural purposes implies such presumed masculine qualities as physical strength and aggressiveness (Brandth, 1995; Brandth and Haugen, 1997; Liepins, 2000; Little and Jones, 2000). Lise Saugeres (2002a, 2002b, 2002c) concluded that in French farming families men are considered to have innate knowledge of and insight into the land, while women are considered to have an innate lack of understanding of it. In addition, women are seen as lacking an embodied knowledge of technology, while men are seen as naturally endowed with it. Modern farmers across Europe have presumed that competence in tractor driving and technology is inherent in males. In Norway, when farmers installed milking machines, milking ceased to be the responsibility of women and, instead, became men's work. Indeed, operating machinery was an important factor in reshaping the gender division of labour in agriculture during the postwar period (Almås and Haugen, 1991; Brandth and Bolsø, 1991).

Amy Trauger and her colleagues, who have examined the marginalisation of women from the role of farmer in productivist agricultural communities, concluded that farming women are subject to discourses about who can be a farmer and whose bodies belong in the spaces of agriculture (Trauger, 2004; Trauger et al., 2008). Dominant definitions of masculinity and femininity, coupled with the imperatives of capitalist agricultural development, have marginalised farm women in the global South as well as in Europe.³ In most parts of Latin America, for example, it is men who are constructed as farmers, whereas women are constructed as helpers and housewives (Martelo, 1996; Radel, 2011, 2012). Even in rural areas where rising rates of male out-migration have been seen as leading to a feminisation of agriculture, researchers have found that gender ideologies have persisted and been upheld through the actions of both women and men (Radel et al., 2012).

Many Norwegian farmers—both male and female—assume that boys and girls are born with different predispositions, interests, and aptitudes that might influence their abilities as farmers. This paper explores how this assumption might affect the process of succession. While in some cases these gendered notions lead to the exclusion of daughters from farm succession, in other cases the same assumptions are reinterpreted in ways that facilitate daughters being seen as potential successors.

2. Hegemonic discourses of gendered competence

This paper approaches the complex questions regarding gender and farm succession through an empirical analysis of farmers' notions about the kinds of competence that farming requires and the meanings of the differing interests and abilities that they ascribe to girls and boys. According to Jorun Solheim (2002), competence that is connected to particular persons constitutes the most important element in the construction of gender-based categories and hierarchies in working life. Solheim utilises the concept of hegemonic gender power⁴ to account for the hierarchical ranking of values and competence—that is, skills, knowledge, and qualifications—that are ascribed to women and to men. It is not women and men that are ranked, but their assumed—and gendered—competencies (Solheim, 2002, p. 116). These gendered attributions are clearly

visible in agriculture. Certain types of technology designed for men are presented with language and symbols that mark them as masculine and imply a materialised relationship of power towards nature and women (Brandth, 1995). What is constructed as feminine is devalued compared to what is constructed as masculine (Saugeres, 2002b; Ovesen, 2007, 2008). Solheim demonstrates that hegemonic gender power involves elevating certain values and competences above others, which corresponds with the type of cultural asymmetry that defines masculinity as the norm (Solheim, 2002; Ovesen, 2008). Seen in this framework, the root cause of the relative scarcity of female farmers lies not only in the socialisation of girls into femininity and boys into masculinity but also in the constructed hierarchy that valorises the masculine over the feminine.

In short, the gendered division of labour is communicated through a hierarchical notion of competence that ranks particular tasks connected to men above those tasks connected to women. This valuation is done on the basis of cultural understandings of men's and women's capabilities. Building her argument on Bourdieu's concept of habitus (1977), Solheim shows that this sense of gendered abilities is not just about external skills and qualifications but appears, to a greater or lesser degree, as a set of internalised dispositions, a bodily and mental habitus that characterises social persons (Solheim, 2002).

Pierre Bourdieu saw the system of dispositions, which he calls the habitus, as acquired through socialisation, especially in the early years, into a particular culture and as reproduced through everyday discourse and practice (Bourdieu, 1990; Saugeres, 2002b, 2002c). Habitus is a system of durable, transposable dispositions that mediates between an individual's actions and the conditions of production, which he calls social fields (1990, p. 53). For a person, the habitus provides guidelines for choosing one way of acting over another (Bjørkhaug 2006). According to Rob Burton, the farmer habitus is a combination of activities that are determined by the farm structure and the heritage of the farm family, including the transfer of skills between generations and the personal time investment made by farmers themselves (Burton et al., 2008).

As this system of dispositions is gendered, both women and men reproduce patriarchal ideologies that place women in subordinate positions (Bourdieu, 1990; Saugeres, 2002a). Men's and women's characteristics are naturalised according to their respective biology, and these differences appear to be part of an inevitable natural order that lies beyond the reach of change (Bourdieu, 1990; Saugeres, 2002a). It is only when different ways of living, or different ways of farming, are seen to be possible that these supposedly natural dispositions can be revealed as socially constructed and historically constituted. Thus, women and men do not merely enact and reproduce distinct gendered practices structured by the habitus, but they are able to contest and alter those practices (Saugeres, 2002a).

The notion of habitus has been criticised because it contains a strong bias towards stasis and is not designed to explain change (Burton, 1998; McNay, 1999; Aarseth, 2009). This critique builds on the assumption that habitus is reproduced by a socialization process in which a person's motivations for action depend on others' reactions to this behaviour. Mark Schucksmith shows through the notion of habitus how difficult it is for farmers to change their praxis as long as the new praxis is inconsistent with the views and attitudes they have acquired through socialisation and their experience of farming, which are conjoined in their aspiration to become what is regarded as a 'good farmer' (Schucksmith, 2002; see also Bjørkhaug 2007). At the same time, Bourdieu's theories do allow us to explain alteration; the commonsense world can be challenged in times of change, where there is lack of 'fit' between the habitus and field (Adkins, 2004), the social context (or field) and

³ Boserup (1970) is regarded as the first systematic investigation of the effects of agricultural modernization on women in the Third World.

⁴ Jorun Solheim's use of *hegemony* was inspired by Gramsci's (1971) notion of hegemony as connected to a Marxist tradition and Louis Dumont's notion of *hierarchy* (Dumont, 1980, 1986) "as a symbolic structure where some values and conceptions enclose others and devalue them" (Solheim, 2002, p. 110). Solheim chooses the notion of hegemony because she defines this notion as a more active, dynamic and possessive notion; "hegemony is hierarchies at work" (Solheim, 2002, p. 111).

the habitus need to be mutually adapted (Bourdieu, 1990, p. 55; Bourdieu and Wacquant, 1992, p. 127; McNay, 1999, p. 100; O'Mahoney, 2007, p. 481; Aarseth, 2009, p. 17). In Solheim's perspective, the possibility of change is always present despite the fact that dominant gendered metaphors may be relatively stable for long periods; as contexts change, hegemonic gender power might become susceptible to alteration (Solheim, 2002).

This article aims to explore how the assumption of innate differences in boys' and girls' predispositions, interests, and aptitudes might influence the process of farm succession.

3. Method

The analysis in this paper is based on interviews with the owner-operators of 28 agricultural properties, 17 men and 11 women.⁵ Most of these farms were operated by married or cohabiting couples with children. The interviews were mainly conducted with one of the farm operators, but in some interviews both members of the farm couple were present.⁶ Participants in the study were recruited through the agricultural offices of nine municipalities in the eastern, western, and northern regions of Norway that are distant from large centres of population. Cases were selected to develop a theoretical argument, rather than chosen at random. While the project did not aim to identify a set of informants that constituted a statistically representative group of Norwegian farmers, we took care to ensure that it included a wide range of Norwegian farmers, including younger and older farmers, various types of agricultural production, and a range of small- to large-scale farms. We therefore chose a strategic selection method (Patton, 1990; Johannessen et al., 2002).⁷ The interviews focused on the process of succession and how parents assessed their children as potential farmers. The open-ended interview guide centred on broad themes such as the type of production, the farm's future, who might be recruited to succeed the parents and why, and the respondents' views on what competencies are most important for a farmer. The informants were given the chance to shape the direction of the interview, as we followed the paths they chose.

The qualitative analysis was guided by the approach called "grounded theory" (Strauss and Corbin, 1990), which looks for key concepts and central themes in the material rather than imposing a predetermined theoretical framework upon it. We began with open, axial and selective coding of the transcribed interviews. In that process, it became apparent that many informants believed that there are innate differences between men and women that are closely connected to competencies relevant to farming. Moreover, it seemed likely to us that these assumptions regarding gender differences might influence the succession process. In order to scrutinize how these assumptions affected parents' perception of sons' and daughters' suitability as potential successors, we focused on the logic through which these elements are linked within the narratives. In order to explore informant's trains of thought, which appear in individual interviews rather than across them, I chose to adopt a case-based analysis, which is particularly useful when we ask how social phenomena work and what consequences they might have (Yin, 2009). This paper scrutinizes three narratives in depth, which I have strategically selected to demonstrate that the assumption of innate gender differences that are connected to

feminine or masculine competencies can lead to different outcomes as far as farm succession is concerned.⁸ Precisely how they do so requires not only a close reading but also a theoretically informed interpretation of these narratives.

4. The notion of a 'tractor gene'

The analysis of this body of transcripts quickly revealed that at least twenty of the farmers we interviewed believed in the existence of innate differences between girls and boys that might influence their ability to become farmers. We never asked about this matter directly; informants volunteered these opinions in the course of discussions about farmer competencies and potential successors. The fact that informants brought this subject up spontaneously makes this finding even more significant; others might have held similar views but not happened to express them. Those who articulated these views did not necessarily use them to endorse gender bias in the selection of successors. Indeed, parents explained that they avoided favouring sons over daughters, but there was nothing they could do about the fact that sons are inherently better suited for farming. "It's not that I have pushed the girls out of it," protested one parent. "It's not deliberate," asserted another. "We have tried not to discriminate between them that much," a third parent claimed.

Farmers connected gender differences with specific types of competence. As scholars have found in earlier studies, they saw women as having special competence in caring for animals, while perceiving men as more competent with machinery, particularly tractors (Brandth, 1995; Saugeres, 2002a). A man in his sixties asked rhetorically: "Why don't we just agree on the fact that there are differences between us [men and women] and rather try to coordinate the differences?" A man in his twenties stated, "We [men] like driving the tractor best and doing the traditional stuff." Another young man said, "I do not think that women are that interested in machinery and that kind of thing.... They are not so technically inclined." "Women are more into animal care," declared a man in his forties. Another man in his forties opined, "Men have more fun with the tractor than with animal care."

These differences were seen as a natural endowment, not simply the result of differing expectations or training. A man in his early forties said, "We are different by nature." A woman in her forties declared, "But it is in the genes, interest in machinery and so on, what we call men's work." In seeing men as connected with machines and women as connected with animals, these farmers are constructing the existence of a 'tractor gene' that boys are born with.

After finding this assumption in more than two thirds of the interviews, I identified three interviews as particularly helpful in shedding light on its consequences. Two were conducted with women and the other with a couple. By following the argumentation of these informants, we can see that they start out with exactly the same assumption, namely the innate 'tractor gene', but go in different directions and end up in totally different places as far as women's ability to become farmers is concerned. In other words, what matters are not just gendered assumptions about competence but also the evaluation of the different competencies ascribed to men and to women.

5. Three narratives

The three narratives discussed in detail show three different outcomes of the assumption that men and women are innately

⁵ These interviews were conducted for the project "Recruitment to agriculture" financed by The Research Council of Norway. The interviews were conducted by Hilde Bjørkhaug, Maja Farstad, Reidun Heggem, and Jahn Petter Johnsen.

⁶ One of the informants was operating the farm alone, with some help from his parents. Five of the informants did not have any children.

⁷ Patton (1990) uses the notion of 'purposeful sampling'.

⁸ The analysis of the transcripts is also influenced by *narrative analysis* (Chase, 2005) and *critical discourse analysis* (van Dijk, 1993).

different when it comes to the competencies that farming requires. The first case represents a way of thinking about difference that ends up in the exclusion of girls from agriculture. The next two narratives represent more pragmatic and nuanced views on the issue, resulting in the inclusion of girls in agriculture.

5.1. Andrea: gender difference and its reproduction

The first interview illustrates how an assessment of gender difference causes the exclusion of women from agriculture by evaluating tractor competence as the most important skill for farming and by prohibiting women from achieving this competence.

Andrea lived with her husband on the farm he had taken over with his allodial right, which produced organic milk and meat. She was educated as a nurse and worked part time as a midwife, as well as doing her share of farm work. Her husband worked full time on the farm. They had three children, two daughters aged 17 and 14 and a son of 16. We interviewed Andrea in the garden on the farm, with her 14-year-old daughter listening in.

Andrea's husband, Martin, was raised to be his parents' successor despite the fact that he had an older sister.

It was in the cards from childhood that he was the one to take over the farm. The elder sister would also have been capable of taking over the farm, but she obtained a higher education and now works as a principal.

Andrea described the elder sister as removing herself as a possible successor by choosing to study the liberal arts. Martin pursued an agricultural education to prepare him to become a farmer, which he and his parents assumed would be his future: "He was kind of trained to the fact that he was going to take over the farm, so he never took any other education than agricultural school." Andrea emphasised the importance of the appropriate educational preparation as a significant factor in determining a worthy successor. It was obvious to Andrea that Martin's parents' devalued higher education compared to agricultural education when they decided who was best suited to take over the farm. Andrea supposed that Martin thought that he was chosen as the successor over his older sister because of this valuation. Pursuing a liberal arts education was seen as choosing to live away from the farm.⁹

Andrea described the work situation on their own farm:

I think there would be more friction in our relationship if I chose not to work on the farm at all. I do not think I would be happy if I never wore the overalls.

It is... at least we think that through this year everything has functioned much better when there are two of us to do the work that has to be done, especially the work in the barn, the daily work in the morning and evening. So, to get to see each other and spend time with the kids, it is much better for us to do this work together and finish it earlier, instead of him getting in at 9:00 in the evening. I mean, that has meant a lot for our relationship and for us as a family.

⁹ As this example makes clear, the significance of vocational educational in agriculture should not be reduced to its utilitarian value. Rather, it figures in parents' assessments of their children's suitability as potential successors in much more complex ways (Fischer, 2007). This study did not assess the role of education in agriculture in young adults' decisions about taking over their parents' farm or examine the ways in which agricultural education programs in Norway may be gender-biased or gender-equal.

It falls naturally that it is us girls who do the milking and that the men do the heavy work with the animals; that's an okay division of labour. I stand in the unit with the milking, and then the cows come in. I do the milking and Martin is feeding them, and the work is done in half of the time he would have spent doing it by himself.

She underscored that the advantages of their both working on the farm, but assumed, implicitly, her husband could have done the work alone if he spent more time. She described herself as helping out on the farm. It was important for her to participate, both to relieve her husband's burdens and to get a feeling of what is going on in the enterprise. They have a traditional, gendered division of labour; she and her daughters work in the barn while her husband feeds the cattle and drives the tractor.

On this farm, the man is working full time on the farm while the woman is working part time off the farm and also undertaking farm work. The division of labour is traditional in the sense that they split the chores between working in the fields and doing the heavy work in the barn, on the one hand, and milking and caring for the cows on the other. Andrea emphasised the significance of agricultural education and regarded it as self-evident that obtaining a liberal education and starting a different career leads a potential successor away from agriculture.

After a while we talked about Andrea's thoughts regarding who would succeed the couple on the farm. In response to the question of who among the children she thought would take over, she answered that she did not have any favourites in that regard. When asked directly whether the oldest child, a daughter, would take over the farm, she responded:

Yes, but then there is her brother who is close behind and he is 16 years old. He is tremendously interested, so Martin says that she has to obtain an agriculturally related education if she is to take over the farm, because it is no help to study nursing or psychology and only do the farm work on the side. In that case she would have to find herself a husband who could be a full time farmer, but, of course, nothing is settled yet.

Here it is apparent that Andrea was not indifferent about who was going to take over the farm. She again stressed that a future farmer must choose an agricultural education. Her 17-year-old daughter was studying early childhood education. If she were to take over the farm despite having pursued another sort of education, she would have to depend upon a husband who could take care of the farm work. The son intended to study carpentry, which Andrea (like most farmers) considered an agriculturally related skill.¹⁰

Informal education, too, had great significance in Andrea's judgement of who qualified as the potential successor.

He [the son] gets to drive the tractor, while she [the older daughter] has to do the milking and housework. She reacts against that. He is good at tractor driving. She, on the other hand, asks to drive the tractor at a bad time; she says, 'I want to drive the tractor now', but Martin might be busy. Is he supposed to drive the tractor with her just because she says it is her turn?

To an outside observer, though not to Andrea, the daughter's demand to be allowed to practice driving the tractor sounds like a

¹⁰ In Norway, farmers are expected to maintain and construct buildings, repair and make tools, and do as much of the work to maintain and fix farm machinery as they can by themselves.

protest against a parental pattern favouring her younger brother when it comes to informal guidance in the work of a farmer.

We had an incident one day before she left for the summer farm when her brother got to drive the tractor while she had to milk in the barn, and then it got a bit... She said, "You can just forget about me taking over the farm, because the farm is already handed over to Eric [her brother] by my father." She was angry, but it was all right after a while. But it is in the genes, interest in machinery and so on, what we call men's work. We have tried not to treat them differently, but....

Andrea explained this discrimination as a matter of the differing interests and competencies that are innate in males and females:

She has always had this interest in milking and she has worked as a dairymaid for five or six summers now. Last year and this year she operated the dairy on her own. There are probably differences with this girls and boys stuff.... We have tried not to make any difference, but they fell into different boxes.

Because the gender division of farm work between Andrea and Martin is very traditional, their daughter has little opportunity to succeed her father. She would like to learn to drive the tractor, but she has met with resistance; whenever she asks, her request is deemed inappropriate. The daughter was working hard to make herself a competent successor by doing the farm-related work that was available to her, but her parents' focus on tractor competence as essential to farming promotes the idea that only boys are able to operate the farm without being dependent on a partner.

When asked if she thought it would be more difficult for the daughter to take over the farm, Andrea answered:

Yes, on her own.... If she were to take over the farm without a man who had the same interest, then I think... it would start off well, with her father close by, but there are some issues that would become a problem later on. It's easier for him [the son] to take over, but he would need some help in the beginning with the milking and stuff, but of course he manages to do that as well.

Andrea judged it to be more difficult for the daughter to take over the farm because she does not have the necessary competencies, not only because of her lack of formal training in agriculture but also because of her inexperience in tractor driving, and would be dependent on finding a partner who was able to take over that part of the farm work. The son, however, is able to both drive the tractor and do the milking, so he could operate the farm by himself. For him the challenge would be finding enough time to tend to all the work on his own. This view implies a disparagement of the skills that milking requires. Tasks that are traditionally assigned to men are here, by the mother, given a higher status than those traditionally performed by women.

On this farm, the parents are transferring the gender roles that they are practicing to their children. The father, who is considered the main farmer, succeeded his parents despite the gender-equal allodial law that allowed it to pass to his elder sister. Andrea ascribed their choice to do the same with their own children to their gender, which endows sons and daughters with different capacities. She maintained that they have not treated their children differently and there is nothing they can do to change the situation. This predisposition is based on the understanding that a 'good farmer' must have a specialised agricultural education and be interested in and proficient at driving the tractor and handling

other machinery. As a result, the son—but not the daughter—receives the training in those aspects of the farm work that are traditionally considered men's domain. He is thereby able to take over the farm on his own, while the daughter, who is studying early childhood education, would in the opinion of her mother be dependent upon finding a man to do the work she cannot manage.

5.2. Emma: difference and adjustment

The second interview reflects an attitude that includes women in agriculture by elevating an interest in working with animals to equal importance with tractor competence and by enabling women to develop the necessary competence in tractor driving and machinery-related work.

Emma is a young female farmer who was born and raised on the land she farms. She took over the farm using the allodial right, despite the fact that she had three older brothers. She operates it on a full-time basis jointly with her parents, who still live on the farm and are an important source of assistance. Her husband works full time as an accountant. They have three young girls. She described her thoughts about farming the land on which she grew up:

It was my older brother who was supposed to take over the farm. But then he became mentally ill. My two other brothers had educated themselves for other jobs, and none of them actually had any interest in farm work. It was decided pretty late that he [her oldest brother] couldn't take over. It was actually after my finishing an agro-technical education.... I did have a hope that maybe I could take over the farm.... But I know Daddy,... because I was hanging around in the barn a lot, and he said it, I remember the first time he said it: "It should be you taking over the farm." Yes, so... I remember him saying that... I have always wanted to take over the farm. If not, I planned to buy one.

Emma's interest and motivation allowed her to see a future in farming from the time she was young. In addition, her father encouraged her and gave her positive signals about her ability to take over. So she chose an agricultural education, while her two older brothers' decision to pursue another type of education ensured that they were not considered potential successors.

We continued talking about what the division of labour on the farm was like while she was growing up:

We helped on the farm, every one of us, pretty equal, I think. But I was probably more in the barn than the others. My brothers were maybe more outside, in the silage and outdoor work, but they weren't so engaged with the animals.

In Emma's view, her interest in animals led her into agriculture, even though she worked in the barn while her brothers did the heavy work outdoors. She was happy with this division of labour. She told a story that stressed her deep interest in animals:

I remember when I was eight years old, because I wrote it in a diary. One of the cows was to calve, and I decided to sleep over in the barn (laughing). I had laid out food and was sleeping in a sleeping bag. During the night I heard the cow roaring, and then she had calved.

Interviewer: You slept alone in a sleeping bag in the barn?

Yes, but I was not... I do not know whether my daughter would do that now, no, but it was not dangerous... I had a friend with me once, and at that time the cows were wearing chains around

their neck, so she was scared to death and thought she heard ghosts (laughing). My grandparents were involved in the barn as well, so I have many happy memories from that kind of work.

Nonetheless, the family agreed in principle that the oldest son was supposed to take over the farm.

Emma chose to study agriculture in case the situation changed. She judged an agricultural education as necessary for farming:

Yes, I believe that agricultural education still is the most important. If you are aiming at operating traditionally... you have that basic knowledge... But, of course, if you are good at gaining information and knowledge, then I think... one who hasn't gone to school might do just as well, but I think it's best to have the basic information.... I think so.

Emma commented that taking up another occupation and living away from the farm before succession might be a negative decision. She emphasised the importance of passing on the farm while the child is still interested:

If you have kids and they start kindergarten and school and... you have a job elsewhere, then it takes a great deal to decide to take over the farm. Instead, if you get the chance to start [farming] while you are young, and build a house there and have kids... then... so it has a lot to say, I think.

She evaluated agricultural education as important for preparing a young person to take over the farm. In addition, she indicated the positive result of passing on the farm at an early stage, so that the successor does not settle down somewhere else and start a career. These lessons came from her own life. Emma herself was always interested in operating a farm, and her interest in animals motivated her to choose an agricultural education. She had looked after the animals since she was a little girl, and her father gave her credit and feedback that made her believe she was capable of farming. Memories from her adolescence on the summer farm with her grandparents were also central to this conviction.

When we discussed her own children and the question of farm succession, Emma described what seemed to her innate differences between boys and girls, which she was forced to recognise despite her commitment to egalitarian values:

Well, I think that boys are more engaged with cars and tractors and stuff. Because, when I got the first girl I thought I would give her cars and so [on]. Because I thought that she would play with both cars and dolls, but it didn't turn out that way. You notice that it just is that way.

It's the animals that interest them. It's not that much the tractor, no.

I think they may have some other values maybe, look at things differently. It's not that important to have the biggest tractor....

With men, I think it is more machinery and bigness and... It's only machinery that counts in a way. I know several guys who do not care about their animals. That's kind of a typical male sort of thing. The women kind of [have] different values.

Emma expressed the same understanding of gender differences as Andrea, ascribing to boys a greater interest in tractors and to girls a greater interest in animals. Emma also shared Andrea's opinion of the importance of having tractor competence:

On this farm I would say driving the tractor is necessary, especially if you operate the farm on your own.... I do not operate

completely on my own, but if you have the main responsibility, then I think it is important. And if you know how to do it, it's much more fun. You are more satisfied, and you are not depending on anyone else to do it.

Despite a lack of interest in tractors and other machinery, Emma gained the necessary competence to operate the farm, which involves working with both animals and machinery. She judged tractor competence as important in enabling a woman to farm on her own. In addition, this kind of competence gives her a feeling of satisfaction and control.

When we talked about her own daughters, it became clear that Emma put her own experience into action:

I hope some of them will take over the farm, because, you know, I like the work so much. And if they become interested and... if they like, or, they DO like animals, and it's important to me that they love animals, but of course it's a lot of work.

And they can manage to do it. If she [her daughter] wants it, she can do it. It's the determination that settles it, that's my opinion. Of course, there is some heavy lifting, but honestly, that's not what's going to break them down.

Emma began with the differences between boys and girls when it comes to interest in machinery and the necessity of this kind of competence in operating a farm on your own, but she did not stop there. Instead, she recognised that it is possible to learn these competencies and they are only a part of the job, not the whole job. Emma understood from her own experience that interest in animals is just as important to farm operations as an inclination toward technology. She valued what she defined as feminine interests and competencies. By making all these practical skills available to her daughters, she intended to leave it up to her daughters to decide who will succeed her.

5.3. Lisa and John: difference and benefit

The third narrative also illustrates an argument that acknowledges gender differences but leads to the inclusion of women in agriculture. In this case, however, the farm parents did so by opening up the possibility of adjusting the farm operation in line with the successor's competencies. In this case, the couple was interviewed together.

Lisa and John specialised in pig production, investing considerable sums in the construction of new buildings. Each worked almost the same number of hours on the farm. They had four young children, two boys and two girls; the firstborn was an eight-year-old girl. John took over his parents' farm on his allodial right. Lisa was also raised on a farm but did not have an allodial right to it. Both were educated in a field other than agriculture, and both worked part time off the farm.

They described the background for their takeover of the farm:

Lisa: He [her husband] has had it in him the whole time.

John: Yes, I guess I have had the interest. When I am in the office and look at the sun in the spring... that does not suit me. But it is a lot of things, it has to do with tradition and stuff, I want to keep the farm running and in good shape.

Interviewer: You were never in doubt?

John: About taking over the farm? No. My older sister and I were born in the mid-sixties, just at the theoretical limit for girls to take over, but she was never interested, and it was not our parents who pushed her away.

Although John acknowledged that he was the preferred successor, he emphasised that he and his sister were not treated differently when they were growing up. Lisa, too, identified herself as a farmer from her childhood: “I also have it in my blood. I am not just hanging around. I think he had to find someone who has it in her blood. It is madness now and then.” The pressures of farm work, Lisa implied, meant that a woman who was not accustomed to farming would be unable or unwilling to cope. The couple gave the impression that it is an advantage that they both grew up on farms and enjoy working in agriculture. John said that he and Lisa share the farm work: “When it comes to division of labour on the farm... if not 50–50, but almost. We are more or less two equal partners.”

When asked about education and the children’s competence, they expressed more flexible attitudes than Andrea and Emma:

John: It’s a bit early but, you know, one of them will take over the farm. At the same time, we want to influence them into getting a solid education as well. Because taking over a farm without other education is a kind of roulette. Yes, you need a platform or a last resort.

Lisa: It is a fact that we both have a good education, so we will manage, if agriculture does not... and we have to move, we will always manage anyway. We won’t fall into the gutter; we have other opportunities. And that may be the reason we feel safe in agriculture.

John: But of course there is a danger in taking higher education as well. It may be smart to think that you might combine it... If you are a lawyer, you can do that along with farming.

They considered education outside of vocational agriculture a form of security in case the farm cannot support the family. They also regarded it as advantageous to have both of them combine farm work with off-farm employment. They exhibited a more modern, or perhaps reflexive, notion of a ‘good farmer’ that does not exclude girls who choose a liberal education.

At the same time, they saw their sons as more interested in, and therefore more competent at, driving the tractor and doing other technical work:

Lisa: I don’t know, I think there is a difference. [We] are trying to give the girls tractors, but... When you are working with silo and tractors, then... I could learn how to do it, but you have to be tough....

John: Because we notice that Tom [their son] wants to come along. There are innate differences, I think.

Even though they assessed boys’ and girls’ inclinations differently, they recognised that girls can acquire the same competence as boys. Lisa said that she herself could do the same tasks, but she does not have the interest. They express the same perception as Andrea, that it is more important for a daughter who takes over the farm to have a partner with the right qualifications and interests. Nonetheless, they saw a gendered partnership as best.

John: It may be that women with allodial rights are more dependent on finding a partner with an interest than the other way around. There are some blokes who are living as farmers and have their job while the wife has hers. That is a bit more difficult for women.

Interviewer: Do you think of the physical work or... ?

Lisa: No, there is less and less physical labour. But sitting on the tractor a lot is maybe for especially interested women. But the

personal qualification is still most important, and there are completely different women as well.

Unlike Andrea, Lisa and John focused on the possibility of girls taking over the farm independently of their interest and competence in driving the tractor. They did not exclude women based on their physical attributes, although they regarded tractor driving as a masculine activity. The father expressed a view of difference as something that is inherent in men and women. The mother, however, held a more flexible view, emphasizing that women also differ among one another.

Most importantly, Lisa and John focused on the significance of what has traditionally been seen as women’s work and, in their opinion, is based on feminine qualities. They regarded these qualities as an advantage in doing farm work.

Lisa: For us, pig production is totally different from cow production. The latter is more tractor and stuff. With pigs you almost do not need a tractor on the farm. Feminine qualities are more important qualities. Sows and piglets need personal care. There are men who produce pigs as well... But the vets who come by say that they can tell quickly whether there is a wife on the farm or not. To get the girls to take over the farm you have to focus on other things besides the size of your tractor....

They continued their discussion about tractors by suggesting that female producers can be competent without having to drive the tractor. This focussing instead on what they defined as female qualities, such as care for piglets and animal welfare, they suggested that women can bring special qualities to agriculture and, in so doing, improve it. Lisa and John sketched a farmer habitus based on a nuanced view of agriculture and adopted a farm practice that demands skills other than tractor driving. They also emphasised the benefits of a liberal rather than agricultural education. Instead of concluding with the calculation that boys are born with an interest in tractors and therefore are better suited than girls to become farmers, they argued that some types of farm production require other forms of competence, such as caring for animals. In this way, they judged interests and competencies they regarded as masculine and feminine as of equal importance in making someone a ‘good farmer’.

6. Conclusion

The farmers whose narratives are presented here shared a common understanding of girls as being inclined toward animal care and boys as being more competent with tractors and other machinery. This difference is assumed to be innate and gender-based. Interviewees also think that these gendered competencies affect the ability to become a ‘good farmer’, but in different ways. From that starting point, these three narratives diverge significantly. First, they differ in the importance ascribed to this presumed ‘tractor gene’ in light of a ‘good farmer’ and on whether it is possible for a woman to become proficient at driving a tractor. Second, they diverge in how they evaluate caring for animals in relation to tractor work. Third, they divide on the question of whether a successor should exhibit the competencies perceived to be required by the main farm operation (either by carrying the ‘tractor gene’ or by learning how to drive the tractor), or the type of production should be adjusted towards the farmer’s preferences so that feminine competencies could be utilised. These farmers hold similar views on gender differences in interests but divergent views regarding the development and significance of specific competencies, which

leads them to articulate distinct perspectives on the possibility of female succession and gender equality.

Solheim (2002) utilises the concept of hegemonic gender power to account for the hierarchical ranking of values and competence—that is, skills, knowledge, and qualifications—connected to certain persons with a gendered reference. Saugeris (2002a) concludes that this naturalisation of men's and women's presumed differences in abilities serves to justify and reinforce the exclusion of women from agriculture and that this situation appears as part of an inevitable natural order that is beyond the scope of change. She describes a farmer habitus that emphasises physical strength and a natural aptitude for technology as essential for being a farmer (Saugeris, 2002c).

In these cases, however, a common perspective on innate gender difference leads to divergent outcomes and, in two of the three cases, permits and even promotes the inclusion of women in agriculture. Daughters are excluded because of their natural lack of mechanical competence, but they may be included by giving them the opportunity to learn how to operate machinery and by valuing the supposedly feminine task of caring for animals. The production on the farm might even be changed to match the potential successor's interest in animals, toward which women are assumed to be naturally predisposed; that approach would also make women more useful to the farm.

This analysis identifies some key components that affect farmers' views of gender differences and allow the inclusion of women. First, they must be able to question hegemonic ideas about gender and inequalities in power that are based on a devaluation of qualities that are constructed as feminine. Second, they must see competence as something that can be learned, rather than necessarily innate. The third key component is valuing competencies regarded as feminine as useful for agriculture and using that as a guideline for adjusting the farm operation towards the potential successor. This finding is in line with Gro Follo's (2008) study of gender relations and discourses in Norwegian forestry organizations. The main arguments for gender equality were the need to utilise all available human resources and the value of including women because they bring different perspectives to the issues and create a different milieu. What is missing, according to Follo, is a critical discussion of the potential dangers that lie in this argument; in retrospect, the inclusion of women might be evaluated as less useful than it was hoped, and that disappointment might become an argument for exclusion (Follo, 2008, p. 198).

Studies of gender as hegemonic power focus on symbolic systems in movement, highlighting the contested terrain between existing cultural codifications and potential new meanings (Solheim, 2002). A farmer habitus that builds on the understanding that gender difference is connected to competencies relevant for agriculture is facing challenges as new, more diversified activities on the farm demand different types of competencies, a new social field. A lack of fit between the traditional concept of a 'good farmer' and these new fields of production on the farm may stimulate increased reflexivity, and rational choices might replace commonsense dispositions of action (Aarseth, 2009). This analysis shows that farmers today find themselves in this arena of tension. The commonsense world is challenged by structural changes in agriculture, as well as by a shift in the hegemonic gendered discourse in the larger society that has called existing gender hierarchies into question.¹¹

¹¹ In an exploratory study based on qualitative evidence, it is not possible to extrapolate from the sample to a larger population; that requires a statistical generalization. But it is possible to make an analytic generalization, which depends on using a study's theoretical framework to establish a logic that might be applicable to other situations (Yin, 2009).

In Norwegian agriculture we have seen a turn towards greater multifunctionality, as farmers focus not only on commodity production but also on such symbolic products as tourism, nature-based experiences, and Green Care in order to secure farm survival. Much of conventional food and fibre production has been defined as a masculine domain because it involves handling tractors and other heavy machinery. Vocational agricultural education has been judged as the proper way to acquire formal competence, and the masculine coding of the most highly valued interests and skills leads more boys than girls to undertake an agricultural education. At the same time, cultural capital in the masculine realm tends to come from performing field work (Burton, 2012). Farm tourism and Green Care, by contrast, require skills in communication and marketing, which are more compatible with women's educational choices (Brandth et al., 2010; Haugen and Vik, 2008), and at the same time, levels of paperwork on the farm (also traditionally a female role and often connected with non-production activities such as environmental management) are increasing (Riley, 2009). The competencies required for Green Care and tourism are becoming more attractive and accorded greater utilitarian value than before. The economic imperative that activities that are economically beneficial to agriculture are highly regarded might lead to a shift away from valuing supposedly masculine competencies more highly than supposedly feminine competencies. We are seeing the emergence of new attitudes and approaches to staying on the land that break with the traditional understanding of good farming (Farstad and Heggem, 2008) and might attract women into agriculture if their parents support their becoming farm successors. By valuing higher education, which Norwegian women are more likely to undertake than Norwegian men, and by understanding feminine competencies as suitable characteristics of a 'good farmer', the existing hegemonic gendered power that posits masculine competencies as more valuable than those regarded as feminine might well be contested.

Funding

This publication is based on data collected for a research project on "Recruitment to Agriculture," which was supported by funding from the Research Council of Norway. The funding agency has had no role beyond approving the proposal.

Acknowledgements

The author thanks the reviewers for their constructive and motivating comments on this article and appreciates the valuable feedback received on previous versions from Grey Osterud, Johan Fredrik Rye, and Mariann Villa. The author is also grateful to Hilde Bjørkhaug and Maja Farstad who participated in this research.

References

- Aarseth, H., 2009. Situert refleksivitet: det narrative selv mellom tilhørighet og distanse. *Sociol. i dag* 39, 7–28.
- Adkins, L., 2004. Reflexivity: freedom or habit of gender? *Sociol. Rev.* 52, 191–210.
- Almås, R., 1983. Maskulint og feminint på bygda i dag. Paper no. 3/. Centre for Rural Research, Trondheim.
- Almås, R., Haugen, M.S., 1991. Norwegian gender roles in transition: the masculinisation hypothesis in the past and in the future. *J. Rural Stud.* 7, 79–83.
- Bjørkhaug, H., 2006. Sustainable agriculture in the Norwegian farmers' context: exploring farming habitus and practice on the Norwegian agricultural field. *Int. J. Environ. Cult. Econ. Soc. Sustain.* 2, 123–131.
- Bjørkhaug, H., 2007. Gi en presentasjon av Pierre Bourdieus kapitalbegrep og drøft relevansen for bygdesosiologiske studier. Provedforelesning, September.
- Boserup, E., 1970. *Woman's Role in Agricultural Development*. St. Martin's Press, New York.
- Bourdieu, P., 1977. *Outline of the Theory of Practice* (Richard Nice, Trans.). Cambridge University Press, Cambridge.

- Bourdieu, P., 1990. *The Logic of Practice* (Richard Nice, Trans.). Polity Press, Cambridge.
- Bourdieu, P., Wacquant, L.J., 1992. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Polity Press, Cambridge.
- Brandth, B., 1995. Rural masculinity in transition: gender images in tractor advertisements. *J. Rural Stud.* 11, 123–133.
- Brandth, B., 2002. Gender identity in European family farming. *Sociol. Rural.* 42, 181–200.
- Brandth, B., Bolsø, A., 1991. "New" Women Farmers and Their Use of Technology. Paper no. 7/91. Centre for Rural Research, Trondheim.
- Brandth, B., Haugen, M.S., 1997. Gender Relations in Forestry Discourse. Paper no. 2/97. Centre for Rural Research, Trondheim.
- Brandth, B., Haugen, M.S., Kroken, A., 2010. Farm Tourism: a Question of Gender and Competence?. Paper no. 1/10 Centre for Rural Research, Trondheim.
- Burton, R.J.F., 1998. The Role of Farmer Self-identity in Agricultural Decision Making in the Marston Vale Community Forest (PhD thesis). De Montfort University, Leicester, UK.
- Burton, R.J.F., Kuczera, C., Schwarz, G., 2008. Exploring farmers' cultural resistance to voluntary agri-environmental schemes. *Sociol. Rural.* 48, 16–37.
- Burton, R.J.F., 2012. Understanding farmers' aesthetic preference for tidy agricultural landscapes: a Bourdieusian perspective. *Landsch. Res.* 37, 51–71.
- Central Bureau of Statistics, Norway, 1973. *Statistical Yearbook 1973*. Grøndahl & Søn Boktrykkeri, Oslo.
- Chase, S.E., 2005. Narrative inquiry: multiple lenses, approaches, voices. In: Denzin, N.K., Lincoln, Y.S. (Eds.), *Sage Handbook of Qualitative Research*, third ed. Sage Publications, Newbury Park, CA.
- Djurfeldt, G., Waldenström, C., 1998. Kvinner i svenskt jordbruk – några professionaliseras men fler marginaliseras. *Landbruksøkonomisk Forum* No 2, 68–80.
- Dumont, L., 1980. *Homo Hierarchicus: the Case System and its Implications*. University of Chicago Press, Chicago.
- Dumont, L., 1986. *Essays on Individualism: Modern Ideology in Anthropological Perspective*. University of Chicago Press, Chicago.
- Farstad, M., Heggem, R., 2008. Like barn leker best? Om mannlige bønders holdninger til kvinner i landbruket. In: Almås, R., Haugen, M.S., Rye, J.F., Villa, M. (Eds.), *Den nye bygda*. Tapir Academic Publisher, Trondheim, pp. 85–102.
- Fischer, H., 2007. *Succession on Scottish Family Farms: Socialisation Processes and the Construction of Farmer Identities* (Unpublished PhD thesis). University of Aberdeen, Aberdeen.
- Follo, G., 2008. Det norske familiekogbruket, dets kvinnelige og mannlige skogeiere, forvaltningsaktivitet- og metaforiske forbindelser. Report no. 6/08. Centre for Rural Research, Trondheim.
- Gramsci, A., 1971. *Selections From the Prison Notebooks*. Lawrence and Wishart, London.
- Haugen, M.S., 1998. The gendering of farming: the case of Norway. *Eur. J. Womens Stud.* 5, 133–153.
- Haugen, M.S., Vik, J., 2008. Farmers as entrepreneurs: the case of farm-based tourism. *Int. J. Entrepreneursh. Small Bus.* 6, 321–336.
- Johannessen, A., Tuft, P.A., Christoffersen, L., 2002. Introduksjon til samfunnsvitenskapelige metode. Abstrakt Forlag, Oslo.
- Kristiansen, B., 2009. Driftsgranskingar i jord- og skogbruk, Rekneskapsresultat 2009. Norsk Institutt for Landbruksøkonomisk forskning (NILF), Oslo.
- Liepins, R., 2000. Making men: the construction and representation of agriculture-based masculinities in Australia and New Zealand. *Rural. Sociol.* 65, 605–620.
- Little, J., Jones, O., 2000. Masculinity, gender and rural policy. *Rural. Sociol.* 65, 621–639.
- Logstein, B., 2012. *Trender i norsk landbruk 2012. Frekvensrapport*. Centre for Rural Research, Trondheim.
- Martelo, E.Z., 1996. Modernization, adjustment, and peasant production: a gender analysis. *Lat. Am. Perspect.* 23, 118–130.
- McNay, L., 1999. Gender, habitus and field: Pierre Bourdieu and the limits of reflexivity. *Theory Cult. Soc.* 16, 95–117.
- Melberg, K., 2002. Landbruket som livsform-enlivsstilanalyse av norske landbrukseiendom. In: Rødseth, T. (Ed.), *Landbruket ved en korsvei*. Fagbokforlaget, Bergen, pp. 67–88.
- O'Mahoney, P.J., 2007. Constructing habitus: the negotiation of moral encounters at *Telekom*. *Work, Empl. Soc.* 21, 479–496.
- Owesen, I.W., 2007. *Kjønnforskjellsfeminisme—eksemplifisert ved Luce Irigaray* tenkning. *Tidsskrift for kjønnsforskning* 4, 36–49.
- Owesen, I.W., 2008. *Sexual Difference as a Philosophical Problem: the Philosophies, Styles and Methods of Luce Irigaray and Friedrich Nietzsche* (PhD thesis). University of Oslo.
- Patton, M.Q., 1990. *Qualitative Evaluation and Research Methods*, second ed. Sage Publications, Newbury Park, CA.
- Price, L., 2010. 'Doing it with men': feminist research practice and patriarchal inheritance practices in Welsh family farming. *Gend. Place & Cult.* 17, 81–97.
- Price, L., 2012. The emergence of rural support organisations in the UK and Canada: providing support for patrilineal family farming. *Sociol. Rural.* 52, 353–376.
- Radel, C., 2011. Becoming farmers: opening spaces for women's resource control in Calakmul, Mexico. *Lat. Am. Res. Rev.* 46, 29–54.
- Radel, C., 2012. Gendered livelihoods and the politics of socio-environmental identity: women's participation in conservation projects in Calakmul, Mexico. *Gend. Place, Cult.* 19, 61–82.
- Radel, C., Schmoock, B., McEvoy, J., Méndez, C., Petzelka, P., 2012. Labour migration and gendered agricultural relations: the feminization of agriculture in the ejidal sector of Calakmul, Mexico. *J. Agrar. Change* 12, 98–119.
- Riley, M., 2009. Bringing the 'invisible farmer' into sharper focus: gender relations and agricultural practices in the Peak District (UK). *Gend. Place Cult.* 16, 665–682.
- Saugeres, L., 2002a. Of tractors and men: masculinity, technology and power in a French farming community. *Sociol. Rural.* 41, 143–159.
- Saugeres, L., 2002b. "She's not really a woman, she's half a man": gendered discourses of embodiment in a French farming community. *Women's Stud. Int. Forum* 25, 641–650.
- Saugeres, L., 2002c. The cultural representation of the farming landscape: masculinity, power and nature. *J. Rural Stud.* 18, 373–384.
- Schucksmith, M., 2002. *Habitus and Agency in British Farming: Understanding Divergent Farm Household Behaviour in the Post-productivist Transition*. Paper Presented at the XV International Sociological Association World Congress of Sociology, Research Committee 40, Sociology of Agriculture and Food, Brisbane, Australia, July 7–13.
- Silvasti, T., 2003. Bending borders of gendered labour division on farms: the case of Finland. *Sociol. Rural.* 43, 154–166.
- Solheim, J., 2002. Kjønn, kompetanse og hegemonisk makt. In: Ellingsæter, A.L., Solheim, J. (Eds.), *Den usynlige hånd? Kjønnsmakt og modern arbeidsliv*. Gyldendal Norske Forlag, Oslo, pp. 110–140.
- Strauss, A., Corbin, J., 1990. *Basics of Qualitative Research. Grounded Theory Procedures and Techniques*. Sage Publications, Thousand Oaks.
- Trauger, A.K., 2004. "Because they can do the work": women farmers and sustainable agriculture in Pennsylvania, USA. *Gend. Place Cult.* 11, 289–307.
- Trauger, A.K., Sachs, C., Barbercheck, M., Kiernan, N.K., Brasier, K., Findeis, J., 2008. Agricultural education: gender identity and knowledge exchange. *J. Rural Stud.* 24, 431–449.
- van Dijk, T.A., 1993. *Principles of critical discourse analysis*. *Discourse Soc.* 4, 249–283.
- Yin, R.K., 2009. *Case Study Research. Design and Methods*, fourth ed. Sage Publications, Thousand Oaks, CA.

Paper III

Artikkel 3

«Diversification and Re-feminisation of Norwegian Farm Properties»

Heggen, R. (2014): *Sociologia Ruralis* DOI: 10.1111/soru.12044

Diversification and Re-feminisation of Norwegian Farm Properties

Reidun Heggem

Abstract

Female potential successors of farm properties are increasingly choosing not to take over the farm, with the result that rural areas are becoming masculinised. The question asked in this article is, how will the current shift in European and Norwegian agriculture towards increased diversification affect the recruitment of young women to rural areas? This study employs quantitative methods to answer this question. The findings are a significant and positive relationship between the potential recruitment of women, a higher level of education among farm property owners, and farm property owners' involvement in farm diversification associated with farm tourism and Green Care. The article concludes that there are more options for a farm-based life than there used to be, and that this increases the probability that daughters are wanted as successors of their parents' farm properties. This outcome is of importance for recruitment of women to rural areas and for rural viability.

Introduction

Norwegian rural areas are under pressure. Many years of vigorous state support appear to be coming to an end as the rhetoric for a more commercially viable agriculture becomes increasingly strident. In Norway, agriculture is seen as an important factor for habitation as well as a producer of cultural landscape and carrier of cultural heritage (Daugstad *et al.* 2006) and, as a result, policies have been based around its continuation through so-called 'active farming'. This notion argues that the best way to care for Norway's rural areas and communities is to continue farming the land. At the same time, however, it has been recognised that the scale of Norwegian agriculture is simply too small to support farms on the basis of agriculture alone. Consequently, Norway has embarked on a policy of encouraging the multifunctionality of agriculture by tying cultural landscape provision to agriculture but, at the same time, tying the survival of the farms themselves to the provision of other public and private goods by encouraging farmers to become leisure providers, niche producers and tourist hosts within rural areas managed for consumption (Rønningen *et al.* 2012).

In doing so the Norwegian government addresses holders of farm properties and encourages active farmers as well as holders who do not actively farm at this moment to engage in diversification. If measured by the number of farms remaining active¹ in Norway, these policies have not been entirely successful. They have not halted the decline; the number of active farms has fallen from 125,302 in 1979 to 44,450 in 2012 (Budsjettnemda for jordbruket 2012), with almost 25,000 being lost within the last decade alone (Rønningen *et al.* 2012). This decline has, naturally, had considerable impact on the economic and social viability of rural areas, making the issue of how to ensure habitation on farms a critical one for Norwegian policymakers. Norwegian policymakers consider the habitation of all farm properties as important for keeping rural areas alive, including those that are actually not used for agricultural production. Also the actually 'inactive farms' might re-engage in agricultural production as they keep the legal status of farms. Moreover the property as such is still very equipped for activities that are generally summarised under the umbrella of diversification and rural entrepreneurship. It is for this reason that this study includes all farm properties, so-called active and inactive farms. All of them are also considered farm properties for what regards the allodial rights of farm succession. For this reason, the process of succession is assumed to be very much alike on both active and inactive farms.

One of the reasons often cited for the decline in active farms is how young persons' expectations are increasingly at odds with the type of lifestyle and standard of living that can be provided by agriculture (Melberg 2002; Emanuelsen 2010; Rygh 2010). This makes it challenging for the incumbent generation to establish a connection between the potential successor and his or her background, resources and interests, and the farm itself with all its possibilities and limitations (Jervell 2002; Madsen *et al.* 2008). Diversification is widely regarded as one means of achieving this and has, in the past, played a significant role in enabling the survival of small-scale agriculture in Norway (Tveite 1959; Blekesaune 1999; Shucksmith and Rønningen 2011). However, traditional forms of diversification, for example the production of firewood, snow clearing, hay-making, machine operator services, sawmills and construction work, are increasingly being supplemented with farm tourism and Green Care activities. While remaining a debated concept, the notion of farm tourism has been widely discussed in the literature and thus requires little additional description (Sharpley and Sharpley 1997; Sharpley and Vass 2006; Hall *et al.* 2009). Green Care (in Norwegian; Inn på tunet), on the other hand, is in Norway a programme designed to use the farm's resources for education, caring for certain sectors of society, and/or to provide work experience. Green Care arranges agricultural educational programmes for all age groups while farmers lead the programmes, hire out the premises, or do both (Ministry of Agriculture and Food 2007). Both Green Care and farm tourism thus share the key similarities of encouraging visits from off the farm and working directly with members of the public (although to varying degrees).

Many women are discouraged from taking over farm properties with the type of work farming involves, combined with a lack of vocational training while, in contrast, young male successors enjoy traditional farming roles and pursue vocational agricultural education in preference to the higher education levels chosen by young women (Eldby 1997; Rogstad and Jervell 2002; Fischer 2007; Andgård *et al.* 2009).

As a result, currently only 14 per cent of Norwegian farm owners are women (Logstein 2012).

This paints a pessimistic picture for the future of agricultural and rural recruitment. Young female potential successors are choosing not to take over the farm, leaving rural and farming communities increasingly dominated by (fewer and fewer) male farmers (Campbell and Bell 2000). This is leading to a further masculinisation and depopulation of rural areas. However, there is scope for a positive change. The increasing number of farm properties engaging in farm tourism and Green Care raises an interesting prospect for change in rural Norway. Green Care and farm tourism could encourage more young females to take over a farm property, as these types of activities demands new skills and competencies that involve breaking away from traditional 'good' farming activities (Burton 2004; Brandth and Haugen 2011).

Further, the social pressures for conformity to traditional farming identities are likely to be less for female than for male successors. At the same time, studies suggest that the motivation for going into Green Care and farm tourism is often socially and creativity based, unlike more traditional kinds of activities, where the motivation is often largely economic (Vik and McElwee 2011).

The issue of whether young women are more attracted to these new forms of activities has been addressed to some extent in the literature. A number of studies have suggested that diversification into non-agricultural activities continues to be predominantly the women's domain. Benjamin *et al.* (1996, p. 1585) observed in the French context that the main roles of farm women lay in child care (within the family) and 'complementary work such as tourism activities'. A similar situation has been found in Denmark, where Nilsson (2002, p. 12) observed that;

'Men and women do not necessarily share the same world and the same vision of world and values. What is happening in a farm tourism enterprise (reception of tourists, serving meals, offering excursions, and activities) is not perceived in the same way by husband and wife even if the circumstances and outcomes are the same. Their motives can be quite different, as can their perception of the impact on their positions'.

In the Norwegian context, Madsen *et al.* (2008) found a positive relationship between the willingness of female successors to take over a farm property and the presence of farm tourism or Green Care on the property. Research has similarly found that the proportion of female farmers is higher among farms with tourist activities than those without, and that farm properties with female farmers are more likely to switch to farm tourism and Green Care (Loureiro and Jervell 2005; Storstad 2007; Haugen and Vik 2008). Finally, Andgård *et al.* (2009) claim that there can be major differences between women and men in terms of the relationship between their willingness to take over the farm and the type of agriculture/diversification practiced.

However, despite these initial indications none of these studies provides knowledge of whether this is a general trend or whether factors other than the type of diversification may be contributing to the outcome. Consequently, while we can postulate that an increase of female owners of farm properties is underway based around new forms of diversification, there is no concrete evidence to support this assertion. To address this issue, this study uses a representative sample of inhabited farm properties across Norway to explore the connection between farm diversification

and the potential recruitment of female land managers. In accordance with earlier studies, this study leans on recruitment predictions from parents, current owners of the farm properties (Glauben *et al.* 2004, 2009; Wheeler *et al.* 2012).

Earlier studies have shown that farmers' children's decisions to take over the farm or not may be influenced by incentives or opportunities on the one side and barriers or constraints on the other (Fischer 2007). One of the known barriers for girls and young women has been parents' belief that the son is better suited as sole heir, based on congenital ability to drive tractors and deal with machinery (Liepins 2000; Saugeres 2002a, 2002b; Price 2012). By asking parents about their comprehension of the most suitable acquirer, we gain insight into the connections between the belief in the daughter as successor, the willingness of letting the daughter take over the farm and the diversified activity on the farm. We will be able to see whether the parental barriers are less prominent on farms with tourism or Green Care activity than on farms with conventional production, and by that gain insight into the potential for future female ownership of Norwegian farm properties.

The study begins with a review of the literature on the masculinisation of agriculture and rural areas and the potential re-feminisation of ownership of farm properties as well as the importance of changing farm activities, in order to provide a theoretical basis for the investigation. The study then employs a logistical regression model to address the issue of the attractiveness of tourism and Green Care to female successors and, finally, discusses the implications for succession processes on farm properties across Norway and other regions where this type of diversification is becoming more common.

The masculinisation of rural areas and the possible re-feminisation of farm properties

The masculinisation of the rural and 'masculinity as the norm'

Gender relations in rural areas in Europe have gone through comprehensive changes during the last decades (Bock 2006). Despite an active regional policy, there has been a strong centralisation in Norway (Langørgen 2007). Centralisation is defined by Statistics Norway as a tendency towards an increasing share of people living and working in cities or larger city regions, while a decreasing share live and work in the countryside or rural areas (Langørgen 2007). In a period of record growth in the Norwegian population, the number of people in 210 of the country's 430 municipalities has been shrinking the last 10 years. In 1980, the majority of Norwegians lived in rural municipalities. Now, almost 6 out of 10 people live in or near one of the biggest cities. The number of women of reproductive age is decreasing in the most non-central municipalities (Brunborg and Tønnessen 2013). The Norwegian government wants to slow down centralisation through an active rural policy, and two of the most important policy instruments have been agricultural subsidies and sector support (Langørgen 2007).

The connection between the rural and agriculture has also been a focal point in gender research (Morell and Brandth 2007). Despite the decline in the portion of the

population making their living from agriculture, habitation on farm properties is still a relevant factor in the demographic statistics, especially female habitation and ownership of farm property (Bjørkhaug 2012). European agriculture has been said to have experienced a masculinisation in the second half of the twentieth century (Liepins 1998; Saugeres 2002a, 2002b; Prugl 2004), and in Norway, this process occurred in two main periods (Almås 1983). During the first push era in the 1950s and 1960s, mechanisation made many of women's traditional farming roles redundant, and thus effectively forced them out of agriculture. The second pull era in the 1970s resulted from a reformed non-agricultural labour market and rapidly growing public health and education systems. These created new employment opportunities for women outside of agriculture, increasingly drawing women away from the farm (Almås 1983; Almås and Haugen 1991). Within these eras the impact of the push/pull forces on rural women was variable depending on their position in rural society. First female paid labour was pushed out by mechanisation; then female kin and, finally, the farmer's wife herself was pulled away as a result of the new non-agricultural labour market (Almås 1983; Almås and Haugen 1991; Bjørkhaug and Blekesaune 2008). After the changes to the Allodial Act of 1974 that gave firstborn girls and boys equal rights, a new group of modern female farmers have managed to construct an identity built partly on tradition and partly on a modern role as professional farmers (Haugen 1998). Still, however, only 14 per cent of Norwegian farm owners are women (Logstein 2012).

Studies have shown how during these phases agriculture became a profession controlled by men, a process that has given the word farmer a masculine designation in Norway (Haugen 1998; Brandth 2002; Melberg 2002; Brandth and Haugen 2005). For example, Brandth (1995) studied the connection between masculinity and machines used in advertising and found that tractor advertisements actively contribute to the construction of new masculinities as cultural categories in modern agriculture. From this, she concluded that the strong and dynamic masculinisation of rural machinery could make farming feel like hostile territory for women. This masculinisation of the notion of the farmer has also been reflected in the succession processes by the fact that parents' views on who was best suited to being a farmer were connected to the son (Fischer 2007).

Solheim (2002) explored in her study of working life the understanding and coding of competence, in the form of the skills, knowledge and qualifications of certain people, and how these relate to the gender-based hegemony. This is based on the perspective that competence is the most important basis for any gender-based categorisation and hierarchisation in working life. Solheim describes the gender-based hierarchisation in working life as one established through the relative valuation of various types of competence. Thus, she contends it is not women and men as such who are being ranked, but their assumed characteristics, skills, knowledge and professional qualifications to which various values are ascribed, and which are then rated in hierarchical relationships (Solheim 2002). This is perceptible in agriculture, with certain types of technology being designed for men, presented with masculine language and acting as symbols that mark the man's territory and impart a materialised relationship of power towards nature and women (Brandth 1995, p. 133).

Solheim further demonstrates how hegemony involves generalising certain values and concepts by prioritising them above others. Keeping the power of gender in mind, this corresponds with the type of gender-cultural asymmetry often descriptive of masculinity as the norm. When farmers began installing milking machines, milking ceased to be the responsibility of women and became men's work. Thus the ability to operate machines became an important indicator of the gender-based division of labour in agriculture (Almås and Haugen 1991; Brandth and Bolsø 1991).

The designation of hegemonic masculinity can be used to help us understand the masculinities that occupy the hegemonic position in a specific pattern of gender-based relationship, which can be based on competence and how competence is ranked. Hegemonic masculinity is a variant of masculinity that is considered to be legitimate, natural or indisputable in a given gender-based relationship (Campbell and Bell 2000; Solheim 2002). It consists of a set of practices – in the sense of actions, not just identity or expectations – that allow male dominance over women to continue. When machines took over the work, men took over the arenas in which women had traditionally been responsible. This is a case of superiority acquired through culture, institutions and persuasion (Connell and Messerschmidt 2005). The objective of the approach is to show how a dominating form of masculinity can become legitimised and made to appear natural, and in this way hidden (Campbell and Bell 2000).

The definition of good, appropriate agricultural competence has followed male tasks on the farm. We have seen a prevailing hegemonic masculinity in agriculture that has led to its general masculinisation in the form of men on one-man farms (Bjørkhaug and Blekesaune 2007, 2008). Hegemonic masculinity and the valuation of particular kinds of competence vary according to context, and, in principle, they are both mobile and stable (Campbell and Bell 2000; Solheim 2002; Nusbaumer 2011). It is therefore possible to expect that this hegemonic competence may change if there is a change of production on the farm (Farstad and Heggem 2008).

As mentioned previously, Norwegian agriculture is changing, moving increasingly into farm diversification related to, for example, the production of farm tourism and Green Care. At some farm properties there are only diversified activities left and no conventional agricultural production. These diverse activities require the development of new competencies that are not necessarily compatible with the hegemonic masculine forms, and that also require a different kind of education – often higher education. A pertinent question is whether these changes are increasing the likelihood of young women to succeed farm properties.

Re-feminisation of the ownership of farm properties?

As noted above, previous studies in Norway have suggested that a re-feminisation of farm properties based around farm tourism and Green Care may be occurring. Evidence for this claim is, for the interest of this article, presented in three main categories.

First, studies conducted on farm tourism from a gender perspective have provided us with knowledge about the connection between the type of farming system and women's position in agriculture (Brandth and Haugen 2005, 2007, 2010; Brandth *et al.* 2010). These studies have focused on changes within the household as a result of the shift of farming operations from primary to service production. A common finding is that businesses become less differentiated and hierarchical after such a shift. Men appear to have taken over the role as 'the flexible gender' (Thorsen 1993) and are more likely to help with whatever work needs to be done. Cleaning work and other hospitality-related work is more or less equally distributed between the sexes. However, the division of labour shows signs that farmers prefer to meet their guests' expectations of a stereotypical allocation of roles. Tackling the forces of nature is viewed as a masculine job and, consequently, the man achieves greater success if he is active, present and as visible as possible, while the woman's success is based on behind-the-scenes work (Brandth and Haugen 2007). Masculine roles are thus associated with general repairs and maintenance on the farm and, by emphasising these features of hegemonic masculinity, men can highlight new alternative masculinities without losing face (Bye 2009). This is the element of farm tourism that remains most traditional in terms of its gender-based distribution of labour (Brandth and Haugen 2010).

The second finding is that higher education may be a success factor when farms shift to or include farm tourism (Loureiro and Jervell 2005; Haugen and Vik 2008). With this in mind, it is interesting to note that 'tourist hosts' have a higher level of education and women more than men in the same industry (Haugen and Vik 2008; Brandth *et al.* 2010).

Thirdly, there are many indications that women demonstrate a greater desire to change the focus of their farming operation than their male colleagues (Heggem and Bjørkhaug 2006). Førde (2004) argues that through creative female practices (new products and new activities) women are challenging the established agricultural gender discourses and helping to ensure the continuity and renewal of the industry and rural areas.

To summarise, previous research indicates that the transition towards more diversified farm activities related to farm tourism or Green Care are bringing along an increased emphasis on educational levels and a greater openness to change within farming in Norway. The question this raises is whether this reconfiguration of Norwegian farm properties is a general trend representing a re-feminisation of Norwegian rural areas and whether it opens potential space for more female owners of farm properties in the future.

Methodology

It is important to clarify two issues concerning the treatment of data in this analysis, namely the issues of (a) why parents' assessments of female successions are used (rather than the opinions of the successors themselves) and (b) what constitutes a diversified farm in the Norwegian context.

First, there is the question of the validity of using the views of parents to assess the likelihood of succession. A common failing with quantitative postal surveys lies in the

ability of the researcher to access family members other than the principal decision-maker or the main farm property owner (Burton 2006). Yet, in order to get a representative sample without prohibitive cost, it is often necessary to adopt this approach. This creates a problem, however, when accessing the opinions of other family members. In this study, gauging parents' opinions on succession rather than the successors themselves might be criticised for being a measurement of parents' aspirations of succession and, consequently, somewhat detached from the eventual reality. However, research into both generations and male/female successors and potential successors has observed that farmers' children are generally socialised as successors from a very young age (Sachs 1973; Fischer 2007), and that the decision of whom should take over the farm property lies as much with the parents as with the children. Consequently, it is contended that accessing the parents' views on succession provides a sufficient, as well as the most relevant, indication of succession likelihood for the analysis.

The second issue concerns what constitutes a diversified farm. There are some considerable challenges in defining farm diversification (Daskalopoulou and Petrou 2002). Commonly used definitions are based on activities that take place in addition to conventional agriculture and forestry, using the farm's resources (land, buildings, machines, etc.) (Ilbery 1991; Kristiansen 2009; Vesala and Vesala 2010), but these definitions do not cover any activity that can be defined as 'conventional agricultural production' (Ilbery and Bowler 1993; Maye *et al.* 2009). Consequently, the possibility of change in the definition of what is conventional agriculture (Walford 2003) gives the term farm diversification a dynamic element. In addition, most definitions contain the premise of an active farm as a basis for the diversification activities (Barbieri *et al.* 2008).

The definition of farm diversification in this study follows, to a certain extent, the definitions mentioned, but with one important difference: in Norway, legislative boundaries, such as the Allodial Act, which automatically provides family members with the status of preferred buyer when farm properties are made available for sale (Lilleholt 1998; Gjerdåker 2001), make it difficult to transfer land out of the family. As a result, many Norwegian farm properties have no current agricultural activity, but retain both their farm families and the potential for re-entering agricultural production. In Norway, 125,546 farm properties are inhabited (Storstad *et al.* 2009), but only 44,450 are defined as active (see end note 1). Farms outside the definition of an active farm rent out the majority of productive farmland to neighbouring active farms (Forbord 2013). In addition, even when the land is rented out, management and maintenance of the farm often remains the responsibility of the incumbent farm family, meaning that many of the non-production-based farming roles are retained. Thus, it is argued that properties with no or very limited current agricultural activities but that retain land control, land management responsibilities, and farm family continuity represent the extreme end of a diversified spectrum. Consequently, some of the farms included in the analysis are not currently engaged in agricultural production, but all of them have either conventional and/or diversified activity on their agricultural property.

In previous studies, researchers have tended to use the *Agricultural Production Register* to investigate recruitment in farm properties (e.g., Eldby 1997; Kjesbu *et al.*

2007, Andgård *et al.* 2009). However, one of the limitations of this register is that it only covers farm properties that have applied for and are eligible for production subsidies². Since these subsidies are only given to farmers who are involved in conventional farm production of a certain size or value in NOK, on one or more farm properties, the *Agricultural Production Register* is limited in its ability to identify any other activities on farm properties. This is becoming a significant disadvantage to researchers as the proportion of income from farm diversification grows and increasingly acts as a key incentive in the succession recruitment process. Hence, to access a broader sample of farm property owners, the sample for data in this study was drawn by Statistics Norway from the national *Farm Property Register*³. This includes all farm properties, a total of 189,280 (Storstad *et al.* 2009), including those that receive no production subsidies, but that could potentially be involved in activities other than conventional food and fibre production. As approximately 4000 farms exit the *Agricultural Production Register* annually, the use of the *Farm Property Register* provides a more nuanced and accurate picture of the condition of agricultural communities within rural Norway.

Analyses in this article are based on data from a questionnaire survey conducted by the Norwegian Centre for Rural Research in 2008. The response rate in this survey was 42 per cent (3,329 respondents). As the study is concerned with the connection between farm diversification and the farm parents' view of their daughters as potential successors of the farm properties, cases where the respondent either lived off the farm or had no children (potential successors) were excluded, leaving a total of 1,912 farms in the analysis. Table 1 confirms the importance of this choice of data source.

Table 1: *Various types of farm diversification split according to whether the owners of the farm property have applied for production subsidies (%)*

	Farm tourism/ Green Care	Other diversified activities	Only conventional farming
Have applied for production subsidies*	66 (467)	75 (207)	81 (237)
Have not applied for production subsidies*	34 (239)	25 (69)	19 (56)
Total	100 (706)	100 (276)	100 (293)

*Significant at 0.001 level $N = 1,275$.

Among the properties involved in the production of farm tourism/Green Care, one in three (34 per cent) have not applied for production subsidies and are therefore not registered in the *Agricultural Production Register*. This represents a significant proportion of diversified farm properties. As women are much more likely to be involved in farm tourism or care-related activities (Brandth and Haugen 2005, 2007, 2010), it is clear that the use of the *Agricultural Production Register* as in previous studies of

recruitment to agriculture (see above), has obscured the extent to which women are involved, and that Alston's (1998) 'Invisible farmer' is still a reality in Norwegian farm succession statistics and research.

To analyse the data, this study uses a multivariate logistic regression model (see below for details). The dependent variable is the potential recruitment of young women to the farm property and is measured by the farm parents' responses to the following question: *Which of your children do you think is most likely to take over the property?* The response categories for the original variable are (1) eldest son, (2) eldest daughter, (3) younger son, (4) younger daughter, (5) none of the children and (6) don't know. To address the subject of this research this variable was recoded into two response alternatives: (1) daughter will take over and (2) son will take over, with the other alternatives omitted from the analysis. This reduced the number of respondents used in the analysis to 1,184. Significance tests suggested the margins of error for a sample of this size were acceptable.

The central independent variables in the model account for respondents who either (1) engage solely in conventional agricultural production or (2) are also involved in (or have specific plans of) farm diversification activities (as noted above, these may also only engage in farm management roles rather than significant production of food and fibre). Farm diversification is divided into two types. Activities related to travel, tourism, adventure, care, the manufacture or sale of farm food or rental of hunting and fishing rights are given the designation *farm tourism/Green Care*, whereas the production of firewood, snow clearing, hay-making, machine operator services, saw-mills and construction work are given the designation *other diversified activities*. This differentiation of farm diversification is fundamental to the analysis, as the analysis contends that farms engaged in farm tourism/Green Care are more likely to increase the potential for female succession. Another reason for this division is connected to the fact that these different kinds of diversification require different kinds of competence. This is important given the connection to gender-based hegemony measured by competence and the hegemonic masculinity.

In addition to the types of farm diversification, a number of independent variables related to features of farm property owner and property characteristics known to have an effect on the recruitment process were also included in the model, i.e., the gender of the principal farm property owner, the level of education of the principal farm property owner and spouse, business income from the farm property, hectares of agricultural land attached to the farm (not necessarily in active management), whether owners have applied for production subsidies and type of production. The *gender* of the principal farmer was recoded as a dummy variable, where 0 is male and 1 is female. *Age* was included as a continuous variable based on year of birth. *Education* was divided into primary school, secondary school, upper secondary school (vocational studies or general studies), university/college up to four years and university/college more than four years. University/college attendance of more than four years was used as a reference category in the analysis. *Hectares of cultivated agricultural land* comprised the actual figure provided by the respondents. Finally, the measurement of *production subsidies* was also recoded to a dummy variable, with those who applied for subsidies coded 1, and those who did not apply coded 2.

Analysis: more women farm property owners and a re-feminisation of Norwegian farm properties and rural areas?

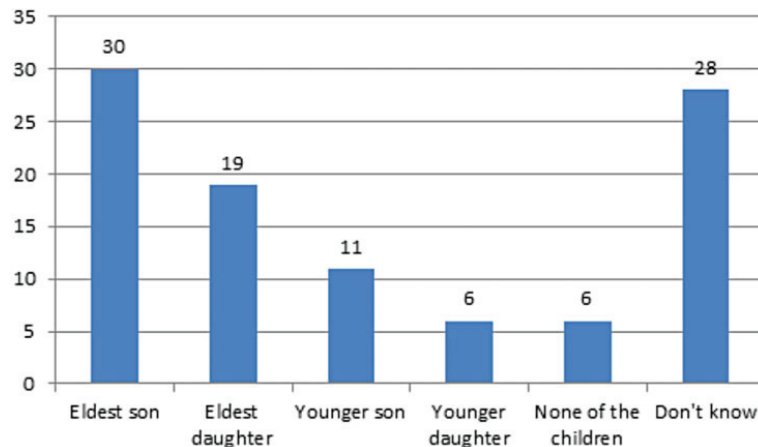

Figure 1: Parental assessment of who they think will take over the farm property (%)

On the basis of the masculinisation process in agriculture and the general dominance of male farm property ownership, where succession was anticipated, the successor was more likely to be male (41 per cent) than female (25 per cent) (see Figure 1). This is compatible with the findings of previous Norwegian research into recruitment in agriculture (Eldby 1997; Madsen *et al.* 2008; Andgård *et al.* 2009). The following section examines this division in more detail and relates it to the diversification issue.

Connection between farm diversification and recruitment

Table 2 examines whether the pattern of male/female succession varies between farm properties practising different kinds of farm diversification.

Table 2: Connection between different kinds of farm diversification, recruitment of sons or daughters and application for production subsidies (%)

		Farm tourism/ Green Care	Other diversified activities	Only conventional farming
Have applied for production subsidies	Son	64 (199)	67 (100)	64 (96)
	Daughter	36 (114)	33 (49)	36 (53)
	Total	100 (313)	100 (149)	100 (149)
Have not applied for production subsidies*	Son	52 (75)	70 (32)	74 (20)
	Daughter	48 (68)	30 (14)	26 (7)
	Total	100 (143)	100 (46)	100 (27)

*Significant at 0.005 level $N = 827$.

Looking at the connection between type of activities and potential successors, the differences become perceptible, first and foremost, on those properties that have not applied for production subsidies. In this group, farm property owners involved in diversified activities related to farm tourism or Green Care are more likely to believe a daughter will succeed to the farm (48 per cent) than both (1) farm property owners practicing other diversified activities (30 per cent) and (2) farm property owners without any diversification on the farm property (26 per cent). Thus it appears that farm properties involved with farm tourism or Green Care are more likely to have a female successor to the farm in the next generation than farms without tourism/Green Care.

So far, the analysis supports the assumption that the type of activities on the farm may be a significant factor in the recruitment of women. Consequently, since farm tourism and Green Care are becoming increasingly common on Norwegian farm properties, it seems likely that the gender balance may change with this development. However, the differences in the recruitment of sons or daughters to conventional and diversified farming could just as easily be due to a secondary correlation; the division of farm properties into different types of production activity could be related to other features that influence the potential recruitment of daughters, features such as the owners' gender, education or age. To test this possibility, a multivariate analysis was conducted with *likelihood that daughter will take over* as the dependent variable, and a number of other features (see above) as independent control variables.

Multivariate logistic regression

The dependent variable in this analysis is dichotomous, and takes the value 0 or 1 if the respondent believes that the son or daughter respectively will take over. A binary logistic regression is a good method when the dependent variable is dichotomous (Ringdal 2001; Johannesen 2009). The dependent variable (Logiten) is then transformed so that the non-linear correlation between independent variables and the probability of value 0/1 on the dependent variable are taken into account. This also avoids the risk of predicting probabilities outside of the 0–100 per cent range, which can occur when linear regression (OLS) is used.

The regression coefficients (B) in logistic regression indicate a change in the transformed dependent variable (Logiten), combined with a one-unit change in the value of the independent variable, while all other variables in the model remain constant. One can immediately see whether the effect of a particular independent variable (B) is positive or negative, in other words whether the increased value of that variable increases or decreases the probability that the dependent variable is equal to 1; in our model, the probability that a farm owner will believe that his or her daughter will take over.

The original regression model contained a number of independent variables, all of which could be regarded as significant for the recruitment of sons/daughters. The intention was to establish a model that was as correctly specified as possible (i.e., including all relevant variables), as this is one of the prerequisites for regression analysis (Hamilton 1992, p. 225). The following variables were tested: gender of the principal farm owner, level of education of the principal farm owner and his/her spouse, business income from the farm, hectares of agricultural area, whether farm owner(s) have applied for production subsidies and type of production. The variables

of gender and age of principal farm owner, business income, hectares of agricultural land and whether farm owner(s) have applied for production subsidies had no significant effect and were thus excluded from the model⁴. The final model consists of the level of education for the principal owner and his/her spouse, type of production and type of diversified activity. The latter is measured against three dichotomous variables: farm tourism or Green Care, other diversified activities and conventional farming. It should be noted that the values of these three variables are not mutually exclusive. In other words, respondents can be involved in conventional farming and other types of diversified activities at the same time⁵.

Table 3: Binary logistic regression. Dependent variable: Perceived probability that a daughter rather than the son will take over the farm

	B	Sig	s.e.
Own education⁶			
Primary school	-0.842	0.018	0.356
Secondary school	-0.304	0.306	0.297
Upper secondary school – vocational studies	-0.522	0.033	0.246
Upper secondary school – general studies	-0.670	0.035	0.318
University/college up to 4 years	-0.347	0.172	0.254
Spouse's/partner's education			
Primary school	-0.026	0.950	0.422
Secondary school	0.434	0.154	0.305
Upper secondary school – vocational studies	0.531	0.057	0.279
Upper secondary school – general studies	0.427	0.188	0.325
University/college up to 4 years	0.355	0.199	0.276
Production on the farm			
Conventional production, no farm diversification	-0.329	0.020	0.141
Farm diversification related to tourism/Green Care	0.305	0.028	0.139
Other diversified activities	-0.144	0.316	0.143
(N =)	1,045		
Chi-Square Model			
Nagelkerke pseudo R2	0.032		

Results from this analysis indicate that when other variables are controlled for, *there is a significant tendency for farm owners involved in farm tourism/Green Care to be more likely to indicate that their daughters will take over the farm than farm owners who are not engaged in such activities*. Practising other types of diversified activities has no significant impact on parents' thoughts regarding succession, while only engaging in conventional farming significantly *reduces* the perceived probability of female succession.

Interpreting logistic regression analyses is complicated if the intention is to study the strength of the effect. The analysis above (Table 3) demonstrates that being involved in farm tourism/Green Care significantly increases the probability that parents believe their daughter will take over the farm, but how strong is that relationship? In order to make the findings clearly visible, the connection is examined through probability predictions. In practice, this means transforming the

dependent variable into predicted probabilities that parents believe their daughters will take over the farm (i.e., the probability that the dependent variable will have a value of 1)⁷.

Since the connection between different activities and the probability that the daughter will take over ($Y = 1$) is not linear, for practical reasons this connection is shown for so-called 'average respondents'. In other words, differences are shown between the various types of activity, in the probability of daughters taking over *among respondents with the same values on the other independent variables in the model*. Figure 2 shows the results of this analysis.

Figure 2 shows a tendency for farm property owners with the highest levels of education to be more likely to indicate their daughter will succeed to the farm. However, it is more important to consider the variations in recruitment between the different types of activities. In the case of the group with the highest level of education, when the diversified activity does not involve tourism/Green Care, the probability of female succession is 39 per cent, but this rises to 50 per cent if only diversified activities related to tourism/Green Care are considered. A difference of 11 per cent

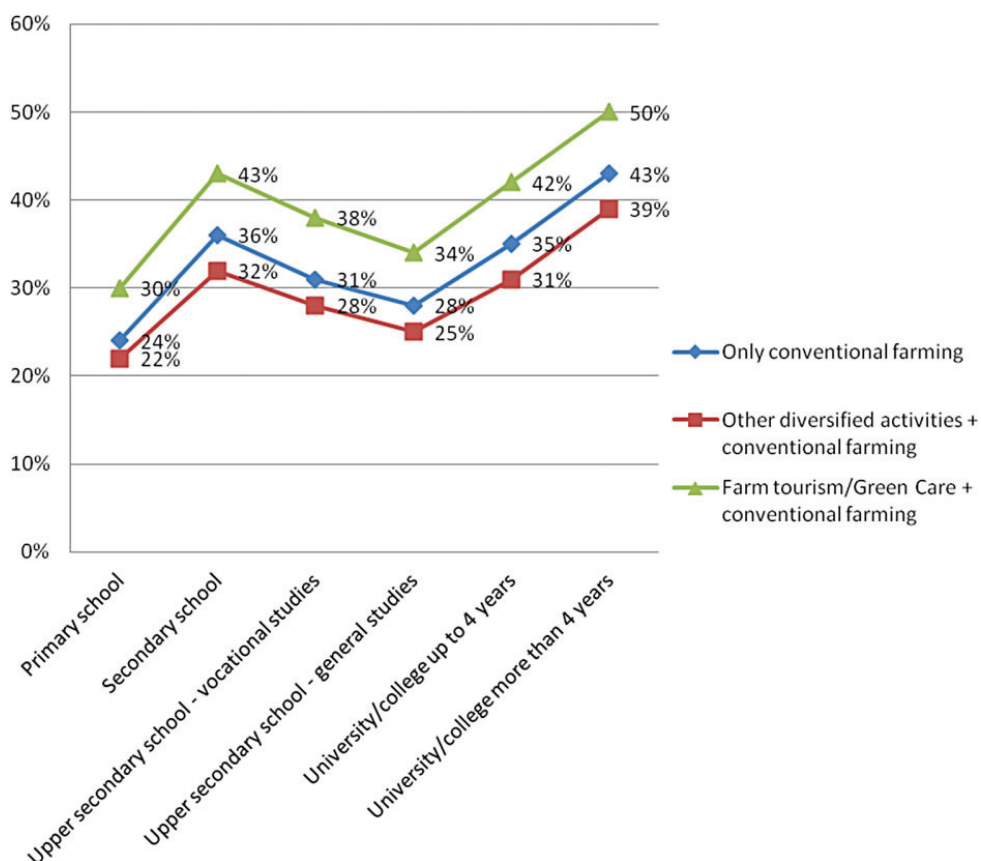

Figure 2: Probability of the farm parents' indication of a female successor given the parents' level of education and type of activity on the farm property

points may not seem dramatic, but this corresponds to a difference of a full 28 per cent. A similar (and significant) pattern is found for other levels of education^{8,9}.

Discussion and conclusion

The gap between the expectations of young persons and the ability of rural areas to provide for those expectations has been growing in Norway. Furthermore, this gap has been growing faster for female children and youth than for males, with the result that many young women are leaving rural areas for opportunities elsewhere (Brunborg and Tønnessen 2013). Previous studies have shown that women have, in general, been more likely to participate in farm tourism and Green Care (Haugen and Vik 2008; Madsen *et al.* 2008; Andgård *et al.* 2009), raising the possibility that the increasing number of such ventures in Norway is leading to greater retention of young women on farm properties, a re-feminisation of rural areas and agriculture. Although this has been hypothesised for Norway in the past, previous studies have not assessed the representativeness of the trend. Multivariate analysis of a representative sample of farm properties has in this article shown that this claim is *statistically confirmed as valid*.

This might have some interesting implications. For many years, an increased process of centralisation has been creating substantial problems for rural areas. Many rural municipalities have struggled with a downward trend in the number of (particularly female) inhabitants. Given the unattractiveness of rural work/living for many women and the general masculinised nature of farm work, rural areas need to change to reverse this trend. This study suggests that a shift in policy focus to diversified activities such as farm tourism and Green Care on farm properties may contribute significantly to halting this population decline.

Although there is a clear indication that the relationship between this type of diversification activity and the willingness from the farm parents to accept female succession is real and significant, from a policy perspective, further research is required in two areas. First, little is yet known about the coming effects of increased tourism diversification/Green Care on employment and population figures in rural areas. Analysis in this article has shown that there is an effect, but the magnitude and nature of the changes have yet to be addressed. Second, the question still remains: why are farm property owners involved in farm tourism and Green Care related activities more likely to believe their daughters will take over the farm? One possibility is that, rather than representing a structural pull factor for female successors, the development of a tourism business has been part of a long-term farm strategy for attracting a successor. As researchers have observed in the past, the process of socialisation of successors is a long one and is intertwined with farm development (Fischer 2007). Consequently, recognition that female succession was likely may have lead farmers to engage in a development process from a relatively early stage and, thus, the farm has been effectively constructed for female rather than male succession.

This suggests that Green Care and farm tourism share characteristics that make them more attractive to women than men and that parents are more likely to see their daughters as potential successors when the farm property is connected to such

activities. As observed, conventional food and fibre production are masculine domains in Norway, as they involve practical and technical skills enhanced by training in activities such as handling tractors and other heavy machinery (Brandth 1995, 2002). Consequently, cultural capital in the masculine realm tends to come from fieldwork practices (e.g., Burton 2012), whereas farm tourism and Green Care require skills in service, communication and marketing, skills that are more compatible with women's educational choices (Haugen and Vik 2008; Brandth *et al.* 2010). The result is that the skills and competence required for tourism and Green Care fall outside today's hegemonic masculinity. Consequently, in Norway we are seeing the emergence of new attitudes and approaches to staying on farm properties that break with the traditional understanding of agricultural competence and symbols of good farming.

What we are witnessing, therefore, may be the beginning of a possible third era in Norway, following Almås' (1983) two eras based on shifting push and pull factors. For predominantly economic reasons, the hegemonic maleness on farm properties is increasingly at a disadvantage to new forms of diversification that place greater emphasis on educational competencies that more often correlate with women. This might change the gendered hegemony of power connected to competence (Solheim 2002) and, by that, open space for daughters to be assessed as a potential successor of farm property. One of the main barriers for girls – the parent's belief that the son is the better-suited sole heir – might be crumbling.

However, this outcome is not inevitable. As noted above, agriculture has increasingly been characterised by the loss of female roles in the masculinisation of production activities (Brandth 2002). A reasonable question to ask, therefore, is whether this will happen again with tourism and Green Care. It is possible. As noted by Connell and Messerschmidt (2005) and Campbell and Bell (2000), competencies that contribute to hegemonic masculinity are contextual and mobile.

Thus we may expect the competencies that contribute to hegemonic masculinity to change if there is a change in the mode of production on the farm, both because new activities demand new types of skills and because these changes are likely to attract new types of farmers and farm inhabitants. From this article's analysis, it can be postulated that the third era consists of a reversed pull factor, where the educational needs required to manage a profitable farm have increased and thus, rather than education pulling women out of agriculture, it has begun pulling them back in.

Notes

- ¹ An 'active farm' is in this study a farm that produces conventional farming to a level that fulfils the official requirements for receiving subsidies.
- ² Production subsidies is a blanket term for a range of subsidy schemes for which businesses practising food and fibre based production can apply (Kristiansen 2009).
- ³ Farm properties included in the *Agricultural Property Register* are properties with a cultivated area of at least five hectares, or at least 25 hectares of other land, for example forest <<http://www.ssb.no/laeiby/tab-2011-06-20-02.html>>.
- ⁴ The independent variables were tested for multicollinearity, and it became clear that none of the variables had a level of tolerance below 0.5. This means that multicollinearity is not a problem for the model and that the lack of significance is not due to multicollinearity.

- ⁵ This means that the coefficients for the three dichotomous variables for the type of farming system are interpreted as ‘effects of being involved in this type of industry rather than not being involved in it – otherwise, the same’.
- ⁶ Since the education variable is at a nominal level, we have constructed a dummy variable for each level of education, and are using the ‘education at university/college over 4 years’ as a reference category. This means that the B coefficients show the degree and direction to which other educational levels differ from the reference category. The regression analysis shows that the connection between the farm property owners’ level of education and the dependent variable is not unambiguous or linear, but the tendency is for a higher level of education to increase the probability that the daughter will take over.
- ⁷ Transformation into probability is according to the following formula: $P(Y = 1) = 1/(1 + \exp(L))$, where $P(Y = 1)$ is the predicted probability that the dependent variable will take the value 1, and L is the Logit.
- ⁸ The predicted probabilities are calculated as follows: when calculating the probability that parents who are involved in farm tourism or Green Care will indicate that their daughters will take over, there is used, as a basis, a respondent who is exclusively involved in this kind of activity in addition to conventional farming (that is, a respondent who is not involved in any other diversified activity). When calculating the probability that parents who are involved in other types of diversified activities will indicate that their daughters will take over, there is used, as a basis, a respondent who is exclusively involved in this kind of activity in addition to conventional farming.
- ⁹ The model would have been even more specific if including interaction terms. For example, the analysis could have illustrated how much the effect of the different kinds of activities varies between respondents who have different levels of education. Figure 2 reveals these patterns to some degree, but this is due to the non-linearity between independent and dependent variables (not interaction effects between the variables of education and type of production). However, interaction terms are chosen to be excluded from the model, because in our case, the benefits in the form of an improved specification of the model do not justify the complicated consequences of interpretation.

Acknowledgement

The author wishes to thank Rob Burton, Katrina Rønningen and Hilde Bjørkhaug for valuable comments on previous drafts of this article.

References

- Almås, R. (1983) *Maskulint og feminint på bygda i dag* Notat no 3 (Trondheim: Centre for Rural Research)
- Almås, R. and M.S. Haugen (1991) Norwegian gender roles in transition. The masculinisation hypothesis in the past and in the future. *Journal of Rural Studies* 7 (1–2) pp. 79–83
- Alston, M. (1998) Farm women and their work: why is it not recognized? *Journal of Sociology* 34 (1) pp. 23–34
- Andgård, A., H. Eldby, M.E. Hillestad *et al.* (2009) *Rekruttering til landbruket. Odelsbarns holdninger til overtakelse av gard* Report no 2 (Oslo: Landbrukets Utredningskontor)
- Barbieri, C., E. Mahoney and L. Butler (2008) Understanding the nature and extent of farm and ranch diversification in North America. *Rural Sociology* 73 (2) pp. 205–229
- Benjamin, C., A. Corsi and H. Guyomard (1996) Modelling labour decisions of French agricultural households. *Applied Economics* 28 (12) pp. 1577–1589

- Bjørkhaug, H. (2012) Exploring the sociology of agriculture: family farmers in Norway – future or past food producers? Pp. 283–303 in D. Ersaga ed., *Sociological landscape: theories, realities and trends* (Rijeka, Croatia: InTech)
- Bjørkhaug, H. and A. Blekesaune (2007) Masculinisation or professionalisation of Norwegian farm work: a gender neutral division of work on Norwegian Family Farms? *Journal of Comparative Family Studies* XXXVIII (3) pp. 423–434
- Bjørkhaug, H. and A. Blekesaune (2008) Gender and work in Norwegian family farm businesses. *Sociologia Ruralis* 48 (2) pp. 152–165
- Blekesaune, A. (1999) *Agriculture's importance for the viability of rural Norway* Report no 8 (Trondheim: Centre for Rural Research)
- Bock, B. (2006) Introduction: rural gender studies in north and south. Pp. 1–15 in B.B. Bock and S. Shortall eds, *Rural gender relations. Issues and case studies* (Cambridge: CABI Publishing)
- Brandth, B. (1995) Rural masculinity in transition. Gender images in tractor advertisements. *Journal of Rural Studies* 11 (2) pp. 123–133
- Brandth, B. (2002) Gender identity in European Family Farming. *Sociologia Ruralis* 42 (3) pp. 181–200
- Brandth, B. and A. Bolsø (1991) 'New' women farmers and their use of technology Paper no 7 (Trondheim: Centre for Rural Research)
- Brandth, B. and M. Haugen (2011) Farm diversification into tourism – what implications for social identity? *Journal of Rural Studies* 27 (1) pp. 35–44
- Brandth, B. and M.S. Haugen (2005) Doing rural masculinity – from logging to outfield tourism. *Journal of Gender Studies* 14 (1) pp. 13–22
- Brandth, B. and M.S. Haugen (2007) Gendered work in family farm tourism. *Journal of Comparative Family Studies* XXXVIII (3) pp. 379–393
- Brandth, B. and M.S. Haugen (2010) Doing farm tourism: the intertwining practices of gender and work. *Signs. Journal of Women in Culture and Society* 35 (2) pp. 425–446
- Brandth, B., M.S. Haugen and A. Kroken (2010) *Farm tourism: a question of gender and competence?* Paper no 1 (Trondheim: Centre for Rural Research)
- Brunborg, H. and M. Tønnessen (2013) *Befolkningsutviklingen. Økonomiske analyser 2/2013* (Oslo: Statistics Norway)
- Budsjettnemda for jordbruket (2012) *Totalkalkylen for jordbruket. Jordbrukets totalregnskap 2010 og 201. Busjett 2012* (Oslo: Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF))
- Burton, R.J.F. (2004) Seeing through the 'Good farmer's' eyes: towards developing and understanding of the social symbolic value of 'productivist' behavior. *Sociologia Ruralis* 44 (2) pp. 195–215
- Burton, R.J.F. (2006) An alternative to farmer age as an indicator of life-cycle stage: the case for a farm family age index. *Journal of Rural Studies* 22 (4) pp. 485–492
- Burton, R.J.F. (2012) Understanding farmers' aesthetic preference for tidy agricultural landscapes: a Bourdieusian perspective. *Landscape Research* 37 (1) pp. 51–71
- Bye, L. (2009) How to be a rural man: young men's performances and negotiations of rural masculinities. *Journal of Rural Studies* 25 (3) pp. 278–288
- Campbell, H. and M.M. Bell (2000) The question of rural masculinities. *Rural Sociology* 65 (4) pp. 532–546
- Connell, R.W. and J.W. Messerschmidt (2005) Hegemonic Masculinity. Rethinking the Concept. *Gender and Society* 19 (6) pp. 829–859
- Daskalopoulou, I. and A. Petrou (2002) Utilising a farm typology to identify potential adopters of alternative farming activities in Greek agriculture. *Journal of Rural Studies* 18 (1) pp. 95–103
- Daugstad, K., K. Rønningen and B. Skar (2006) Agriculture as an upholder of cultural heritage? Conceptualisations and value judgements – a Norwegian perspective in international context. *Journal of Rural Studies* 22 (2006) pp. 67–81

- Eldby, H. (1997) *Rekruttering til landbruksnæringen* Report no 3 (Oslo: Landbrukets utredningskontor)
- Emanuelson, B. (2010) *Feige utflyttere*. Chronicle in *Aftenposten* 08.11.2010
- Farstad, M. and R. Heggem (2008) Like barn leker best? Om mannlige bønders holdninger til kvinner i landbruket. Pp. 85–102 in R. Almås, M.S. Haugen, J.F. Rye et al. eds, *Den nye bygda* (Trondheim: Tapir Academic Publisher)
- Fischer, H. (2007) *Succession on Scottish family farms: socialisation processes and the construction of farmer identities*. Unpublished PhD Thesis (Aberdeen: University of Aberdeen)
- Forbord, M. (2013) *Drivers of change in Norwegian agricultural land control and the emergence of rental farming*. Paper presented on Expert on Structural Change Workshop. September 18–20, 2013, Bonn, Germany
- Førde, A. (2004) *Svaler som gjer nye somrar. Kreative kvinnepraktiser i provencalsk og nordnorsk landbruk* (Tromsø: Institutt for planlegging og lokalsamfunnsforskning)
- Gjerdåker, B. (2001) *Til odel og eige. Odels- og åsetesrettane gjennom eit millenium, med vekt på dei siste 250 åra* Rapport 15 (Oslo: Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning)
- Glauben, T., M. Petrick, H. Tietje et al. (2009) Probability and timing of succession or closure in family firms: a switching regression analysis off farm households in Germany. *Applied Economics* 41 (1) pp. 45–54
- Glauben, T., H. Tietje and C.R. Weiss (2004) Intergenerational Succession in Farm Households: evidence from Upper Austria. *Review of Economics of the Household* 2 pp. 443–461
- Hall, C.M., D.K. Müller and J. Saarinen (2009) *Nordic tourism: issues and cases* (Bristol: Channel View)
- Hamilton, L.C. (1992) *Regression with graphics. A second course in applied statistics* (Belmont, California: Duxbury Press)
- Haugen, M.S. (1998) The gendering of farming: the case of Norway. *European Journal of Women's Studies* 5 (2) pp. 133–153
- Haugen, M.S. and J. Vik (2008) Farmers as entrepreneurs: the case of farm-based tourism. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business* 6 (3) pp. 321–336
- Heggem, R. and H. Bjørkhaug (2006) *Kvinner i landbruket – tilpasning til eller utfordring av en etablert mannlig driftskultur?* Report no 13 (Trondheim: Centre for Rural Research)
- Ilbery, B. (1991) Farm diversification as an adjustment strategy on the urban fringe of the west midlands. *Journal of Rural Studies* 7 (3) pp. 207–218
- Ilbery, B. and I. Bowler (1993) The farm diversification grant scheme: adoption and non-adoption in England and Wales. *Environment and Planning C: Government and Policy* 11 (2) pp. 161–170
- Jervell, A.M. (2002) Tradisjon og forandring – generasjonsskifte som rekruttering til landbruk. Pp. 91–108 in T. Rødseth ed., *Landbruket ved en korsvei* (Bergen: Fagbokforlaget)
- Johannesen, A. (2009) *Introduksjon til SPSS* (Oslo: Abstrakt forlag)
- Kjesbu, E., A. Hegrenes, S.K.P. Rye et al. (2007) *Tilleggsnæringer og annen næringsaktivitet på yrkesmessig drevne gardsbruk* Notat no 9 (Oslo: NILF)
- Kristiansen, B. (2009) *Driftsgranskinger i jord- og skogbruk, Rekneskapsresultat 2009* (Oslo: NILF)
- Langørgen, A. (2007) *Sentralisering – årsaker, virkninger og politikk* Samfunnsspeilet 2 (Oslo: Statistics Norway)
- Liepins, R. (1998) The gendering of farming and agricultural politics: a matter of discourse and power. *Australian Geographer* 29 (3) pp. 371–388
- Liepins, R. (2000) Making men: the construction and representation of agriculturebased masculinities in Australia and New Zealand. *Rural Sociology* 65 pp. 605–620
- Lilleholt, K. ed. (1998) *Knops oversikt over Norges rett. II. Utgave* (Oslo: Universitetsforlaget)
- Logstein, B. (2012) *Trender i norsk landbruk 2012. Frekvensrapport* Report no 7 (Trondheim: Centre for Rural Research)
- Loureiro, M.L. and A.M. Jervell (2005) Farmers' participation decisions regarding agro-tourism activities in Norway. *Tourism Economics* 11 (3) pp. 453–469

- Madsen, E.L., L. Rønning and A. Wiborg (2008) *Generasjonsskifte – utfordringer for gårdsbruk og småbedrifter* Workingpaper 1009 (Bodø: Nordlandsforskning)
- Maye, D., B. Ilbery and D. Watts (2009) Farm diversification, tenancy and CAP reform: results from a survey of tenant farmers. *England Journal of Rural Studies* 25 (3) pp. 333–342
- Melberg, K. (2002) Landbruket som livsform-enlivsstilsanalyse av norske landbrukseiendom. Pp. 67–88 in T. Rødseth ed., *Landbruket ved en korsvei* (Bergen: Fagbokforlaget)
- Ministry of Agriculture and Food (2007) *Handlingsplan for inn på tunet* (Oslo: LMD)
- Morell, I.A. and B. Brandth (2007) Family and gender in the transformation of the countryside. *Journal of Comparative Family Studies* 38 (3) pp. 371–377
- Nilsson, P.A. (2002) Staying on farms: an ideological background. *Annals of Tourism Research* 29 (1) pp. 7–24
- Nusbaumer, M.R. (2011) Rural masculinity and antique tractors: reliving the men in the machines. *Journal of Rural Sciences* 26 (2) pp. 101–125
- Price, L. (2012) The emergence of rural support organisations in the UK and Canada: providing support for patrilineal family farming. *Sociologia Ruralis* 52 pp. 353–376
- Prugl, E. (2004) Gender orders in German agriculture: from the patriarchal welfare state to liberal environmentalism. *Sociologia Ruralis* 44 (4) pp. 349–372
- Ringdal, K. (2001) *Enhet og mangfold* (Bergen: Fagbokforlaget)
- Rogstad, B. and A.M. Jervell (2002) Kvinner i landbruket – status etter 25 år med likestilling etter Odelsloven. Pp. 37–38 in R. Gudem and V. Søyland eds, *Utsyn over norsk landbruk. Tilstand og utviklingstrekk 2002* (Oslo: NILF)
- Rønningen, K., A. Renwick and R.J.F. Burton (2012) Western European approaches to and interpretations of multifunctional agriculture – and some implications of a possible neo-productivist turn. Pp. 73–97 in R. Almås and H. Campbell eds, *Rethinking agricultural policy regimes. Food security, climate change and the future resilience of global agriculture* (Bingley: Emerald Publishing)
- Rygh, O. (2010) *Jeg flytter!* Chronical in Aftenposten 04.11.2010
- Sachs, R.E. (1973) The farmer: an entrepreneur personality? *Sociologia Ruralis* 13 (2) pp. 194–214
- Saugeres, L. (2002a) Of tractors and men: masculinity, technology and power in a French farming community. *Sociologia Ruralis* 42 (2) pp. 143–159
- Saugeres, L. (2002b) The cultural representation of the farming landscape: masculinity, power and nature. *Journal of Rural Studies* 18 (4) pp. 373–384
- Sharpley, R. and J. Sharpley (1997) *Rural tourism: an introduction* (London: International Business Press)
- Sharpley, R. and A. Vass (2006) Tourism, farming and diversification: an attitudinal study. *Tourism Management* 27 (5) pp. 1040–1052
- Shucksmith, M. and K. Rønningen (2011) The uplands after neoliberalism? The role of the small farm in rural sustainability. *Journal of Rural Studies* 27 (3) pp. 275–287
- Solheim, J. (2002) Kjønn, kompetanse og hegemonisk makt. Pp. 110–140 in A.L. Ellingsæter and J. Solheim eds, *Den usynlige hånd? Kjønnsmakt og modern arbeidsliv* (Oslo: Gyldendal Norske Forlag)
- Storstad, O. (2007) *Med gården som ressurs. Tilleggsnæringer I trøndersk landbruk* Notat 6/07 (Trondheim: Centre for Rural Research)
- Storstad, O., M. Forbord and R. Almås (2009) *Boplikt i landbruket – bolyst eller botvang?* Report no 2 (Trondheim: Centre for Rural Research)
- Thorsen, L.E. (1993) *Det fleksible kjønn – mentalitetsendringer i tre generasjoner bondekvinner 1920–1985* (Oslo: Universitetsforlaget)
- Tveite, S. (1959) *Jord og gjerning. Trekk av norsk landbruk i 150 år* (Oslo: Det Kongelige selskap for Norges Vel 1809–1959)
- Vesala, H.T. and K.M. Vesala (2010) Entrepreneurs and producers: identities of Finnish farmers in 2001 and 2006. *Journal of Rural Studies* 26 (1) pp. 21–30

- Vik, J. and G. McElwee (2011) Diversification and the entrepreneurial motivations of farmers in Norway. *Journal of Small Business Management* 49 (3) pp. 390–410
- Walford, N. (2003) A past and a future for diversification on farms? Some evidence from large-scale, commercial farms in south east England. *Geografiska Annaler B* 85 pp. 51–62
- Wheeler, S., H. Bjornlund, A. Zuo *et al.* (2012) Handing down the farm? The increasing uncertainty of irrigated farm succession in Australia. *Journal of Rural Studies* 28 (2012) pp. 266–275

Reidun Heggem

Centre for Rural Research

University Centre Dragvoll

7491 Trondheim

Norway

Department of Sociology and Political Science

Norwegian University of Science and Technology, NTNU

7491 Trondheim, Norway

e-mail: Reidun.Heggem@Rural.no

Paper IV

Artikkel 4

«Succession – between sense and sensibility»

Heggem, R. (2014): Til vurdering i Sociologia Ruralis

Succession: Between Sense and Sensibility

Reidun Heggem

Abstract

This paper analyses individual-level quantitative and qualitative data on farmers' attitudes toward farm succession in Norway. Most transfers of agricultural properties are regulated by the Allodial Act, which gives the firstborn child the right to take over the farm. The Act is under pressure because it is perceived as an archaic way of determining intergenerational succession and as contradicting prevalent ideals of personal freedom, economic rationality, and progress. This paper asks the question: How do Norwegian farmers regard the Allodial Act when recruitment to agriculture is slow and the larger society is undergoing detraditionalization? The answers show a complex ambivalence among Norwegian farmers toward the pattern of farm succession embodied in the Allodial Act that expresses a conflict between sense and sensibility.

Introduction

The situation in the Norwegian agricultural sector resembles that in most of the developed countries of the OECD region: the numbers of farms and farmers have fallen significantly (SSB 2013). Farmers' average age is high (52 years) (Logstein 2012), and few secondary school students are concentrating in agriculture and natural resources. Since the profitability of farming has been declining, people have good reasons for leaving or not entering the field (Eldby 1997; Jervell 2002; Rogstad and Jervell 2002; Rødseth 2002; Fischer 2007; Andgård, Eldby, Hillestad and Klem 2009). In the worst scenario, the most talented and dynamic farmers would depart, and the most knowledgeable and creative young

people would choose not to pursue farming. Agriculture would be left to those who have the least potential for developing it and those who cannot find any way to leave it.

In Norway the Allodial Act regulates most transfers of agricultural property. This ancient legal framework, which dates back to the eleventh and twelfth centuries (Gjerdåker 2001), gave the eldest son the right to take over the farm. If the firstborn son decided not to take up his right, then it passed to the next younger son, and so on. The Allodial Act has been revised several times. Firstborn daughters have had the same rights as firstborn sons since 1974, and in 1986 adopted children were granted the same rights as biological children (Daugstad 1999). Still, the transfer of the farm from father to son remains most common (Jervell 1999; 2002; Price 2012). For many people, the Allodial Act means that being born on a farm carries a duty to succeed to the land (Daugstad 1999; Lønning 2000). The Allodial Act is under pressure because it is perceived as an archaic way of determining intergenerational succession and as contradicting prevalent ideals of personal freedom, economic rationality, and progress (Gjerdåker 2001).

In rural social research, farming identities and the succession process are said to be shaped by a tangible and to some degree fixed ‘traditionality’ (Bryant 1999) embedded in socio-affective relationships (Siverts 1979; Daugstad 1999; Riley 2011; Kuehne 2013) and socio-cultural practices (Sletten 2004; Vanclay 2004; Fischer 2007; Kuehne 2013). This paper follows Edward Shils’s (1981) definition of ‘tradition’ that refers to patterns of values, attitudes, and practices that are transmitted from one generation to the next. Lia Bryant defines traditional Australian farms as “typified by family ownership, family labour, a past family connection to farming and usually inherited or partly inherited property from father to usually eldest son, the male head of household as farmer with farming skills past from father to son and a reliance on livestock and grain” (Bryant 1999, p. 257). Using the same definition, Geoff Kuehne points out that the power of tradition makes the decision to be a farmer less a matter of conscious choice than a destiny (Kuehne 2012, p. 204). Gasson and Errington find that “farmers were socialized into the role and internalized the values of farming . . . at an early age” (1993, p. 91). The ‘values of farming’ and the identity of ‘farmer’ have been connected to a productivist or agrarian ideology (Bryant 1999; Burton 2004) that land should be used to its full potential (Egoz et al. 2001). Productivist ideology emphasizes individualism, hard work, and utilitarianism (Barclay et al. 2007), increasing yields, and

maintaining an attractive landscape (Siverts 1979; Wilson 2001; Burton 2004). Several researchers see traditionality as connected to a productivistic practise as well as socio-affective and socio-cultural relationships, especially *family* and *socialization* based on growing up on a farm.

In contrast, modern society is often characterized by a process of detraditionalization though which individuals become less dependent on family, local communities, and informal rules and focus more on logical reasoning and reflection (Giddens 1997). Many social scientists see detraditionalization as the central feature of contemporary life (Beck 1992; Giddens 1997; Beck and Beck-Gernsheim 2002). Only a few social scientists have scrutinized the extent to which detraditionalization has occurred in rural society, particularly among farmers (for example, Bryant 1999; Brandth 2002; Haugen, Brandth and Follo 2014). To what extent do values connected with family and tradition still count for farming?

This paper analyses individual-level quantitative and qualitative data on farmers' attitudes toward farm succession. How do Norwegian farmers regard the Allodial Act when recruitment to agriculture is slow and the larger society is undergoing detraditionalization?

After considering current theories of detraditionalization, I discuss the Allodial Act in depth and analyse the survey and interview data we collected on farm succession. This empirical research demonstrates that farmers are ambivalent about the Allodial Act and vacillate between reflexivity, which leads them to criticize it, and internalised dispositions, which move them to support it.

Change and continuity in modern society

According to Anthony Giddens (1997), modernity is to be understood as a break with tradition. He describes detraditionalization as a process of liberation for the individual when traditional ways of life can no longer be counted on (Brannen and Nilsen 2005). Tradition legitimates institutions, rituals, and commonplace actions (Giddens 1991). What Ulrich Beck calls the risk society and Giddens calls late modernity begins at the end of tradition, that is, with the absence of prescriptive certainty in daily life. People have to explain and justify their actions with rational arguments rather than following customary ways (Brannen and Nilsen 2005). More specifically, Giddens defines detraditionalization as the 'evacuation' or emptying

out of contexts of action rooted in origin or place (Bryant 1999, p. 243). Social bonds must be made, rather than inherited from the past (Giddens 1990).

Beck describes individualization as the central cultural impulse in a risk-based society; individuals can no longer count on the support networks that existed in the past (Beck 1997b). According to this theory, tradition, family, and informal rules no longer guide peoples' actions or carry much explanatory power (Giddens 1991, 1997; Beck 1997a, 1997b; Beck and Beck-Gernsheim 2002; Krange and Øya 2005). "Because of individualization we are living with a lot of *zombie categories* which are dead and still alive" (Beck and Beck-Gernsheim 2002, p. 203). People stand in a free and unrestrained relation to the social and cultural context in which they conduct their lives.

According to Bryant, agriculture appears to be marked by a chipping away of traditional occupational identities and an increasing complexity and diversity in ways of farming and understandings of the self (1999, p. 256). For example, owners of agricultural properties who break with productivism by diversifying their operations show a greater willingness to encourage the allodial girl to take over the farm (Heggem 2014b). Moreover, women who because of their gender are not eligible for the traditional identity of farmer but display unconventional kinds of competence are able to modify patriarchal structures enough to make room for female farmers (Riley 2011; Heggem 2014a).

For many sociologists, the main problem with detraditionalization and individualization theory is that it fails to explain stability (Krange 2004; Aarseth 2009). Recent research has demonstrated a substantial degree of stability in people's attitudes and actions. In agriculture we see a stubborn resistance to change in the face of challenges to traditional notions of 'the farmer' (Shucksmith 2002; Burton 2004; Price 2010, 2012). A deeply rooted sense of identity, the social values ascribed to farming, and the cultural script of maintaining the family farm against all odds make changing types of production or leaving farming entirely a very difficult decision (Kuehne 2012). Farming is not simply a technical activity; it is embedded in socio-affective relationships and socio-cultural practices that are bound to tradition, obligation, and family (Bryant 1999; Daugstad 1999; Vanclay 2004; Price 2012; Kuehne 2013). In Norway, the farm succession process has remained consistent with aspects of such affective and cultural values and practices. In contrast to the 'do-it-yourself' biography of

modern societies (Beck and Beck-Gernsheim 2002, p. 3), tradition has a binding, normative character (Giddens 1991, p. 145)—that is, it carries an element of morality. Through his or her socialization, upbringing, and internalization of values, an allodial child learns a set of rules, ideas, and ideals about ‘how things should be’. These values and ideals become established in a feeling of duty and moral responsibility (Daugstad 1999).

Bourdieu tries to capture this set of rules, ideas, and ideals in the notion of the habitus, which flows from the process of socialization. This acquired disposition is internalized through early, pre-reflexive experiences (Bourdieu 1999). In the development of the habitus, zombie categories significantly influence both identity and practice. As a durable and socially differentiated system of dispositions, the notion of habitus is useful to explain why we do what we do (Schucksmith and Herrmann 2002, Bjørkhaug 2006). The strategies people adopt are constantly renewed but remain within the structural limits that define them (Bourdieu 1999, p. 144). Habitus suits Shils’s (1981) definition of tradition that sees tradition as patterns of values, attitudes and practices that are transmitted from one generation to the next. Mark Schucksmith and Vera Herrmann suggest that farmers’ dispositions to act change only gradually (2002, p. 40). The concept of habitus enables us to formulate a social explanation of farmers’ reluctance to adjust their practices and attitudes in response to changing circumstances and to predict how different groups of farmers adapt to change (Shucksmith 2002).

The Allodial Act

Allodial land is family land—that is, land that belongs to successive generations in a kin-group. It has held a special position in Norway since ancient times (Daugstad 1999) and was reaffirmed by the country’s 1814 constitution. Allodial law was originally associated with particular plots of land on farms but gradually came to encompass all real estate on farms with allodial land. Directly translated, allodial lands are the best and most fertile (Forbord 2006). Over time, the Allodial Act has perpetuated family ownership of land and kept it in the hands of those who learned to farm through practical experience. The Allodial Act has also prevented individual families or speculators from accumulating too much land (NOU 2003).

According to historian May-Brith Ohman Nielsen, the stability of the legal and political conditions that constituted farming communities were extremely important in Norway. Allodial rights were both the foundation of the economic and social structure and a powerful symbol of farmers' privileged position and special status in society (Nielsen 1997, p. 22). Farmers' sense of family encompassed intergenerational solidarity. Family ties were the most important bonds in farmers' social safety net. Rural youth were motivated to stay in the countryside because of their loyalty to the family farm and the generations who came before them. Parents received little help with farm work from children who had moved away in their youth (Nielsen 1997, p. 107).

The Norwegian Farmers' Union tried to develop and propagate the idea that there was a common 'farmers' view' across the country, a shared moral understanding that farmers developed through their work on the land and was strengthened by the mentality they inherited from their forebears. Being from a farming family meant belonging to a separate culture with its own ways of thinking and with values that were so fundamental to the individual that farmers' children took these ideas with them even when they moved away (Nielsen 1997, p. 116). This portrait resembles Beck's definition of the pre-industrial family: members' activities were closely coordinated and subordinated to a common goal within a 'community of need' held together by an 'obligation of solidarity' (Beck and Beck-Gernsheim 2002, p. 88). According to Frode Flemsæter and Gunhild Setten, "ownership of smallholdings appears to be considered as on behalf of an ancestral or transgenerational family," and perceived obligations for past, present, and future members of the kin-group are major factors in succession decisions (2009, p. 65). Anthropologist Gunnlaug Daugstad (1999) found that those who took over farms on the basis of their allodial rights were regarded positively by people in the neighbourhood, as well as by their parents. These conclusions are in accordance with Giddens's (1991) focus on the normative character of traditional practices.

This study focuses on farmers' attitudes toward the Allodial Act. Do farmers assess farm succession as a choice that is made by individuals who are free from the zombie categories of family and tradition, or do traditional elements of the farmer habitus continue to figure in the process of succession?

Data

The analyses presented in this paper are based on material from two different sources: quantitative data from a survey of those who hold farm property in Norway; and qualitative interviews with 28 farmers¹ of both genders and a range of age groups who conduct various forms of agricultural production at different scales.

In previous quantitative studies, researchers have tended to use the *Agricultural Production Register* to investigate recruitment to farm properties (Eldby 1997; Kjesbu, Hegrenes, Rye, Sjelmo and Stokke 2007; Andgard et al. 2009). This register covers only farm properties that have applied for and are eligible for production subsidies². Since these subsidies are given only to farmers who are involved in conventional farm production with a certain size or value, the Agricultural Production Register is limited in its ability to identify other activities on farm properties. As the proportion of income from farm diversification grows and becomes a key incentive to succession, access a broader sample of farm property owners is increasingly important. The sample for the quantitative data used in this study was drawn by Statistics Norway from the national *Farm Property Register*³ of all 189,280 farm properties (Storstad, Forbord and Almås 2009), including those that receive no production subsidies but could be involved in activities other than conventional food and fibre production. As approximately 4000 farms exit the Agricultural Production Register annually, the Farm Property Register provides a more complete and accurate picture of the condition of agricultural communities in rural Norway. Analyses in this paper are based on data from a questionnaire survey conducted by the Norwegian Centre for Rural Research in 2008, which had a response rate of 42 percent. As this study is concerned with attitudes toward farm succession, cases in which the respondent lived off the farm were excluded, leaving a total of 2,289 farms.

The 28 interviews were conducted in nine municipalities in Norway that were selected on the basis of the main production types (vegetables, grain, dairy, animal husbandry) that are due to differences in the environment (coastal, inland, mountain). Their distance from large centres of population or towns was also assessed. A one-page questionnaire prepared by the researchers was sent out to farmers selected by the Agricultural Office staff. By filling out the form and indicating their interest in an interview, the informants consented to be telephoned to make an appointment for an interview. Approximately 40 forms were sent out

in each municipality, and the response rate was good (between 30 and 50 percent). The questionnaire asked for information about the farmer's gender and age, as well as the main type and scale of production. We did not aim to create a group of informants that comprised a statistically representative sample of Norwegian farmers, but rather one that included a variety of farms and farmers. We therefore chose a strategic and purposeful selection method (Johannessen, Tufte and Christoffersen 2002; Patton 1990). The objective of the qualitative interviews was to explore aspects of farmers' views on the Allodial Act in the light of their common desire to recruit the best farmers. Most interviews were conducted with the principal farmer alone, but in some cases a partner or spouse was also present.

The Allodial Act and farmer identity

The focus in this paper is farmers' attitudes toward and their relationship to the Allodial Act in the light of a supposedly increasing detraditionalization. In the survey they were asked whether they thought that the Allodial Act should be maintained. Just over half of the farmers (58 percent) said that the Allodial Act should be maintained, and between a quarter and a third (27 percent) said that it should be eliminated, while the rest (15 percent) had no opinion.

We have seen that habitus might explain resistance to adjustment amidst changing circumstances. How are farmers' senses of identity connected to their attitudes toward the Allodial Act? The three main sets of characteristics found among farmers who favoured the maintenance of the Allodial Act suggest that they were influenced by traditional values connected both to the farmer and the farm: 1) productivistic ideology and practice; 2) connection to the farm through family bonds; and 3) considering themselves to fit into the traditional definition of a farmer. At the same time, those farmers who did not want to maintain the Allodial Act showed distinct tendencies toward detraditionalization.

Table 1. Approval of the Allodial Act and characteristics of the farmer and the farm

Approval of Allodial Act	Gender**		Applied for subsidies?*		Farm Income*			
	F	M	Yes	No	<50	50-149	150-299	300<
Yes	59 (246)	62 (1039)	67 (793)	55 (540)	58 (711)	66 (285)	73 (176)	59 (102)
No	23 (94)	26 (433)	23 (268)	28 (273)	27 (336)	23 (100)	17 (40)	30 (52)
DK	19 (77)	12 (205)	11 (125)	17 (167)	15 (189)	11 (26)	11 (26)	11 (18)
Total	<i>101</i>	<i>100</i>	<i>101</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>101</i>	<i>100</i>
N	417	1677	1186	980	1236	431	242	172

*Significant at 0.001 level **significant at 0.005 level

Approval of Allodial Act	Area (in decares)*				Production		
	<20	20-99	100-499	500<	Farmed	Leased out	Lying fallow
Yes	48 (158)	61 (585)	68 (444)	59 (19)	68 (686)	58 (378)	47 (65)
No	34 (112)	26 (253)	21 (139)	31 (10)	21 (213)	27 (177)	26 (36)
DK	17 (57)	13 (127)	10 (68)	9 (3)	11 (111)	15 (101)	26 (36)
Total	<i>99</i>	<i>100</i>	<i>99</i>	<i>99</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>99</i>
N	327	965	651	32	1010	656	137

*Significant at 0.001 level **significant at 0.005 level

We see from table 1 that men were both more positive and more negative toward the law, while women were more uncertain about it. Those who had applied for subsidies were more positive toward the law than those who had not. We also found more or less linear correlations between farmers' attitudes toward the law and characteristics connected to income, farm size and how active they were in farming the land; the more income they earned from the land, the more area they owned, and the more actively they farmed, the more positive were their attitudes toward the law⁴. In other words, farmers who exhibit a productivist habitus were more in favour of the Allodial Act, whilst farmers who had little income from the farm, only few decares of land, and were either renting it out or allowing it to lie fallow and thus were not in the production register were more open to phasing out the Allodial Act.

Second, farmers favoured or disapproved of the maintenance of the act based on their family connection to the farm.

Table 2. Approval of the Allodial Act and connection to the farm through family ties

Approval of Allodial Act	Took over the farm on their own allodial right*		Feel a duty to farm*		Grew up on the farm*		Connection to the farm through family*	
	Yes	No	Yes	No	Yes	No	Yes	No
Yes	67 (1114)	43 (217)	67 (417)	59 (905)	65 (991)	53 (372)	62 (894)	41 (85)
No	22 (364)	37 (188)	21 (127)	28 (425)	22 (340)	32 (220)	24 (349)	41 (84)
DK	11 (190)	20 (104)	12 (77)	14 (213)	13 (196)	15 (106)	14 (195)	18 (37)
Total	100	100	100	101	100	100	100	100
N	1668	509	2177	621	1543	2164	1438	206

*Significant at 0.001 level **significant at 0.005 level

As table 2 shows, there is a clear and significant connection between family ties to the property—through having taken over the farm on the basis their own allodial right, grown up on the farm, or another kin-based connection to the farm—and a desire to maintain the Allodial Act. A feeling of obligation to farm is also connected with approval of the law. This is in line with Gasson and Errington (1993) that claims that because of the fact that most farmers are born into farming and socialized into the role of a farmer through family at an early age, they do not have a conscious approach to becoming a farmer.

Third, farmers’ attitude toward the maintenance of the act depends on how they relate to a ‘farmer’ identity.

Table 3. Approval of the Allodial Act and sense of identity as a farmer

Approval of Allodial Act	Do you see yourself as a farmer?*			Do you fit in to the traditional definition of a farmer?*		
	No	Yes and No	Yes	Yes	Yes and No	No
Yes	55 (475)	64 (273)	68 (551)	68 (436)	65 (211)	56 (589)
No	30 (264)	25 (107)	20 (165)	21 (137)	24 (79)	26 (527)
DK	15 (132)	10 (44)	12 (96)	11 (69)	11 (35)	15 (264)
Total	100	101	101	100	100	100
N	871	424	812	642	325	1060

*Significant at 0.001 level **significant at 0.005 level

Farmers support the Allodial Act because they define themselves as farmers and think that they fit the traditional definition of the occupation. Most of those who did not want to maintain the Allodial Act did not see themselves as farmers, and even more felt that they did not fit into the traditional definition of a farmer. Significantly, women were much more likely than men to see themselves as not fitting into the traditional definition of a farmer, which suggests the persistence of the patriarchal lineage that previously determined farm succession.

The complex relationship between sense and sensibility

We turn to the qualitative data to probe the reasoning that lay behind the answers given in the survey. The analysis that follows explores farmers' own understandings of the meanings of the Allodial Act in general and in their own lives in particular. In interviews, they articulated several distinct but complex lines of thought, and many expressed significant ambivalence.

The Allodial Act as an unpleasant 'reminder of the past'

While many respondents wanted to maintain the Allodial Act, many of those who were critical of it regarded it as a holdover from the past that should be replaced. A man in his mid-forties expressed a common viewpoint:

The Allodial Act is becoming old fashioned. It was hard enough before, but taking over and running a farm today is so demanding. Those who had allodial rights before didn't give a damn about education. They knew most of what they needed to take over the farm, but that's not good enough today; you need to understand finances, you need to understand technology, and you need to have some level of education. So if you look at it like that, the Allodial Act doesn't really mean anything anymore.

A man in his late fifties who shared this sentiment described how he and his wife would put it into practice:

It has outplayed its role a long time ago, it should be wind up tomorrow. It has had its mission, I realize that. We are going to do the following, I think: when we realize that a decision needs to be taken, we will send a letter to all our kids that they either have to signal that they are willing to take over the farm or to disclaim their allodial right.

These two farmers thought that the Allodial Act does not take into account the new demands placed on farmers today. The knowledge and skills that successors gained by practical experience on their parents' farm are no longer sufficient. By devaluing formal education, the Allodial Act has left successors unprepared to meet the demands of modern technologies and shifting markets.

As Norwegian agriculture has been modernised, some farmers believe, institutions such as the Farmers Union are preventing further development. A man in his early forties said:

The Farmers' Union is far too conservative. I have to say that we're a bit more radical here in the municipality. I feel it. We're a bit more ahead. There are too many cows (small laugh). Not to be too negative, but I think it's been a bit backward. For example, in relation to the Allodial Act, it's absolutely terrible. It doesn't really have anything to do with the Farmers' Union, but it does have something to do with the Farmers' Union's members. . . . It's too backward. The Allodial Act should have been abolished a long time ago, if you ask me. Because it's just obsolete.

The Farmers' Union has continued to support the Allodial Act. The consultative statement it made in connection with the 2003 White Paper (NOU 2003, p. 26) argued: "It is as important to maintain Allodial now as it ever was, because it is an expression of the long-term and personal ownership of agricultural resources. The Allodial Act also prevents agricultural land from becoming a common commodity and target for speculators." This position is in line with Nielsen's (1997) analysis of the construction of a common 'farmers' view' across all parts of the country as a means for motivating rural youth to stay in the countryside out of loyalty to the family farm and the generations before them. One respondent saw the members of the Farmers' Union as too conservative in their desire to keep young people in the community by appealing to their loyalty or playing the conscience card.

Farmers who oppose the continuation of the Allodial Act believe that the tradition of handing the farm down in the family is having a restrictive effect on the continuing modernisation of agriculture, which is essential for its future development. A man in his forties who bought the land he farms argued that what is most important is not that the land be kept by the children but that active farming be carried on. In his view, we should rejoice

when the work of a lifetime is maintained by another farmer, rather than the land being allowed to go out of production when it is inherited by children who do not choose to farm it.

I hope that agriculture moves on a bit more. . . . It's really very sad, those traditions, but they're spoiling things a bit for agriculture. Yes, sometimes it's better to move. Like the man who lived on the farm here before, when he comes up here visiting, he thinks it's great to see that there's stuff going on, there are animals. So it's full of activity, and it's nice for him.

In his view, the fact that someone is running the farm matters more than who is living on the land.

These farmers viewed the traditional pattern of farm succession enshrined in the Allodial Act as the continuation of a past practice that is leading to the stagnation of agriculture. They believe that successors who farm on the basis of their allodial right lack the motivation and skills that successful farming now requires and that the law is a serious obstacle to recruiting better qualified farmers.

Forced into farming

As Daugstad (1999) has shown, holding an allodial right can carry both a self-imposed sense of obligation and strong expectations from others. The reason for retaining the Allodial Act was to strengthen solidarity across generations and to counteract young people's increasing propensity to leave agriculture. The broad social foundation upon which the Allodial Act was based is no longer strong. The sense of intergenerational solidarity that used to be seen as a benefit to agriculture is now experienced negatively as a sense of heavy obligation. Young farmers who are not keenly interested in farming will not be good farmers. A man in his mid-fifties explained:

If someone buys a farm, they have to do it of their own free will. It could be that there are lots of people who feel obligations in relation to the Allodial Act. At any rate, it's a fact that there are lots of people who have felt the obligation so strongly that they've taken over the farm, when they really shouldn't have. I think there are many examples of people with the wrong qualities or not enough interest taking over around here. It should be people who are interested and have a feeling for it who get into farming. It shouldn't be out of duty.

Another said:

My attitude is that when you are going to run a farm today, then you have to be genuinely interested, so that the interest is what leads you to take over the farm, and not other people so that it becomes a duty.

These farmers think that children who lack the requisite interest and motivation are taking over farms because of the Allodial Act, or at least the feelings that they link to the Allodial Act. In consequence, people with the wrong qualities are entering agriculture.

A woman in her mid-fifties who shared this view emphasized that farming out of a sense of obligation can lead to a lack of pride in the work.

Some of those who *have* to take over might not really want to, and there are lots of them, boys or girls with allodial rights, who feel they have to take over. You can't think that they take pride in it, if they're not really interested in it.

She believed that farmers would take more pride in their profession if they chose it freely and independently; they would be more self-confident and committed to being successful.

These farmers discussed the Allodial Act as having a negative influence on recruitment, with young people being forced into the industry out of a sense of duty. Farmers also discussed what they regarded as other deplorable consequences of this form of succession.

*'A new broom sweeps clean'*⁵

Some respondents perceived the Allodial Act as not only forcing firstborn children into agriculture but also as preventing others who are more motivated and interested and, therefore, more likely to succeed from becoming farmers. The Allodial Act's stipulation that the successor must be a family member means that others are excluded from farming and that it is more important who takes over the farm than someone farms the land. A man in his mid-fifties expressed this view:

No, I think the Allodial Act has made things difficult, and you've had people with allodial rights not being the least interested in taking over the farm, while there have been others who've had to stand on the sidelines who would have really like to run it. It should have been a bit more liberal in that respect.

A man in his mid-thirties worried about those who are shut out of agriculture:

The Allodial Act is a difficult subject; I don't feel that it should apply so much anymore. There are certainly a lot of people in this country who might like to run a farm, but don't have any kind of connection to a farm and can't get in.

The allodial Act is seen as an obstacle to young people who want to farm but lack an allodial right.

A woman in her late forties expressed a positive attitude toward new people who have bought farms in her community:

They are mostly allodial farms, but we also have some people who've come from miles away and bought a farm. They bought something that was half ruined, but they built it up, and they work hard and don't give up, and make something of it. I think it's amazing.

The 'new brooms' bring something positive to the community; people who choose the profession of their own free will are determined to build up the farm operation rather than merely carrying it on. Farmers who criticized the Allodial Act thought that it closes off opportunities; young people who farm out of a sense of duty take up places that could be offered to young people who want to farm but are unable to do so because they are not the firstborn children of farm owners.

Ambivalence and zombie categories

Farmers' main concern about the Allodial Act is that it represents an obsolete tradition that obstructs the recruitment of skilled and knowledgeable farmers. Alongside this argument, however, farmers articulated an opposing argument that emphasizes the positive values and feelings that are attached to a family farm. Strikingly, both those who did and those who did not support its maintenance expressed this attitude.

A woman in her early forties who took over her parents' farm described her decision-making process:

I see things like this because of the farm I come from, it's a big, old farm. I remember in the mid-1980s, when my dad said that now someone had to decide. Then I thought that if there wasn't anybody else, then I'd have to do it, even though I wasn't qualified to run the farm. And that's been a bit misunderstood. Because I can't imagine the farm going out of the family. It's about feelings. I understand that people who come from old family farms feel that way. I understand them.

This farm daughter let her feelings prevail, even though she initially did not consider herself competent to farm. She recognized the apparent paradox in her statement.

Other farmers had similar reflections. A man in his mid-thirties affirmed that emotions are an important part of the decision to take over the farm:

In one sense the Allodial Act is an obstacle, but I think it's a very emotionally loaded issue, the Allodial Act. If our home farm had been sold on the free market and there hadn't been an allodium on the farm, then I think I would have had a totally different feeling if I had come back here to visit later. It depends a bit on who would have bought the farm, and if I had still been living nearby as a neighbour.

These feelings are connected to a desire or a sense of duty to carry on the farm from one generation to the next. In speaking this way, farmers positioned themselves between the past and the future. One farmer used an idiomatic expression to convey his determination not to be the last of his lineage on the land, which would obliterate the family name in that place:

Yes, it's funny, I just don't want to be 'ættens øde'. I have had this farm for many years . . . and despite everything it is the property that . . . I think of my son and their possibilities. . . .

It may be a bit old fashioned, but it is respect for what my father, grandfather, great-grandfather, and the generations before have built up. You know all the human battles that lie behind it; they have done a huge job. So I think it is wrong that you . . . that maybe the effort made by several generations is rejected. . . .

This commitment to the farm involves not only keeping faith with previous generations but also passing it on to the next.

Moreover, it means leaving the farm in better shape than it was when they took it over. Two farmers expressed this perspective with particular clarity:

You really want to bring the farm further than it was when you yourself took over. So that your children can have an easier life as a farmer and have something to be proud of. The thought is that you are supposed to leave the farm in better shape than it was before.

I see it as my task to leave the farm to the next generation in better shape than when I took over the farm. If I have put the farm in better shape than it was, then it will have value for my kids, no matter what.

All these farmers were torn between the family's emotional attachment to the land and the rational allocation of land among potential farmers. A farm is not merely a physical place; symbolically, it is a gathering point for living relatives and ancestors. The farmstead has a history or 'biography' (Daugstad 1999). Farm succession is about more than engaging in agriculture as an enterprise.

Conclusion

In light of the sweeping social changes associated with detraditionalization, we might expect that an institutional regulation which reflects and reinforces strong ties to family, tradition, and moral obligation (all of which are deemed zombie categories) might be perceived in a negative way. Yet we found that more than half of the Norwegian farmers surveyed wanted the Allodial Act, which restricts farm succession to the lineage, to be maintained. Those who expressed the most positive attitudes toward it practiced productivist farming, receiving subsidies, garnering more income, cultivating larger-scale operations on more land, and engaging in the conventional production of food and fibre. At the same time, they were tied to the farm emotionally, either by growing up there or through a family connection. Negative attitudes toward the Allodial Act were more often held by those who either did not see themselves as farmers or felt that they did not fit the traditional definition of a farmer. It seems clear that the Allodial Act is associated with traditional farmer identities and practices.

In the interviews, some farmers said that they considered the pattern of farm succession by the firstborn child outdated because it reproduces traditional values that are no longer relevant to success in agriculture. They claim that the law can lead to succession by unmotivated farmers with inadequate expertise and constitute an obstacle to the recruitment of better qualified farmers. But a powerful counter-argument connected with feelings, kinship, and the intergenerational nature of family farm also arose. However strongly they expressed all these views, farmers voiced considerable ambivalence.

Clearly, Norwegian farmers today are acutely aware of the tensions between ‘tradition’ and ‘modernity’ as they consider the issue of farm succession. They share some of the larger culture’s attitude toward tradition as based on ignorance and as conservative or even backward-looking (Shils 1981; Oestereicher 1982; Giddens 1990). But they also affirm an emotional attachment to the family farm and a sense of moral responsibility for its continuation. These zombie-categories are very much alive and function as a guide to action. For farmers, the fundamental question is whether the Allodial Act facilitates succession by those who are best prepared to sustain agriculture into the future.

On the one hand, the Allodial Act has helped to perpetuate family farming as both ideology and practice, limiting speculation in the land market and preventing the expropriation of family farmers. On the other, it has allowed firstborn children to continue farming by inertia and prevented eager and expert would-be farmers from gaining access to agricultural land. Most seriously, it has meant that once-productive farms are turned into summer cottages and land that is not leased to nearby farmers lies fallow or is abandoned. As Flemsæter and Setten have pointed out, “upholding [the] land-kin [tie] might entail substantial changes in the physical environment through decay of buildings and re-growth”, and that “kinship seems to be so deeply rooted in people’s minds that even abandoning a property for decades can be morally justified” (2009, pp. 66-67). Those who seek primarily to sustain agriculture believe that this tight linkage of lineage with land no longer serves its intended purpose.

In the face of this situation, some farmers advocate letting well-qualified people who do not have an allodial right to acquire farmland. Perhaps we are seeing the emergence of a detraditionalized farmer habitus in which it is more important that someone actively farms the land than that the land is passed down in the family.

In the end, the law must be adjusted in light of the changing agricultural structures and family relationships. Public policy that is out of synch with emotional bonds and cultural norms is as sure to backfire as policy that does not facilitate the achievement of economic and social goals. In sum, we need to move beyond the either/or dichotomy that bedevils the detraditionalization debate and instead examine the interaction between the static and inherited and the dynamic and reflexive dimensions of contemporary living traditions (Walliss 2001, p. 95). Tradition is not opposed to modernity but both generates and results from it as it undergoes continuous modification (Shils 1981).

In the course of writing the novel *Sense and Sensibility*, Jane Austen starts as though she is favouring one set of answers, but gradually she becomes less certain about whether sense or sensibility should triumph. Her intention was not to debate the relative value of sense and sensibility in good judgment, but rather to demonstrate that both are equally important; striking a balance between reason and passion is vital (Tomalin 1998, s.155). This view is not far from the complex ambivalence expressed by Norwegian farmers toward the pattern of farm succession embodied in the Allodial Act.

Acknowledgement

The author wishes to thank Hilde Bjørkhaug and Grey Osterud for valuable comments on previous drafts of this article.

References

- Andgård, A., H. Eldby, M. E. Hillestad and L. Klem (2009) *Rekruttering til landbruket. Odelsbarns holdninger til overtakelse av gard* Report no 2 (Oslo: Landbrukets utredningskontor)
- Barclay, E., R. Foskey and I. Reeve (2007) Farm succession and inheritance comparing Australian and international trends. In *Farm succession and inheritance comparing Australian and international trends*, 1–78. (Canberra: RIRDC)
- Beck, U. (1992) *Risk Society: Towards a New Modernity* (London: Sage Publications)

- Beck, U. (1997a) *Risikosamfundet—på vej mod en ny modernitet* (København: Hans Reitzels Forlag a/s)
- Beck, U. (1997b) *Risiko og frihet* (Bergen: Fagbokforlaget)
- Beck, U. and E. Beck-Gernsheim (2002) *Individualization* (London: Sage Publications)
- Bjørkhaug, H. (2006) Sustainable agriculture in the Norwegian farmers' context: exploring farming habitus and practice on the Norwegian agricultural field. *International Journal of Environmental, Cultural, Economic and Social Sustainability* vol 2 pp. 123–131
- Bourdieu, P. (1999) *Meditasjoner* (Oslo: Pax Forlag)
- Brannen J. and A. Nilsen (2005) Individualization, choice and structure: a discussion of current trends in sociological analysis. *Sociological Review* vol 53 (3) pp. 412-428
- Brandth, B. (2002) Gender identity in European family farming: a literature review. *Sociologia Ruralis* vol 42 (3) pp. 181-200
- Bryant, L. (1999) The detraditionalization of occupational identities in farming in South Australia. *Sociologia Ruralis* vol 39 (2) pp. 236-261
- Burton, R. J. F. (2004) Seeing through the “good farmer’s” eyes: towards developing an understanding of the social symbolic value of “productivist” behavior. *Sociologia Ruralis* vol 44 (2) pp. 195-215
- Daugstad, G. (1999) *Til odel og eige? Slektskap, jord og arv på gardsbruk i ei vestnorsk bygd* (PhD thesis, University of Bergen)
- Egoz, S., J. Bowring and H. Perkins (2001) Tastes in tension: form, function, and meaning in New Zealand’s farmed landscapes. *Landscape and Urban Planning* vol 57 pp. 177-196
- Eldby, H. (1997) *Rekruttering til landbruksnæringen*. Report no 3 (Oslo: Landbrukets utredningskontor)
- Fischer, H. (2007) *Succession on Scottish family farms: socialisation processes and the construction of farmer identities* (PhD thesis, University of Aberdeen)

- Flemsæter, F. and G. Setten (2009) Holding property in trust: kinship, law, and property enactment on Norwegian smallholdings. *Environment and Planning A* vol 41 pp. 2267-2284
- Forbord, M. (2006) *En gjennomgang av odelsloven, konsesjonsloven og jordloven, og endringer i nyere tid*. Note no. 5 /06. (Trondheim: Centre for Rural Research)
- Gasson, R. and A. Errington (1993) *The Farm Family Business* (Wallingford: CAB International)
- Giddens, A. (1990) *The Consequences of Modernity* (Stanford, CA: Stanford University Press)
- Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-identity. Self and Society in the Late Modern Age*. (Cambridge: Polity Press)
- Giddens, A. (1997) *Modernitetens konsekvenser* (Oslo: Pax Forlag)
- Gjerdåker, B. (2001) *Til odal og eige. Odels- og åsetesrettene gjennom eit millenium, med vekt på dei siste 250 åra*. Report no. 15/01 (Oslo: Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning [NILF]).
- Haugen, M., B. Brandth and G. Follo (2014) Farm, family, and myself: farm women dealing with family break-up. *Gender, Place and Culture*, DOI:10.1080/0966369X.2013.855708
- Heggen, R. (2014a) Exclusion and inclusion of women in Norwegian agriculture: exploring different outcomes of the 'tractor-gene'. *Journal of Rural Studies* vol 34 pp. 263-271
- Heggen, R. (2014b) Diversification and re-feminization of Norwegian farm properties. *Sociologia Ruralis*. DOI: 10.1111/soru.12044
- Jervell, A. M. (1999) Changing patterns of family farming and pluriactivity? *Sociologia Ruralis* vol 39 (1) pp. 100-116
- Jervell, A. M. (2002) Tradisjon og forandring: generasjonsskifte som rekruttering til landbruk. In T. Rødseth ed. *Landbruket ved en korsvei* pp. 91-108 (Bergen: Fagbokforlaget)
- Johannessen A, P. A. Tufte and L. Christoffersen (2002) *Introduksjon til samfunnsvitenskapelige metode* (Oslo: Abstrakt Forlag)

- Kjesbu, E., A. Hegrenes, S. K. P. Rye, O. Sjelmo and K. Stokke (2007) *Tilleggsnæringer og annen næringsaktivitet på yrkesmessig drevne gårdsbruk*. Notat no 9 (Oslo: NILF)
- Krange, O. (2004) *Grenser for individualisering. Ungdom mellom ny og gammel modernitet*. Report 4 /04 (Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring [NOVA])
- Krange, O. and T. Øya (2005) *Den nye moderniteten. Ungdom, individualisering, identitet og mening* (Oslo: Cappelens Forlag)
- Kristiansen, B. (2009) *Driftsgranskinger i jord- og skogbruk, Rekningsresultat 2009* (Oslo: NILF)
- Kuehne, G. (2013) My decision to sell the family farm. *Agric Hum Values* vol 30 pp. 203–213
- Logstein, B. (2012) *Trender i norsk landbruk 2012. Frekvensrapport* (Trondheim: Centre for Rural Research)
- Lønning, D. J. (2000) *Gøy på landet. Landbruk i ei postmoderne tid* (Oslo: Samlaget)
- Nielsen, M. B. O. (1997) *Jord og ord*. PhD thesis, University of Bergen
- NOU (2003) *Om odels- og åsetesretten*. NOW [Official Norwegian Report] no. 26. (Oslo: Government Administration Services)
- Oestereicher, E. (1982) Review of *Tradition*, by Edward Shils. *American Journal of Sociology* vol 88 (2) pp. 433–435
- Patton, M. Q. (1990) *Qualitative Evaluation and Research Methods* 2nd ed. (Newbury Park, CA: Sage Publications)
- Price, L. (2010) ‘Doing it with men’: feminist research practice and patriarchal inheritance practices in Welsh family farming. *Gender, Place & Culture* vol 17 pp. 81–97
- Price, L. (2012) The emergence of rural support organisations in the UK and Canada: providing support for patrilineal family farming. *Sociologia Ruralis* vol 52 pp. 353–376
- Riley, M. (2011) ‘Letting them go’: agricultural retirement and human livestock relations. *Geoforum* vol 42 pp 16-27

- Rogstad, B. and A. M. Jervell (2002) Kvinner i landbruket – Status etter 25 år med likestilling etter Odelsloven. *Utsyn over norske landbruk. Tilstand og utviklingstrekk 2002*. (Oslo: NILF)
- Rødseth, T. (2002) Levekår i landbruket. In T. Rødseth ed *Landbruket ved en korsvei*, pp. 47–65. (Bergen: Fagbokforlaget)
- Schucksmith, M. (2002) Habitus and agency in British farming: understanding divergent farm household behaviour in the post-productivist transition. Paper presented at the XV International Sociological Association World Congress of Sociology, Research Committee 40, Sociology of Agriculture and Food, Brisbane, Australia, July 7–13.
- Schucksmith, M. and V. Hermann (2002) Future changes in British agriculture: projecting divergent farm household behaviour. *Journal of Agricultural Economics* vol 53 (1) pp. 37-50
- Shils, E. (1981) *Tradition* (Boston: Farber and Farber Limited)
- Siverts, K. (1979) *Vedlikehold og kontinuitet: en diskusjon av rekruttering til gårdsbruk på Osterøy*. (Master's thesis, University of Bergen)
- Sletten, B. (2004) *Med odal som arv. Valgorienteringer hos odelsgutter på Vestlandet*. (Master's thesis, University of Bergen)
- Storstad, O., M. Forbord and R. Almås (2009) *Boplikt i landbruket – bolyst eller botvang?* Report no 2 (Trondheim: Centre for Rural Research)
- SSB (2013) *Statistisk årbok 2013*. (Kongsvinger: Statistics Norway)
- Tomalin, C. (1998) *Jane Austen, a life*. (New York: Alfred A. Knopf)
- Vanclay, F. (2004) Social principles for agricultural extension to assist in the promotion of natural resource management. *Australian Journal of Experimental Agriculture* vol 44 pp. 213-222
- Walliss, J. (2001) The problem of tradition in the work of Anthony Giddens. *Culture and Religion: An Interdisciplinary Journal* vol 2 (1) pp. 81-98

Wilson, G. A. (2001) From productivism to post-productivism . . . and back again?
Exploring the (un)changed natural and mental landscapes of European agriculture.
Transactions of the Institute of British Geographers, New Series vol 26 (1) pp. 77-102

Aarseth H. (2009) Situert refleksivitet: det narrative selv mellom tilhørighet og distance.
Sosiologi i dag vol 39 (4) pp. 7-28

---

¹ These interviews were conducted for the project "Recruitment to agriculture" financed by The Research Council of Norway. The interviews were conducted by Hilde Bjørkhaug, Maja Farstad, Reidun Heggem, and Jahn Petter Johnsen.

² 'Production subsidies' covers a range of subsidy schemes for which businesses practising food and fibre based production can apply (Kristiansen 2009).

³ Farm properties included in the Agricultural Property Register are properties with a cultivated area of at least five hectares, or at least 25 hectares of other land, including forest. See <<http://www.ssb.no/laeiby/tab-2011-06-20-02.html>>.

⁴ An exception here is the group of the biggest farms with the highest income. These farms and farmers represents probably a 'business habitus' or a 'manager habitus' than a 'farmer habitus' and therefore they are against anything that could limit their possession over own property.

⁵ «A new broom sweeps clean» is Norwegian proverb; «Nye koster feier best»